

Pratarmė

Socialinė, ūkinė, kultūrinė mūsų regionų plėtra – vienas didžiausių šiandienos uždavinių.

Prezidentas Valdas Adamkus, 2001 m.

Trečiasis *Padubysio kronikų* numeris tęsia pirmųjų dviejų liniją – mūsų tautinio tapatumo ir savitumo ženklų ieško pirmapradžiuose, arčiausiai žemės esančiuose kultūros, istorijos ir gamtos faktuose, kuriuos dar galima užfiksuoti žemaičių ir aukštaičių etninių sąlyčių erdvėje – Dubysos areale.

Reikšmingiausia šiuo požiūriu publikacija yra Dangiro Mačiulio atliktas Sankt Peterburge saugomų Ventos–Dubysos kanalo projektavimo ir statybos dokumentų istoriografinis tyrimas. Kanalo statybos tolydus brangimas, sukilimo poveikis kanalo likimui, Rusijos imperijos interesų šiame regione kitimas galėtų būti apmąstomi ir kituose tekstuose apie kanalą kaip civilizacinį faktorių krašte ir visoje Lietuvos teritorijoje, tačiau bazinė informacija nuo šiol bus šiame žurnalo numeryje skelbiamas straipsnis.

Su dar senesne Lietuvos ir visos Vidurio Europos istorija Padubysį susieja Aldonos Vasiliauskienės straipsnis apie vieną Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais gimusį religinį susivienijimą, kuris bandė suderinti katalikų ir stačiatikių prieštara-

ravimus, – bazilijonus. Jų centras įsikūrė Vilniuje, o Žemaičių vyskupijoje rado prieglobstį Padubysio miestelyje, vėliau perėmusiame bazilijonų vardą ir tapusiame Bazilionais. Kaip unitų judėjimas pasitarnavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tikslams ir lietuvių didžiūnijos nepriklausomumo siekiams, nėra deramai atskleista visoje nacionalinėje istoriografijoje.

Numeryje tęsiamas pasakojimas apie Lietuvos bajorų ir sodiečių gyvenimą, skelbiami įvairūs fragmentai apie naujausių laikų įvykius ir jų poveikį žmonių likimams. Taip stengiamasi pateikti kiek įmanoma išsamesnį regiono gyvenimo paveikslą. Kaip pokario dokumentas skelbiamas Romualdo Ozolo moksleiviško dienoraščio fragmentas.

Žmonių gamtinė aplinka šįsyk pristatoma visiems žinomų, bet dažniausiai menkai pažįstamų padarų – varliagyvių – aprašymu. Jie tegul ir ne itin pastebimai, tačiau labai svariai suka visą gyvasties ratą.

Šiandienybė pristatoma vienu iš skaudžiausių visai Lietuvai klausimu: kodėl užsidaro mokyklos, kodėl mokyklose mažėja vaikų? Pokalbio prie apskritojo stalo dalyviai duoda paprastą, tačiau esminį atsakymą. Ar jis liks tik istoriniu paliudijimu, kad nykstanti tauta savo padėtį suvokė?

Kodėl mokyklose mažėja vaikų?

POKALBIS PRIE APSKRITOJO STALO

Arūnas GUMULIAUSKAS, Šiaulių universiteto profesorius, mokslų daktaras, istorikas
Birutė Kazimiera SALATKIENĖ, Šiaulių universiteto docentė, mokslų daktarė, archeologė
Rimantas GORYS, Bazilionų mokyklos direktorius
Vytenis RIMKUS, profesorius habilituotas mokslų daktaras, menotyrininkas
Rimvydas TAMULAITIS, Kurtuvėnų regioninio parko direktorius
Diskusiją moderavo žurnalistė Rita ŽADEIKYTĖ

Rimantas GORYS. Išgirdau kaimo gyventojų nuostabą, kad šiemet Jusaičių kaime, esančiame už 4 kilometrų nuo Bazilionų, geltonasis mokyklinis autobusas, pavėžėjantis vaikus į Bazilionų mokyklą, nebesustoja. Nebėra tame kaime nė vieno mokyklinio amžiaus vaiko. Nebesustoja mokyklinis autobusiukas ne tik Jusaičiuose. Nebesustoja Maskvytėje, Padegliuose – galėčiau išvardyti daugiau tokių kaimų, kur per keletą metų nebeliko vaikų.

Priežastys lyg ir aiškios – tiesiog kaimuose mažėja ne tik vaikų, bet apskritai gyventojų. Bazilionų miestelis yra visos Lietuvos kaimo mokyklų veidrodis, kas vyksta Bazilionuose – vyksta visoje Lietuvoje.

Šiemet pasikeitė Bazilionų vidurinės mokyklos pavadinimas. Mokykla dabar vadinasi Bazilionų

mokykla – daugiafunkcis centras ir Gruzdžių gimnazijos Bazilionų skyrius, teikiantis vidurinę išsilavinimą. Toks darinys atsirado todėl, kad nuo 2015 m. Lietuvoje vidurinių mokyklų pavadinimai išnyks. Vidurinis ugdymas lieka, bet vidurinių mokyklų Lietuvoje nebebus. Bus progimnazijos, gimnazijos, pagrindinės mokyklos. Bazilionų mokykla nuo šių metų rugsėjo 1-osios nebegalėjo komplektuoti vienuoliktos klasės, tad radome kompromisą, turbūt pirmą tokį Lietuvoje, – įsteigti gimnazijos skyrių, kad išlaikytume vidurinę mokslą šiose apylinkėse, šiame regione, nes, jeigu Bazilionuose nebeliktų vidurinio ugdymo programos, regiono vaikai nebeturėtų kur baigti vidurinės mokyklos, mat artimiausia mokykla, teikianti vidurinę išsilavinimą, yra daugiau nei už 20 kilometrų.

Reformų būtent dėl vidurinio mokslo šiame regione esame pridarę nemažai. Manychiau, kad tai pasiteisins, nes numatydamas ketverius–penkerius metus į ateitį matau, kad vaikų yra ir vidurinis ugdymas Bazilionuose bus teikiamas. Iš tiesų pasikeitė tik pavadinimas.

Daugiafunkciai centrai irgi atveria kaimo mokykloms daugiau galimybių. Žinoma, teks ieškoti daugiau įvairesnės veiklos tėvams, aplinkinių kaimų gyventojams, rengti mokymosi visą gyvenimą programas ir kita, kad tiesiog išsilaikytume. Turime nuolat veikti.

O apie nuolatinį vaikų mažėjimą kaime pasakysiu tik tiek, kad per beveik 10 metų nuo 223 mokinių mokykloje sumažėjo iki 123. Kur dingę mūsų mokiniai? Iš šeimų, kurios Bazilionuose ar apylinkėse pasistatė namus ir sėkmingai gyvena, nepasiliko čia gyventi nė vienas jų vaikas. 25–30 metų gyventojų praktiškai neliko nė vieno: arba jie migravo, arba emigravo. Didžioji dalis išvykusių bazilioniškių yra Vilniuje. Šiandien jaunam žmogui nėra ką veikti kaime.

Koks liks kaimo mokyklų tinklas, kada sustos retėti – sunku pasakyti, kol kas gyventojų tik mažėja. Viliamės, kad sustos tas retėjimas. Kažkur juk turi būti pabaiga.

Rita ŽADEIKYTĖ. Švietimo ir mokslo ministerija yra nustačiusi mokinių skaičių: kada gali būti vidurinė, pagrindinė ar tik pradinė mokykla. Ar ne laikas pasižiūrėti į realią, o ne kabinetuose sugalvotą Lietuvos kaimo mokyklų situaciją ir pakeisti kriterijus, jeigu, tarkime, po penkerių metų dar mažės vaikų Bazilionų mokykloje ir ji taps tik pagrindine, o vėliau gal tik pradine?.. Juk miesteliuose su tokiais ministerijos vaikų skaičiaus reikalavimais beliks geriausiu atveju tik pagrindinis išsilavinimas, o vidurinis mokymas liks tik miestuose.

Rimantas GORYS. Pagrindinis išsilavinimas po keleto metų – tai dar labai optimistinis variantas. Bazilionuose geriausiu atveju gali išlikti tik progimnazija – mokymas iki 8 klasės arba iš viso tik pradinis mokymas, jeigu viskas bus taip ir toliau.

Viską reiškia ministerijos akreditacija, todėl Bazilionų mokykla ir nebeliko vidurinė, o tik gimnazijos skyrius. Į akreditaciją Bazilionų mokykla nepatenka pagal ministerijos nustatytus normatyvus. Tačiau ministerija normatyvų dar nekeičia. O gimnazijos lygio negalime pasiekti nei pagal mokinių skaičių, nei pagal materialinę ir mokymo bazę.

Reikia pradėti suvokti, kad tokiose mokyklose kaip Bazilionų klasėje nebebus po 15 vaikų. Reikės priprasti, kad klasėje sėdės 5–7, optimaliausiais skaičiavimais – 12 vaikų. Jeigu būsime priversti klases jungti, kai vienoje klasėje mokysis ir penktokai, ir šeštokai, ir septintokai, tai iš viso bus tragedija, tada mokiniai apskritai nebeis į tokias mokyklas. Tiesiog mokinio krepšelio metodika nepasiteisino kaimo mokyklose. Turėtų būti peržiūrėta ministerijos lygmeniu ir metodika, ir strategija.

Manau, kad buvo sugalvota nuosekliai numarinti kaimo mokyklas. Ir tai kol kas vyksta. Stodami į Europos Sąjungą puikiai žinojome, kad kaimo gyventojų Lietuvoje yra 30 procentų, o tai – per daug, orientyras buvo 7–10 procentų. Taip buvo numatyta, tik mums sunku tai pripažinti.

Aš Lietuvos švietimo sistemą lyginu su Mozės klajonėmis keturiasdešimt metų po Sinajaus dykumą. Tik žydai žinojo, kur eina, koku tikslu eina, o mes jau 25 metus klajojame. Kokių tik nebuvo reformų, bet grįžome į tą patį tašką, iš kurio atėjome.

Apmokėjimo sistema turi būti aiškiai peržiūrėta ir politika kaimo mokykloms turi būti kitokia, nei dabar yra.

Arūnas GUMULIAUSKAS. Pirmiausia, turi būti labai aiškus valdžios – Seimo, Vyriausybės, Prezidentūros – požiūris į švietimą. Jeigu tai yra tik paslaugų teikimo institucijos, tai, be abejonės, tokioms institucijoms egzistuoti galioja tik ekonominiai rodikliai. Skaičiuoti pinigus reikia. Bet vis dėlto švietimo įstaigos atlieka ne ekonomines, o socialines, humanistines funkcijas ir joms neišeina labai tiesmukiškai taikyti ekonominių taisyklių. Todėl pirmieji tai pajunta kaimo žmonės, kadangi jiems taikyti laisvosios rinkos ekonomikos dėsnius švietimo srityje neišeina. Paprasčiausiai – neišeina!

Po to tai pereina ir į didesnes gyvenvietes, miestus: šiemet pirmą kartą viešojoje erdvėje gyrėmės, kad vieninteliame Vilniuje padaugėjo moksleivių. Lietuvoje egzistuoja didžiulis megapolis, o visa kita Lietuva yra lyg ir tarp kitko. Tokioje šiuo metu sunkioje geopolitinėje situacijoje labai skeptiškai vertinu tai, kad mūsų valdžia imsis radikalių perversmų, nes tai atsiremia į pinigus.

Aš manyčiau, kad miesteliuose turėtų būti pagrindinės mokyklos, o gimnazijų Lietuvoje turėtų būti mažiau. Gimnazijos turėtų atitikti lygį.

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Lietuvoje buvo dvi rimtos lietuviškos gimnazijos – Marijampolės ir Šiaulių. Jeigu mes peržiūrėsime Vasario 16-osios akto signatarus, jie buvo baigę dažniausiai Marijampolės ar Šiaulių gimnazijas, nes Kaune „Aušros“ gimnazija atsirado jau vėliau. Tuo metu gimnazijos buvo iš tiesų labai aukšto lygio institucijos. Aš manau, kad net ir Šiauliuose dabar per daug gimnazijų, nes nepakanka joms mokinių, gimnazijos „mušasi“ dėl moksleivių, nes jais tiesiog nepasidalija – per mažai vaikų.

Istoriškai kaimai pradėjo nykti prasidėjus 1992 m. žemės reformai, kai žmonės bijojo ištarti žodį *kooperacija*, nes manė, kad tai yra kolektyvizacija. Štai kodėl smulkių ir vidutinių ūkininkų šiandien nėra pakankamai kaime, natūralu, kad nepakanka kaime ir vaikų. Todėl 1992 m. žemės reforma turėjo labai neigiamą įtaką Lietuvos kaimo raidai.

Kol kas nematau jokių tendencijų, kad būtų pakeistas požiūris į švietimą, tai yra atsitraukta nuo paslaugų teikimo įvaizdžio į daug platesnį ir gilesnį.

Geopolitinė situacija sudaro dvejomis perspektyvą ateičiai: piniginių lėšų mažės ir tai yra blogai, tačiau, antra vertus, aš matau, kad vis dėlto bandoma ieškoti sugrįžimo prie tautinės tapatybės. Tam tikros užuomazgos matosi, galbūt jos ir pakeis į gerą, nors greitai to neįvyks.

Kaimui prognozuojau vis dėlto liūdną ateitį. Gali būti atskiri mecenatai, tokie kaip Šiaulių rajone Ramūnas Karbauskis. Gražių darbų padaryta, bet tai yra pavieniai atvejai, o bendra tendencija yra prasta. Sutikčiau, kad tokiuose miesteliuose kaip Bazilionai, Bubiai, Kurtuvėnai būtų pagrindinės mokyklos, daugiafunkciai kultūriniai centrai. O po pagrindinės mokyklos baigimo galbūt vaikai būtų vežiojami į gimnazijas, bet jie gyventų namie ir galbūt neišvažiuotų gyventi kitur. Būtų naivu galvoti, kad savo miesteliuose jie turėtų gauti brandos atestatus. Miesteliui turėti gimnaziją jau yra neįmanomas dalykas. Taip jau niekada nebebus. Taip jau buvo. Bet prie to nesugrįšime. Bet bent pagrindinis mokslas būtina turi išlikti miesteliuose.

Vytenis RIMKUS. Kaimo mokyklų problema tęsiasi nuo gana seno laiko, praeityje tremties metai mažino Lietuvos gyventojų skaičių. Kitas mažinimas kaimo požiūriu buvo žemės reforma. Lyg tai turėjo būti ūkio požiūriu pažanga – stambinami ūkiai, didžiuliai apdirbami žemės plotai.

Sovietmečiu Lietuvoje buvo sunaikinta 125 tūkstančiai vieniškių. Žmogus Lietuvoje buvo nušalintas nuo žemės. Žemė nebebuvo pagrindas ir traukos centras. Dauguma iš vieniškių ieškojo kelių į miestą, kiti iš iškeliamų vieniškių važiojo į šiaurės kraštus. Vieniškių neliko. Tiems žmonėms prapuolė žemės jausmas ir kartu išnyko gimtinių potraukis. Tai pamažu perėjo į mūsų dienas. Žmonės atsidūrė miestuose ir miesteliuose.

Kiek dabar Bazilionuose žmonių laiko karves? Ant penkių pirštų suskaičiuosi! Kiek žmonių net kaime gyvendami daržų nebesodina?! Nebereikia žemės dirbti! Išaugo bežemių karta, kurie labai dažnai krinta į girtuoklystę. Kaime nėra samdomų darbininkų. Čia matau pagrindinius istorinės raidos dalykus. Lietuvos peizažas absoliučiai pasikeitė: toliau nuo pagrindinių plentų nerasi buvusių kaimų, vieniškių nėra – apželiančios dirvos! Tai esminiai dalykai, kurie skatina ir emigraciją, ir mokyklų nykimą iš Lietuvos.

Išeitį miesteliuose matyčiau steigiant smulkias pramonės įmonėles. Reikia, kad būtų darbininkų grupė.

O dėl mokymo, pavyzdžiui, istorijos. Namuose susirinko mano šeima – vaikai, anūkai. Klausiu: kas buvo didieji Lietuvos kunigaikščiai? Vieną, kitą pamini – Vytautas, Gediminas. O kas gali pasakyti kuris po kurio valdė? Nežino.

Neseniai viename Šiaulių restorane šventėme jubiliejų. Dalyvavo muzikai ir dailininkai, keli inžinieriai. Paklausiau, kas žino, ar buvo toks kunigaikštis Gediminas. Visi žino – buvo. O kas gali išvardyti Gedimino vaikus, kurie įėjo į istoriją? Ir – stop. Nežino aukštąjį mokslą baigę žmonės, nepasakysiu, kad neapsisvietę. Todėl leidžiu sau priminti, kad Bagdonišio pradžios mokykloje, kurioje keturias klases baigiau mokytojos Bronės Višinskaitės dėka, jau tada pradinėje mokykloje žinojome didžiųjų kunigaikščių eilę. Iš geografijos pamokų žinojome didžiuosius Lietuvos miestus. Visame mokymosi procese nuo pat pradinių klasių būtina mokyti faktų, visos filosofijos daugumai „praskrenda“ negrįžtamai. Mokykloje išnyko vardai, išnyko datos. Nuo pradinio mokslo būtinas daiktiškas dėstymas, nenuolstant nuo lietuviško patriotinio auklėjimo. Ir tik vėliau jau galima apibendrinti, pavyzdžiui, surasti kunigaikščio Vytauto neigiamas savybes. Pritariu, kad tautinės mokyklos dalykai turi prasidėti nuo pirmos klasės. Meilė gimtinei. Be jos nebus meilės žmogui.

Rimvydas TAMULAITIS. 25 Nepriklausomybės metai. Kai buvo paskelbta Nepriklausomybė, visi kaltino valdžią. Dabar tebekaltina, kad kažkokius normatyvus mokyklose nustatė.

Buvo akivaizdu, kad iš kaimų per kažkurį laiką žmonės turės išeiti į miestelius, miestus. O mes save apgaudinėjome.

Nežinau, apie kokią žemės reformą kalbama? Nebuvo jokios žemės reformos, buvo tik restitucija, iškreipta forma. Tie trijų hektarų rėžiai, išdalyti kaimo žmonėms, buvo saviapgaulė. Iš esmės žmonės, kurie Nepriklausomybės atkūrimo pradžioje buvo valdžioje, nežinojo teisingo kelio – ėjo klaidų keliu. Tie, kurie buvo nutolę nuo žemės, buvo tarybinės ekonomikos paveikti, ūkininkų sūnūs buvo nuėję nuo žemės. Apie tai, kaip organizuojamas žemės ūkis, kaip išlaikomi kaime žmonės Europos šalyse, juk niekas tada dar nežinojome. Mes juk buvome iš kalėjimo ir kelio ieškojome aklai. Per ilgai užtruko žemės grąžinimas.

Bet nebegalime rypauti visą laiką ir dejuoti, kaip čia blogai – mokyklos užsidaro. Jos turi užsidaryti ir jų dar labai daug užsidarys. Reikia galvoti, kaip padaryti, kad kaime liktų gyvybė. Tai yra didžiulė problema. Tai yra ekonominiai dalykai, o mokykla – išvestinis dalykas kaime. Jos poreikis yra arba nėra.

Reikia šiuo metu skatinti kaimo žmonių verslumą. Kita vertus, gerai, kad emigracija kaime buvo, ką žmonės būtų darę? Gal atviri susišaudymai būtų prasidėję kaime, plėšimas dėl batono, jeigu nebūtų buvusios emigracijos. Emigravę žmonės galbūt prarasti tik kuriam laikui, bet jie nesužlugo kaip žmonės, kaip asmenybės, prisitaikė kažkur kitur, nes to žemės reiškinio, o ne reformos mastai buvo didžiuliai, kai šitokia masė žmonių per tokį trumpą laiką turi pereiti į visai kitą gyvenimą. Juo labiau kad kaimo specialistams – traktorininkams, mechanizatoriams – buvo garantuotas gyvenimas, bet jie savarankiškai ką nors kurti nei ruošėsi, nei mokėjo.

Rita ŽADEIKYTĖ. Kurtuvėnai šiuo metu yra klestintis miestelis, čia netrūksta gyventojų, namų kainos aukštos, turizmas plėtojamas, aplinka puiki, čia žmonės nori gyventi. Kodėl vieniems mažiems miesteliams pasisekė, o kitiems ne?

Rimvydas TAMULAITIS. Kurtuvėnai tapo regioninio parko centru. Jis turi gana turtingą, legendomis apipintą istoriją, yra išsaugotas miestelio statusas. Šis statusas suteikia galimybę kreiptis į įvairius finansavimo fondus, skirtus miesteliams, jų centrams sutvarkyti, turizmui plėtoti. Juk niekas netikėjo turizmo sėkme Kurtuvėnuose, kažkada piktinosi: pasakyk, kaip mums primilžius padidinti, o ne aiškink apie turizmą. Taip aiškino žmonės, ant kalvelės pasistatę namą, o žemė dvidešimt metrų į

gylį – žvyras. Galvojo, kad bus labai dideli ūkininkai, o ta žemė tinka nebent karjerui...

Kurtuvėnai jau nebenyksta. Kai miestelyje įkūrė mokyklą – daugiafunkcį centrą, mokykla iš esmės pakeitė savo veiklą, pradėjo reikštis bendruomeniškumas, kai viskas po vienu stogu telpa: ir mokykla, ir bendruomenė, ir biblioteka, automatiškai mokykloje pradėjo daugėti pradinukų, kai žmonės pamatė, kad keičiasi gyvenimo kokybė, kad čia yra perspektyva, – tai traukia jaunos žmones.

Manau, turėtų būti spaudimas iš kaimo bendruomenių, jeigu tokios egzistuoja, kad miestelio žmonės nori gyventi kitaip. Tokioms bendruomenėms turėtų būti teikiama parama iš Vyriausybės per įvairius fondus. Reikia remti ten, kur gyvybė veržiasi, reikia leisti jai pasireikšti. Jeigu yra aktyvi bendruomenė, reikia jai padėti skatinti verslumą, padėti medžiagomis, lengvatomis – viskuo. Tegul tik žmonės dirba. Kai atsiras daugiau tokių pavyzdžių, atsiras ir judėjimas kaimuose. Taip, Vilnius susiurbia provincijos žmones, bet tik dėl to, kad ten yra gyvybė, ten yra centras. Tačiau dalis liks provincijoje ir jie turi tapti pilietiškai, aktyvūs, norėti kažką pakeisti, bet nemanau, kad iniciatyvos turi eiti iš viršaus į apačią.

Vytenis RIMKUS. Gerai atsimenu senuosius Bazilionus su vienintele gatve. Dabar namų miestelyje trigubai daugiau. Tačiau aplinkui buvo ūkiai. Bazilionuose tada buvo septynios parduotuvės, menkos, bet buvo. Apylinkėse – penki vandens malūnai. Dubysos pakrantėse nuo Dengtilčio iki Bazilionų – dvi plytinės ir koklių fabrikas. Šiaulių paštas, išlikęs per karą, ir priešais Mordelio keturaukštis namas sumūryti iš Dengtilčio gamybos plytų. Buvo didelės lentpjūvės Pageluvyje, Mirsiškėje, kurios turėjo švilpukus, rytą per visas apylinkes sukviėdavusios darbininkus į darbo pradžią. Taigi čia tarpukariu egzistavo smulkus verslas. Vystyk ir dabar smulkų verslą šiose apylinkėse – žmonės turės darbo, bus gyventojų, vaikų!

Birutė SALATKIENĖ. Pasaulinė istorija rodo, kad buvusio arklinio kaimo su šimtais sodybų niekada nebebus. Tai jau praeitas etapas ir prie to negrįšime. Bendruomenės turi imtis iniciatyvos. Esu užaugusi kaime, bet jeigu jame ir būčiau likusi, tai mano tėvas būtų išgyvenęs baisią tragediją – karves melši? Tau reikia į universitetą! Kaime, manau, šiuo metu gyvena ne tik tie, kurie liko,

bet ir kurie atsikėlė į kaimus. Kokie žmonės dabar keliai į kaimą?

Rimvydas TAMULAITIS. Į kaimą Vakarų valstybėse keliai tie, kurie nemėgsta šurmulio, dažnai jie yra intelektualai arba turi pomėgį auginti kokias nors ypatingas avis ar ožkas, spaudžia ypatingus sūrius, siuvinėja, parduoda savo gaminius ir iš to gyvena. Pavyzdžiui, kažkada mane yra nustebinusi Austrija, kur kaimo turizmas padarytas valstybine politika. Valstybė sprendžia socialinius kaimo klausimus, mokesčių politiką.

Rita ŽADEIKYTĖ. Kokie jauni žmonės ateina į aukštąsias mokyklas, ar skiriasi kaimo ir miesto mokyklose besimokančių vaikų pasirengimo, žinių lygis?

Birutė SALATKIENĖ. Prieš keletą metų visiems savo kultūros istorijos studentams rengdavau apklausą. Klausimai – ką žinote, tą ir rašykite, pavyzdžiui, apie Simoną Daukantą, Šekspyrą. Su dideliu pasimėgavimu stebėdavau, kad pati aukščiausia erudicija yra vaikų iš miestelių mokyklų. Su didžiausiu liūdesiu pasakysiu, kad vienos garsiausių Šiaulių gimnazijos moksleiviai, toli gražu, erudicijos lygiu negalėdavo lygintis su miestelių mokyklas baigusiais vaikais. Kodėl? Supratau, kad kaimo vaikai tiesiog daugiau skaitė knygų, nes kompiuterių, pavyzdžiui, prieš penkerius metus, turėjo mažiau.

Jeigu kas nors įsivaizduoja, kad Vilniaus gimnazijose išsilavinimo kokybė absoliučiai visai

požiūriais yra aukšta, o kaimo mokyklose vienareikšmiškai – žema, klysta. Kūrybinės galios, aplinkos pažinimas miestelių ir kaimų mokyklų vaikų yra labai didelės. Kitoniškumas turi prasmę ir suranda vietą.

Prieš keletą metų gavau žinią, kad mano gimtojo kaimo – Liucinavo – pradinė mokykla kviečia buvusių savo „absolventų“ – tuometinių ketvirtokų – susitikimą ta proga, kad mokykla yra uždaroma. Sužinojau, kad per visą mokyklos egzistavimo laiką, ją baigė apie 400 kaimo vaikų. Mano gimtoji pradinė mokykla išnyko natūraliai.

Tai, kad dabar kaimo mokyklose kuriami daugiafunkciai centrai, matau naujas kaimų ir miestelių galimybes. Nors kaimo žmonių mažėjo ir mažės, bet jeigu bus keletą šviesulių, tai bus gerai.

Arūnas GUMULIAUSKAS. Kažkada kalbėjomės su profesoriumi Alfredu Bumblausku apie tai, kad gyvoji medžiaga studijoms yra žmonės iš periferijos. Kai jie ateina į studijas universitetuose, jiems viskas įdomu, o tiems, kurie iš didžiųjų miestų, visa tai jau būna girdėję. Todėl studijų startą greičiau paima žmonės iš periferijos, užsidega ir eina per visus studijų metus pirmaudami. Jeigu pasižiūrėsime, kiek yra žymių mokslininkų iš periferijos ir didžiųjų miestų, pamatysite, kad periferija aiškiai laimi.

Aldona VASILIAUSKIENĖ

Vienuoliai bazilijonai ir Bazilionai

P. 8. Bazilijonų vienuolyno vartai, 1912–1915 m. Jano Bulhako nuotrauka

P. 10–11. Švč. Trejybės bažnyčia ir bazilijonų vienuolynas, 1912–1915 m. Jano Bulhako nuotrauka

P. 17. Šv. Bazilijaus Didžiojo Bazilionų bažnyčia. Laimos Perminienės nuotrauka, 2011 m.

Daugiatautis ir daugiakultūris Vilniaus miestas nuo seno toleravo tradicines religijas. Lietuvoje žinome apie pranciškonus, jėzuitus, saleziečius ir kitus vienuolius, tačiau mažai žinoma apie Šv. Bazilijaus Didžiojo ordiną (OSMB) ir vienuolius bazilijonus – Rytų (graikų) apeigų katalikus (unitus), palikusius ryškų pėdsaką Lietuvos valstybės istorijoje, atlikusius žymių ne tik sielovados, bet ir mokslo bei švietimo darbų. Be to, ir tai labai svarbu, Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas – vienintelis ordinas, kurio lopšys – Vilnius. Ir šio ordino istorija itin sunki ir sudėtinga.

2013 m. Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas jungė 529 vienuolius: tėvus ir brolius, veikiančius 9 šalyse, kuriose, priklausomai nuo vienuolių skaičiaus, yra rezidencijos, vienuolynai, besijungiantys į provincijas. Ukrainoje įsikūrusios dvi savarankiškos provincijos: Šv. Mikolajaus ir Švenčiausiojo Gelbėtojo. Pastarojoje darbuojasi 287 vienuoliai bazilijonai, jai priklauso ir Šv. Juozapato bazilijonų ordino Vilniaus vienuolynas, kurio igumenas t. Vikentijus (Vasylis Janickis) OSMB, o čia esančios Švč. Trejybės graikų apeigų Katalikų bažnyčios klebonas kun. Pavlo (Petro Jachimecas) OSBM¹.

2017 m. Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas minės 400 metų jubiliejų. Tad, rengiantis šiam jubiliejui,

stengiamasi kuo plačiau informuoti visuomenę apie vienuolius bazilijonus: Lietuvos periodikoje rašomi mokslo populiarinimo, o ukrainiečių – Rytų apeigų katalikų veiklą nušviečiantys straipsniai, skaitomi pranešimai įvairiose mokslinėse konferencijose, organizuojamos ir specialios konferencijos, kuriose atskleidžiama Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino istorija, jo veiklos svarba Ukrainai, Lietuvai ir kitoms valstybėms.

Unitai – Rytų apeigų katalikai

1054 m. Bizantijos patriarchui Kerulariui atsiskius paklusti popiežiui ir apkaltinus Romą „erezija“ Krikščionių bažnyčia skilo į katalikus ir stačiatikius (jie dar vadinami pravoslavais). Tokia padėtis tęsėsi nuo 1054 m. iki Vatikano II susirinkimo, kai buvo atšaukta abipusė ekskomunika².

Tačiau jau nuo pat padalijimo atsirado vyskupų, patriarchų, imperatorių, kurie siekė susigrąžinti Bažnyčios vienybę. Jų netrūko ir vėliau. XVI a. pabaigoje susidariusi politinė padėtis pagreitino didesnę Kijevo bažnyčios hierarchijos dalį atnaujinti vienybę su Romos Apaštala Sostu. 1595 m. birželio

¹ *Catalogo dell' Ordine Basiliano di san Giosafat*, Roma: Curia Generalizia dell' Ordine, 2013, Nr. 28, 199 p.

² Marusynas M. S., Teologiniai Brastos unijos aspektai, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius: Katalikų akademija, 1998, t. 12, p. 247–253; Medvitas V., Ukrainos Graikų katalikų (unitų) bažnyčia ir Brastos unija, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius: Katalikų akademija, 1998, t. 12, p. 263–269.

12–22 d. Brastoje suvažiavę visi aštuoni Lietuvos ir Lenkijos stačiatikių hierarchai pasirašė kreipimąsi į Popiežių ir kitą kreipimąsi į Lenkijos ir Lietuvos valdovą, taip pat patvirtino keletą punktų dėl unijos su Romos bažnyčia. 1595 m. pabaigoje Romoje vyskupai Ipatijus Pociejus ir Kirilas Terleckis, priėmimo pas Klemenšą VIII metu prisiekę jam ištikimybę, sulaukė Popiežiaus pritarimo ir patvirtinimo (itin svarbus klausimas buvo dėl tradicinių apeigų gimtąja kalba)³. Taip atsirado unitai – Rytų (graikų) apeigų katalikai. Sudaryta Brastos bažnytinė unija, patvirtinta popiežiaus Klemenso VIII, nepakeitė padėties. Šią padėtį pradėjo keisti tik XVII a. pradžioje įsikūręs Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas.

Rytų apeigų katalikų vienuolynai

Be bazilijonų, Rytų apeigų katalikams priklausė kelios moterų (Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino seserys, Šv. Onos seserys, studitės ir Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo tarnaičių kongregacija) ir penkios vyrų vienuolijos: studitai, redemptoristai, saleziečiai, pranciškonai, bazilijonai⁴. Bazilijonai – Rytų apeigų vienuoliai, kurie laikosi Kapadokijos vyskupo Šv. Bazilijaus (329–379) 360 m. sukurtos regulos. Slaviškuose kraštuose bazilijonai atsirado IX a.⁵

Rytų apeigų katalikai vienuoliai bazilijonai Lietuvoje minimi XV a. Pirmasis jų vienuolynas Lietuvoje buvo įkurtas 1497 m. Kobrine. XVI a. daugiausia kurtasi Vilniaus vyskupijoje. Žemaičių vyskupijoje įsikūrė tik vienas vienuolynas – Padubysyje (1749 m. bazilijonai buvo pakviesti į Padubysį, prie Šiaulių. Jie čia pastatė bažnyčią, vienuolyną, įkūrė mokyklą, kurios istorinius pagrindus formavo Vilniaus Švč. Trejybės vienuolyno bazilijonai ir kuri 2013 m. rudenį šventė 240 metų jubiliejų).

Vilnius – Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino lopšys

Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino kūrėjai – Ivanas Kuncevičius (1580–1623) ir Veljaminsas Rutskis

(1574–1637). Ivanas Kuncevičius (tapęs vienuoliu, pasivadino Juozapatu, mirė kankinio mirtimi, 1643 m. buvo paskelbtas palaimintuoju, o 1867 m. – šventuoju)⁶, 1604 m. atvykęs į apleistą Vilniaus Švč. Trejybės vienuolyną, kur tuo metu tebuvo vos vienas vienuolis, pradėjo bazilijonų reformą. Jis pasikvietė Juozapą Veljaminą Rutškį, kuris, remdamasis Šv. Bazilijaus Didžiojo regula, parengė projektą (sukūrė ordino įstatus ir struktūrą) ir jau tapęs Kijevo metropolitu (1613–1637) savo vyskupijoje pradėjo reformą, suformuodamas bazilijonų vienuoliją – įkurdamas Šv. Bazilijaus Didžiojo ordiną.

1617 m. V. Rutskis į Rūtos dvarą sukvietė tuo metu veikusių penkių bazilijonų vienuolynų (Vilniaus, Biteno, Naugarduko, Minsko ir Žirovcų) vyresniusius – kapitulą. Pritarus jo parengtiems įstatams, išrinkus vadovybę į Švč. Trejybės kongregaciją, buvo sujungti minėti vienuolynai ir įkurtas Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas, Švč. Trejybės kongregacija su centru Vilniuje⁷. Šio ordino veikla plėtėsi, jis stiprėjo ir klestėjo, kūrėsi nauji vienuolynai.

Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino istorijai svarbūs 1743 m. Tais metais Dubnioje sušauktoje kapitulyje į vieną ordiną susijungė prieš ketverius metus (t. y. 1739 m.) Lenkijoje įkurta Švč. Mergelės Marijos Globėjos bazilijonų kongregacija ir Lietuvoje veikusi Švč. Trejybės kongregacija (tada abi kongregacijos tapo provincijomis). Šį susijungimą patvirtino popiežius Benediktas XIV Breve „Inter plus“ 1744 m. gegužės 11 d. suteikdamas ordinui pavadinimą „Ordo Sancti Basilii Magni Ruthenorum“.

Bazilijonų ordino istorijos tyrėjai 1743–1772 m. (iki Lietuvos ir Lenkijos valstybės padalijimo) laikė Bazilijonų ordino klestėjimo laikotarpiu⁸. Šiuo laikotarpiu bazilijonai buvo pakviesti į Padubysį.

³ Rabikauskas P., Unijos etapas Romoje (1595 m. pabaiga – 1596 m. pirmoji pusė), *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius: Katalikų akademija, 1998, t. 12, p. 277–289; Гудзяк Б., Криза і реформа. Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії, Львів, 2000, 430 c.

⁴ Монастирі Української Греко-Католицької Церкви, Львів Свічадо, 2006, 154 c.

⁵ Панас К., Історія Української церкви, Львів, 1992, 160 c.

⁶ Соловій М., Великий А., Святий Йосафат Кунцевич, Торонто, 1967; Кречун М., Святий Йосафат Кунцевич (1580–1623) як свідок віри в епосі релігійної контрверсії, Львів: Місіонер, 2013, 264 c.

⁷ Підручний П., Василіянський чин від Берестейського з'єднання (1596) до 1743 року, *Analecta ordinis S. Basilii Magni. Occasione sacri millennii Rus-Ucrainae 988–1988*, Romae, 1988, p. 92–182.

⁸ Ten pat.

Bazilijonai Padubysyje

Vilniaus Švč. Trejybės kongregacijos vienuoliai bazilijonai 1712 m. buvo pakviesti į Bučaičius⁹. Čia jie plėtė sielovadinę ir kultūrinę veiklą, įkūrė kolegiją, kuri, Ukrainai atgavus nepriklausomybę, atgaivino veiklą. Bučaičio Šv. Juozapato kolegijos direktorius t. Ivanas (Teodozijus Majkovičius) OSBM ne kartą lankėsi Bazilionų vidurinėje mokykloje: konferencijoje kalbėjo apie kolegiją ir moksleivių auklėjimo metodus, 2009 m. spalio 9 d. pašventino vienuoliams bazilijonams pastatytą pirmąjį pasaulyje paminklą¹⁰, 2013 m. gruodžio 19 d. dalyvavo mokyklos šventėje – atidarant dr. Aldonos Vasiliauskienei vardinę klasę¹¹.

XVIII a. viduryje – 1748 m. – vienuoliai bazilijonai buvo pakviesti į Padubysį (Šiaulių r., dabar – Bazilionai)¹². Istoriniuose šaltiniuose Padubysio vardas minimas XVI a. antrojoje pusėje, o XVIII a. viduryje (1744 m.) karalius Augustas III suteikė Padubysiui prekybines privilegijas ir leido rengti turgus.

Gavusi prekybinę privilegiją, vietovė pradėjo augti, tapo itin svarbi. Po ketverių metų (1748 m.) dvaro savininkai broliai Jonas ir Antanas Beinoriai (vadinti Beinaraus) atsikvietė Rytų apeigų katalikus – vienuolius bazilijonus, užrašė jiems gabalą žemės prie Dubysos, paskyrė sodžių Mikę (kitaip dar vadinama Mekiais). 1748 m. įkurtas vienuolynas, tais pačiais metais tapęs Švč. Bazilijaus Didžiojo ordino nariu, priklausė Kijevo vyskupijai.

⁹ Бучацький монастир отців василіян до 300-ліття заснування. Науковий збірник, За редакцією проф. Я. В. Стоцького, Львів: Місіонер, 2012, 224 с.; Стоцький Я., Монастир Отців Василіян Чесного Хреста Господнього в Бучачі 1712–1996, Львів: Місіонер, 1997, 184 с.

¹⁰ Kačerauskienė A., Bazilijonų įsikūrimo Padubysyje suakutis, *XXI amžius*, 2009-10-23, Nr. 75, p. 1; Vasiliauskiene A., IX konferencija iš ciklo „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas“, *Voruta*, 2009-11-07, Nr. 21, p. 15; 2009-11-21, Nr. 2, p. 15; Vasiliauskiene A., Lietuvių ir ukrainiečių istorikai tęsia bendrus darbus, *Tautinių bendrųjų naujienos*, 2009, Nr. 4, p. 22–23; Zemlickas G., Bazilionų miestelis garsina Šiaulių kraštą ir Lietuvą, *Mokslo Lietuva*, 2009-11-05, Nr. 19, p. 2, 6–7.

¹¹ Babenskienė A., Dr. Aldonos Vasiliauskienei plačiašakės veiklos ypatingas įvertinimas, *Utenis*, 2014-01-08, Nr. 2, p. 3–4; Brikas A., Mokykloje atidaryta istorikės klasė, *Šiaulių kraštas*, 2013-12-23, Nr. 295, p. 1, 6; Guščius A., Titulai veltui nedalijami, *XXI amžius*, 2014-01-31, Nr. 5, p. 11; Pilvelis A., „Lietuvos Aido“ bendradarbei – neįprastas įvertinimas, *Lietuvos aidas*, 2014-01-08, Nr. 4–6, p. 6–7; Skomskis J., Aldona, Dievas su Jumis, *Šviesa*, 2014-04, Nr. 5, p. 2; „Vorutos“ informacija, parengė J. Vercinkevičius. Bazilionų vidurinės mokyklos vardinė klasė. „Vorutos“ redakcinės kolegijos narės vardu pavadinta klasė, *Voruta*, 2014-01-04, Nr. 1, p. 4; Zapereckienė L., Vardinė klasė ir kunigaikštienės ordinas, *Katalikas*, 2014-02-07, Nr. 3, p. 3.

¹² Патрило І., Нарис історії василіян від 1743 до 1839 р., *Analecta ordinis S. Basilii Magni. Occasione sacri millennii Rus'-Ucrainae 988–1988*, Romae, 1988, p. 195.

1749 m. buvo pastatyta bažnyčia ir dabar tituluojama Šv. Bazilijaus Didžiojo vardu. Be to, vienuoliams žemės padovanojo Antanas ir Jurgis Golenevskiai.

Iš pradžių Padubysyje apsigyveno 6 vienuoliai. Po 24 veiklos metų (1773 m.) jie įkūrė mokyklą, kurią prieš Lietuvos ir Lenkijos padalijimą po 20 veiklos su pertrauka metų (1793 m.) pertvarkė į šešiametę agrarinę mokyklą. Tuo metu mokėsi 192 mokiniai, nors yra duomenų, kad kartais jų skaičius pašokdavęs iki 300.

Mokykla klestėjo. Bazilijonai taikė tiems laikams modernią mokymo ir auklėjimo metodiką: atsisakę vaikų mušimo, su mokiniais elgėsi švelniai. Tad populiarėjanti mokykla daug kam pradėjo nepatikti. Ypač šia mokykla buvo nepatenkintas Kražių mokyklos vedėjas: jis kaltino vienuolius, kad šie neatsiklausę jo – vedėjo – pradėjo darbą. Tad kartą atvykęs į mokyklą, paleido mokinius, o mokyklą užrakino. Po kurio laiko pavyko ją atkurti. Tačiau 1795 m., po trečiojo Lietuvos ir Lenkijos valstybės padalijimo, beveik visą Lietuvą prijungus prie carinės Rusijos imperijos, nei bazilionų veikla, nei mokykla nepatiko caro valdžiai. 1825 m. mokykla buvo paversta keturklase.

Vienuoliai bazilijonai Bazilionuose

Apie vienuolius bazilijonus sužinome iš tuometinių vizitacijų protokolų. Tarkim, 1785–1788 m. tėvas protoigumenas Porfirijus Skarbekas Važinskis OSBM atliko vienuolynų, esančių Lietuvos provincijoje, vizitaciją, tarp jų ir Padubysyje esančio vienuolyno¹³. Vizitatorius ne tik aprašė bendrą bažnyčios būklę, bet asmeniškai kalbėjosi su kiekvienu vienuoliu pateikdamas po 27 klausimus. Buvo aiškinamasi, kiek vienuoliui metų, kiek laiko vienuolyne, kokių apeigų (lotynų ar Rytų katalikų) šeimoje gimė ir pan. Iš vizitacijos sužinome, kad Bazilionuose tuo metu gyveno 5 vienuoliai.

Izidorius Rogovskis – vienuolyno igumenas (vyresnysis), gimęs Lvovo krašte 1740 m. (1785 m. vizitacijos metu jam buvo 45 metai). 1763 m., turėdamas 23 metus, įstojo į vienuolyną ir jau 22 metai priklausė Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui. Šiame vienuolyne jau buvo treči metai (tad nuo 1782 m.). Vienuoliai juo patenkinti, kadangi jis maldingas, rūpestingai atlieka pareigas, draugiškas su kaimynais.

¹³ Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino archyvas Romoje, Roma: Curia generalizia dell' ordine.

Bazilijonų vienuolyno vartai, 1912–1915 m. Jano Bulhako nuotrauka

Bazilijonų vienuolyno vartai, 2014 m. Rimgaudo Šlekio nuotrauka

Timotiejus Tšaskovskis – gimęs 1752 m. Žemaitijoje, lotynų apeigų katalikų šeimoje, Polocke prieš 8 metus buvo išventintas kunigu, turėdamas 22 metus (1774 m.) tapo vienuoliu, tad vizitacijos metu jau 11 metų jis priklausė ordinui. Trejus metus dirbo Gelianovo vienuolyne nuodėmklausiu ir jau treči metai, kai atvyko į Bazilionus. Mokėdamas žemaitiškai ir lietuviškai, atlieka nuodėmklausio pareigas.

Julijanas Pikturna – gimęs 1733 m. Žemaitijoje, lotynų apeigų šeimoje, 1763 m. turėdamas 30 metų įstojo į vienuolyną. Kunigas, Bazilionuose gyveno nuo 1772 m.

Justinas Gilevičius – gimęs 1714 m. Žemaitijoje, lotynų apeigų šeimoje, 23 metų (1779 m.) įstojo į vienuoliją, kunigas.

Vizitacijos dokumentuose pažymima, kad nors ir vienuolyno bažnyčia nebuvo parapijinė, tačiau ją lankė gana daug žmonių. Išpažinčių ateidavo tiek daug, kad sunku buvo visus išklausti. Vienuoliai talkino kaimyniniams dvasininkams, pvz., krikštijo (vienuoliai turėjo metrikų knygas). Vizitacijoje neminama, kokiomis apeigomis tėvai bazilijonai aukėjo šv. Mišias, manoma, kad lotynų apeigomis, nes Rytų apeigų katalikų tikinčiųjų tuose kraštuose nebuvo. Tik vėlykiniu laikotarpiu iš tolimų vietovių čia atvykdavo graikų apeigų katalikų tikintieji. Šv. Mišių metu retai giedodavo, nes nebuvo kam. Kasdien ir

švenčių metu vartojo žemaičių kalbą, retai – lenkų. Prie bažnyčios vienuoliai mokė katekizmo.

Vizitacijos dokumentuose rašoma, kad bazilijonų bažnyčia buvo medinė, turėjo dvi zakristijas. Lotynišku papročiu buvo padaryti du altorėliai: Šventosios Dievo Motinos ir šv. Onufrijaus. Buvo trys klausyklos. Nors bažnyčia nebuvo sena, tačiau pastatyta pelkėtoje vietoje ir pamažu pradėjo pūti.

Vienuolynas buvo pakankamai didelis, turėjo tris sparnus: viename buvo įsikūręs igumenas (t. y. vienuolyno vyresnysis), kitame buvo virtuvė ir sandėliui skirta patalpa, o trečiame gyveno vienuoliai. Be to, buvo dar vienas namelis, skirtas naujokams, vėliau čia gyveno jaunuoliai, baigę prie vienuolyno liaudies mokyklą. Nors vienuolyne galėjo gyventi 12 naujokų, tačiau vizitacijos metu tokio skaičiaus išlaikyti neleido pajamos. Netoli vienuolyno buvo kiti pastatai.

Vienuolių bazilijonų pedagoginė veikla

Vizitacijų dokumentuose randama informacijos apie mokyklą, moksleivius, pedagogus. 1785 m. vizitacijos dokumentuose¹⁴ sakoma, kad moksleivių name, kuriame buvo pakankamai didelė parapijinė mokykla, jau dveji metai (tad nuo 1783 m.) ji neveikia, nes Edukacinė komisija (Švietimo komisija) įsakė uždaryti mokyklą. Tačiau vienuolyno viršininkas prašo

¹⁴ Ten pat.

*Švč. Trejybės bažnyčia ir bazilijonų vienuolynas, 1912–1915 m.
Jano Bulhako nuotrauka*

Bazilijonų vienuolynas, 2014 m. Rimgaudo Šlekio nuotrauka

atsiųsti dvasininką profesorių, todėl, kad kaimynai šlėktos kreipiasi prašydami atidaryti mokyklą.

1785 m. vienuolyno biblioteka turėjo 100 knygų, tai, pasak ukrainiečių mokslininkų, buvo gana stambi to meto biblioteka.

Vizitacijos akte pažymėta, kad vienuoliai skundžiasi, jog du dvarininkai paėmę kai kurias vienuolyno žemes, todėl vienuolynui prisieis atsiteisti.

Prieš caro valdžiai mokyklą paverčiant keturklase, joje dirbo išsilavinę vienuoliai. Tą liudija 1823 m. dokumentai.

1804 m. Vilniaus gubernijos dokumentuose nurodytos dvi vienuolių bazilijonų globojamos mokyklos: Borunave ir Padubysyje¹⁵.

Įdomus Rusijos imperatoriaus 1810 m. spalio 2 d. įsakas iš Vyriausybės Senato tikrajam slaptajam patarėjui, Valstybės Senato nariui, liaudies švietimo ministrui grafiui Aleksiejui Kirilovičiui Razumovskiui dėl bazilijonų ordino ir mokyklų, turintis nemažą punktų, keletą paminėsime: mokyklų direktoriai tose gubernijose, kur veikia bazilijonų mokyklos, turi žiūrėti tvarkos ir Vilniaus universitetui teikti ataskaitas; bazilijonų mokyklų priežiūrą vykdo Užsienio tikėjimų vyriausioji

dvasinė valdyba; prie vienuolynų paliekamos jų išlaikomos mokyklos, jei tam neprieštaruoja kitos vietinės religinės organizacijos. Lietuvos Vilniaus gubernijoje buvo parašytas ir specialus 1810 m. spalio 31 d. įsakymas Šiaulių pavieta vienuolynui prie Padubysio¹⁶. Atsižvelgiant į naujausią 1810 m. įsakymą mokyklas bazilijonai turi išlaikyti savo asmeninėmis ir iš fundacijų gaunamomis lėšomis¹⁷.

Ne visų metų dokumentuose minimas Padubysys. Tačiau 1815 m. gegužės 20 d. jis Vilniaus gubernijos dokumentuose paminėtas tarp kitų bazilijonų mokyklų¹⁸. 1821 m. kovo 14 d. rašte kunigaikštis Aleksandras Golycynas, pateikdamas informacijos apie graikų-rusų tikėjimo mokinius atskirose mokyklose (nurodytas kiekvienoje jų skaičius – jis negausus) ir kas juos moko, deja, nepamini Padubysio bazilijonų mokyklos¹⁹.

¹⁵ Сословіе ксензовъ базиліяновъ ведомость о училищахъ содержаемыхъ темже сословіямъ. Проектъ устройства оного... 1804, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 567, ap. 2, b. 95, l. 8.

¹⁶ *Ten pat*, l. 60–62.

¹⁷ О науке и учителяхъ Закона Божія для учениковъ греко-россійскаго исповеданія въ Виленскомъ округе, LVIA, f. 567, ap. 2, b. 1012, l. 13.

¹⁸ Служебные отзывы, переписка и др. школ и учреждений Виленской губернии. 1815, LVIA, f. 567, ap. 2, b. 476, l. 64.

¹⁹ О науке и учителяхъ Закона Божія для учениковъ греко-россійскаго исповеданія въ Виленскомъ округе, LVIA, f. 567, ap. 2, b. 1012, l. 1–3.

Bazilijonų vienuolynas, 1912–1915 m. Jano Bulhako nuotrauka

1822 / 1823 m. m. nurodyta vienuolių bazilijonų išlaikoma Padubysio mokykla, kurioje mokėsi 270 mokinių²⁰.

1823 m. vizitacijų aktuose užrašyti Padubysio vienuolyne buvę 7 vienuoliai²¹.

Viršininkas – filosofijos mokslų kandidatas **M. Lebeltas**, mokėsis lotynų kalbos, iškalbos, universitete – filosofijos ir teologijos, gimęs 1783 m. (40 metų amžiaus), jau 22 metai kaip vienuolis, tad į vienuolyną įstojęs 18 metų (1801 m.).

A. Klosovskis – mokyklos vedėjas ir matematikos mokytojas, gimęs 1783 m. (40 metų amžiaus), vienuolyne nuo 1802 m., įstojo turėdamas 19 metų (tad 21 metai jau čia), išsimokslinęs – filosofijos mokslų kandidatas.

E. Deikovskis – gimęs 1759 m. (taigi 64 metų), į vienuolyną įstojo 1780 m., turėdamas 21 metus (34 metai kaip vienuolis).

J. Pranevičius – gimęs 1792 m. (tad 31 metų amžiaus), į vienuolyną įstojo 17 metų, t. y. 1809 m. (jau 14 metų vienuolis), filosofijos mokslų kandidatas, fizikos, rusų kalbos ir piešimo mokytojas.

A. Chrulkevičius – gimęs 1799 m. (24 metų), 14 metų įstojo į vienuolyną (1813 m.) ir jau 10 metų vienuolis, filosofijos magistras, mokėsi lotynų kal-

bos ir retorikos vienuolyne, universitete – filosofijos. Iškalbos, istorijos ir prancūzų kalbos mokytojas.

K. Reimeris – gimęs 1783 m. (40 metų), 25 metų įstojo į vienuolyną, 1808 m., ir jau 15 metų vienuolis, mokėsi lotynų kalbos, iškalbos, universitete – filosofijos ir teologinių dalykų. Aritmetikos, geografijos ir tikybos mokytojas.

H. Sievrukas – gimęs 1803 m. (1823 m. turėjo 20 metų), 13 metų, t. y. 1816 m., įstojo į vienuolyną (tad vienuolis 7 metai), universitete mokėsi filosofijos. Lotynų ir lenkų kalbų gramatikos mokytojas. 1825 / 1826 m. m. dirbo Padubysio valsčiaus mokykloje²².

Jozafatas Vyšinskis – 31 metų, prižiūrėtojas ir fizikos bei gamtos istorijos mokytojas, tikrasis filosofijos studentas kunigas. Mokėsi Vilniaus gimnazijoje, vėliau – Vilniaus universitete, kur gavo tikrojo studento vardą (turi patentą, dokumentą), 8 metai mokytojas.

Konstantinas Rejmeris – 42 metų, tikrasis mokytojas (jau 14 metų), filosofijos kandidatas, kunigas. Mokėsi Krokuvos mokykloje, vėliau – Vilniaus universitete, gavo filosofijos kandidato laipsnį (turi dokumentą, patentą).

²⁰ *Ten pat*, l. 45–46.

²¹ *Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino archyvas Romoje*, Roma: Curia generalizia dell'ordine.

²² Виленский Университетъ. Списки учителямъ и другимъ училищнымъ чиновникамъ назгаваемымъ на учебные годы къ должностямъ и къ исправленію оныхъ, LVIA, f. 567, ap. 2, b. 1632, l. 25–25a.

Teofilius Misevičius – 25 metų (2 metai mokytojas), mokėsi Gardino gimnazijoje, Vilniaus universitete ir tarnautojų kursuose, turi profesoriaus vardo liudijimą.

Jurijus Ržekis – 43 metų, matematikos, topografinių brėžinių ir rusų kalbos mokytojas (jau 15 metų). Mokėsi Čerezvecko mokykloje, Vilniaus universitete.

Gileris Sevrukas – 23 metų lenkų, lotynų ir prancūzų kalbų mokytojas, tikrasis studentas (Vilniaus universitete gavo tikrojo studento vardą, turi dokumentą), 4 metai kaip mokytojas

Ustinas (Justinas) Vyšinskis – muzikos mokytojas. Mokėsi Troškūnų mokykloje. Mokytojo vardą turi 16 metų.

XIX a. pradžioje miestelis priklausė vienuolynui, jame buvo 19 dūmų, 14 ūkininkų ir 19 valakų žemės.

Unitų ir Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino panaikinimas

XVIII a. pabaigoje vykę Lietuvos ir Lenkijos valstybės padalijimai buvo sunkus smūgis Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui. Vieni vienuolynai atiteko Austrijai, o dauguma – Rusijai. Po trečiojo Lietuvos ir Lenkijos valstybės padalijimo 1795 m. Jekaterina II (1729 05 02–1796 11 17) panaikino provincijas ir Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino valdžią, uždarė vienuolynus, iš kurių negaudavo pajamų, pradėjo reguliuoti vienuolių gyvenimą: be carinės valdžios leidimo nebuvo galima duoti vienuolių įžadų, tapti kunigais ir panašiai²³. 1825–1839 m. valdė caras Nikolajus I (1796 07 06–1855 03 01), jo politikos kryptis – Unitų bažnyčios, kaip vienos iš LDK likusių tradicijų, likvidavimas ir prijungimas prie Stačiatikių bažnyčios²⁴. Čia itin svarbų vaidmenį atliko Juozapas (Josifas) Semaška, kurdamas įvairius projektus unitams likviduoti²⁵. 1827 m. spalio 6 d. caro įsakymu bazilijonų vienuolynai buvo faktiškai paversti stačiatikių. Ypač ryškūs paskutiniai Bažnytinės unijos likvidavimo metai Vakarų gubernijose (1827–1839 m.). Iki 1828 m. visose trijose – Lietuvos, Baltarusijos ir Rusijos – provincijose veikė 83 bazilijonų vienuolynai. 1832–1835 m. du trečdaliai jų buvo

uždaryti. 1832 m. vasario 16 d. panaikinti bazilijonų provincijolai, 1833 m. spalio 26 d. Počiajevo vienuolynas atiduotas stačiatikiams. 1835 m. pabaigoje caras pasirašė įsakymą dėl naujo slapto komiteto, skirto unitams sujungti su stačiatikiiais, įsteigimo. 1935 m. pabaigoje – 1936 m. pradžioje komitetas Dmitrijaus Bludovo (vieno aršiausių unitų priešininkų) siūlymu unitų mokyklų valdymą pavedė Sinodo oberprokurui N. Protasovui²⁶. 1838 m. pradžioje, mirus paskutiniam unitų ramsčiui – unitų metropolitui Juozapui Bulhakui, caro valdžia ėmėsi kuo skubiau įgyvendinti paskutines unitų prijungimo akcijas.

Iki 1839 m. vasario 12 d. unitų vyskupai ir kunigai, susirinkę Polocke, pasirašė (buvo priversti) aktą dėl prijungimo prie Stačiatikių bažnyčios. Bazilijonų vienuolynai Rusijos imperijoje buvo uždrausti. Vieno žymiausių tyrinėtojų – prof. Izidoro Patrylo OSBM – teigimu, Padubysio vienuolynas buvo uždarytas 1832 m.²⁷ Aišku, vienuolyną uždarius, nebeliko ir mokyklos.

1864 m. lapkričio mėn. iš 15 į 16 naktį visus bazilijonų vienuolius, likusius keliuose Chelmo vyskupijos vienuolynuose, karinė caro valdžia išvežė į 1768 m. įkurtą Varšuvos vienuolyną²⁸. 1865 m. Unitų bažnyčios reikalai perduoti Stačiatikių sinodo valdžiai²⁹. Koks tolesnis šių vienuolių likimas? 1872 m. Aleksandro II (1812 04 29–1881 03 13) įsakymu buvo likviduotas Varšuvos vienuolynas, o vienuolyno bažnyčia tapo parapijinė. 1875 m. bažnyčia atiduota stačiatikiams. Kiek ilgiau bazilijonai išsilaikė Galicijoje. Pastarojoje jų veikla buvo uždrausta per Antrąją pasaulinę karą, bolševikams užgrobęs Galiciją. Vienuolynus caro valdžiai uždaryti pavyko todėl, kad unitų kunigus į parapijas pradėjo skirti gubernatoriai. Keturis unitų vyskopus, nepritarusius caro valdžios reformoms, užklupo staigios mirtys, o naujai išrinkti vyskupai tapo lojalūs caro politikai.

²⁶ Jogėla V., Prievartinis unijos likvidavimas, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius: Katalikų akademija, 1998, t. 12, p. 415–424.

²⁷ Патрило І., Нарис історії василіян від 1743 до 1839 р., *Analecta ordinis S. Basilii Magni. Occasione sacri millennii Rus'-Ucrainae 988–1988*, Romae, 1988, p. 195.

²⁸ Патрило І., Холмська провінція Різдва Матері Божої (1810–1864), *Analecta ordinis S. Basilii Magni. Occasione sacri millennii Rus'-Ucrainae 988–1988*, Romae, 1988, p. 284–305.

²⁹ Jemelity W., Unijos panaikinimas Augustavo unitų dekanate, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius: Katalikų akademija, 1998, t. 12, p. 387–393.

²³ Патрило І., Нарис історії василіян від 1743 до 1839 р., *Analecta ordinis S. Basilii Magni. Occasione sacri millennii Rus'-Ucrainae 988–1988*, Romae, 1988, p. 253–256.

²⁴ *Ten pat*, p. 269–283.

²⁵ Žilys S., Josifas Semaška ir unijos likvidavimas, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius: Katalikų akademija, 1998, t. 12, p. 479–494.

Šv. Onufrijaus vienuolyno kiemas, Lvovas, 2005 m. Gedimino Zemlicko nuotrauka

Likviduojant uniją didelę reikšmę, kaip jau minėta, turėjo vyskupo Juozapo Semaškos (1840 m. jis gavo Vilniaus ir Lietuvos arkivyskupo titulą, o 1852 m. tapo metropolitu) bendradarbiavimas su pasaulietine valdžia, atvedęs į 1839-uosius, kai prie Rusijos imperijos prijungtoje Lietuvos teritorijoje unitai oficialiai tapo Stačiatikių bažnyčios nariais³⁰.

Augustavo gubernijoje unitai išsilaikė ilgiau. 1868 m. Unitų bažnyčios reikalai buvo perduoti Stačiatikių sinodo valdžiai, kuri 1875 m. Chelmo vyskupystės žemes prijungė prie Varšuvos stačiatikių vyskupijos³¹.

Likvidavus Bažnytinę uniją, Katalikų bažnyčia Lietuvoje neteko svarbaus sąjungininko kovoje prieš caro vykdytą politiką.

Sovietmečiu valstybė perėmė ne tik žemę, bet ir cerkvių pastatus. Buvo išleistas visiškai neteisėtas, neturintis įstatymo pagrindo dokumentas, draudžiantis laikyti pamaldas pagal unitų apeigas. Rytų apeigų katalikai, kaip ir kiti tikintieji, buvo

persekiojami. Šie faktai atspindi pagrindiniame leidinyje „Lietuvos katalikų bažnyčios kronika“³².

1989 m. pabaigoje Graikų, arba Rytų, apeigų katalikų bažnyčia išėjo iš pogrindžio. 1992 m. Ukrainos graikų apeigų katalikų bažnyčios vyskupų sinodas įsteigė keturias naujas vyskupijas. Šį sprendimą palaimino Popiežius Jonas Paulius II. 1996 m. Popiežius pritarė, kad būtų įsteigtas Kijevo ir Vyšhorodo egzarchatas (ten gyvena iki 600 tūkstančių graikų apeigų katalikų). Kalbant apie ukrainiečius – Rytų apeigų katalikus – būtina pasakyti, kad Šventasis Tėvas Jonas Paulius II, lankydamasis Ukrainoje, 2001 m. birželio 27 d. Lvove 28 ukrainiečius – Rytų apeigų katalikus – paskelbė Palaimintaisiais. Iš jų 26 – komunistinio režimo aukos, atidavusios savo gyvybę už tikėjimą 1935–1973 m. Tarp paskelbtųjų palaimintaisiais – devyni vyskupai, keturiolika kunigų, trys seserys vienuolės ir vienas pasaulietis (choro vadovas)³³. Šis faktas – liudijimas, kad Ukrainos katalikų bažnyčia

³⁰ Žilys S., Josifas Semaška ir unijos likvidavimas, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius: Katalikų akademija, 1998, t. 12, p. 479–494.

³¹ Jemelity W., Unijos panaikinimas Augustavo unitų dekanate, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius: Katalikų akademija, 1998, t. 12, p. 387–393.

³² Boruta J., „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika“ apie Rytų apeigų katalikų persekiojimus sovietų Ukrainoje, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius: Katalikų akademija, 1998, t. 12, p. 447–463.

³³ Medvitas V., Ukrainos graikų katalikų bažnyčia (statistinių duomenų apžvalga), *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius: Katalikų akademija, 1998, t. 12, p. 495–502; Блаженні новомученики чину Святого Василя Великого, Львів: Місіонер, 2002, 128 с.

išliko pogrindyje, nepaisant sovietinės valdžios pastangų ją sunaikinti ir teigimo, kad jos nebėra³⁴.

Padubysio vienuolių bazilijonų likimas

Minėto likimo sulaukė ir Padubysio vienuoliai bazilijonai. Po 1830–1831 m. sukilimo caro valdžia 1832 m. susidorojo su bazilijonais (nors galutinai likviduota 1835 m. – tada nustojo veikti mokykla): vienuolyno turtus nusavino, vienuolius su paskutiniu vienuoliu bazilijonų vyresniuoku kun. Mažalskiu iškėlė į Vilnių, bažnyčią su vienuolynu atidavė stačiatikiams – 1836 m. Bazilionuose įkurdino stačiatikių šventiką Kovalevskį. Jo žinioje buvo bažnyčia, vienuolynas, trobesiai, daržas. Pakeistas ir vietovės pavadinimas: vietoj Bazilionų – Padubysys.

Nuo 1836 iki 1914 m. bažnyčia, paversta cerkve, priklausė stačiatikiams. Užėjus karui stačiatikiai apleido Unitų bažnyčią.

Po 1836–1864 m. sukilimo carinė valdžia, vykdydama rusinimo politiką, į Pagervinių kaimelių atkėlė rusus „poselencus“, kurie kaimelių pavadino Michailovka.

Iki Pirmojo pasaulinio karo Bazilionuose buvo Padubysio valsčiaus centras su savo renkamu viršaičiu, rusų cerkvė, kuriai priklausė apie 100 ha žemės, popas, uriadnikas, felčėris, pradžios mokykla, degtinės monopolis, dvi krautuvės (viena lietuvių ir viena žydų), bankelis.

Vilniuje leistame visuomenės, literatūros ir politikos laikraštyje „Viltis“ 1914 m. rasta žinutė apie Padubysį (Bazilijonus), priklausiusį Kauno gubernijai, kurioje pateikiama įvairių žinių iš miestelio gyvenimo. Pateikiamas netaisytas tekstas: „*Bazilijonai – arti Šiaulių–Kelmės plento. Miestelis nedidelis; saujelė žydų, kurie užsiima prekyba. Pirkinėja javus, gyvulius, taip ant vietos, taip ir po kaimus, ir viensėdžius tam tyčia važinėdami. Antradieniais vienas kitas žmogus šį tą įsimetęs, pūrą kitą javų, tai kokį gyvulį, paukštį atvažiuoja. Šit ir turgus „pasidaro“. Dėl vieno to „turgaus“ begu kas važiuoja, jei tik paskutinis neturtėlis. Įnamėliai, trobelninkai. Atvyksta turgun dažniausiai valsčiaus reikalais, žiemos laiku šeimos pasiteirauti, samdyti, kokį menkniekį dar nupirkti (iš krautuvininkų du čia tėra lietuvių, kurie geriausias krautuves turi miestely). Bet yra ir tokių, kurie atvažiuoja iš pripratimo, bemaž kas*

antradieniais, pasižmonėti, susieiti su pažįstamais. Labiausia rudenį, žiemą, kuomet laukai sudoroti, apdirbti ir kapeikos yra – ir ant širdies lengviau po visų darbų – negalių sušveisti su pažįstamu alučio, baltosios. Praeik tik pro aludes ir matai geltonuose tarpduriuose paraudonavusius užkaitusius raudnosius, paburkusius veidus, slankioja, kieminėja. Padubysyje, jei matome kame pirmynėjimą, tai tik aludėse. Jų skaičius ne mažėja, bet auga. Nūnai net trys (dvi lietuvių rankose); priegtam yra dar monopolinė. Neseniai važiauvau per miestelį. Atatokai nuo jo, šalų kelio, ant laukų, teko matyti bauriausioj išvaizdą vieną pusgyvį, pamėlynavusį nuo šalčio, nusigėrusį žmogų. O buvo taip šalta. Pradėjome jį judinti, šaukti: jisai nė negirdžius, be žado. Bet gyvybės dar buvo matyti. Įdavėm tat vienam žmogui nuvežti į miestelį. Žinoma, atsigavo sušilęs. Bet ne visiems toji laimė klojas. Nepraėjus dar kelėtai dienų, išgirdau, kad kažkoks burliokas netoli Bazilijonų sušalęs (čionai esama ir cerkvė, buvusi Katalikų bazilijonų bažnyčia – per tai dažniausia ir Padubysys yra čionykščių žmonių vadinamas Bazilijonais). Tai tau alinių ir monopolijų žiedeliai.“³⁵ Dar viena žinutė: „Padubysio parapijoje, Paraišių dvaro krūmuose, rado negyvą (kaip vėliau paaiškėjo) Augustiną Paulauską, nežinia kur žuvusį šią žiemą. Matomai, paklydęs sušalo.“³⁶

1918 m. vasario 16 d., paskelbus Lietuvą nepriklausoma valstybe, visomis jėgomis imtasi kelti savo kraštą. Nepaisydama sunkios krašto padėties – svetimųjų armijų puldinėjimų – Lietuvos vyriausybė rūpinosi tautos dvasingumu: 1919 m. bazilijonų bažnyčia sugrąžinta katalikams – ji ilgą laiką buvo Kurtuvėnų parapijos filija. 1918 m. Bazilionuose apsigyveno pirmasis katalikų kunigas Juozapas Šereiva (1875 11 28–1899 01 17–1946), 1923 m. paskirtas Latvelių–Žarėnų kuratoriumi, o 1925 m. – Mečkuičių vikaru, nuo 1927 m. jis buvo Upninkų klebonu. Kun. J. Šereivą 1923 m. pakeitė rektorius kun. Jonas Kilčiauskas (1868–1894–1939 03 25)³⁷.

³⁵ Remeika J. J., Padubysis (Bazilijonai), *Viltis*, visuomenės, literatūros ir politikos laikraštis, 1914-01-10 (23), Nr. 7, p. 2.

³⁶ [Autorius nenurodytas]. Įvairūs atsitikimai, *Viltis*, 1914-04-19 (05-02), Nr. 83, p. 2.

³⁷ *Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri dioecesis Samogitiensis pro anno Domini 1924*, Tilžė: „Ryto“ Pavlovskio spaustuvė, p. 40, 56, 90, 98; *Elenchus omnium Ecclesiarum et universi Cleri provinciae Ecclesiasticae Lituaniae pro anno Domini 1940*, p. 77, 84, 316.

³⁴ Унія та екуменізм у богословському діалозі між сходом і заходом, *Ковчез*, Науковий збірник із церковної історії. Ч. 2, Львів, 2000, с. 400–486.

Žemaitijos bajorų Nagurskių (Kurtuvėnų šakos) heraldika

Lenkijos išeivių Nagurskių giminės įsikūrimas Žemaitijoje siejamas su XVI a.¹ Žinoma, kad ši giminė turėjo kelias rezidencijas: Žaiginiuose, Jokūbave, Vilniuje. Tačiau bene pati svarbiausia ir dažniausiai minima buvo Kurtuvėnai. Dr. Salvijus Kulevičius didžiausius nuopelnus, puoselėjant Kurtuvėnų rezidenciją, priskiria Jokūbui Nagurskiui (valdė 1752–1789 m.). Mokslininkas išsako mintį, kad J. Nagurskio valdymo metu buvo suformuotas architektūriniu ir funkcinio požiūriais darnus kompleksas. Jį sudarė dvaro sodyba, bažnyčia ir miestelis. Čia būta ir aikštės, kurioje, 1766 m. J. Nagurskui išrūpinus Kurtuvėnams turgaus privilegiją, vyko prekyba. Kurtuvėnuose XVIII a. pastatyta ir šiandien savo grožiu garsėjanti Šv. apaštalo Jokūbo bažnyčia pavadinta savo fundatoriaus Jokūbo garbei.

Nagurskių giminės istoriją daugiausiai tyrinėjo šie mokslininkai: prof. dr. Rita Regina Trimonienė²,

prof. dr. Raimonda Ragauskienė³, lekt. dr. Salvijus Kulevičius⁴. Tačiau šios giminės heraldika iki 2011 m.⁵ išsamaus tyrimo nebuvo sulaukusi.

Senuosiuose herbynuose nėra informacijos apie Žemaitijos Nagurskių turėtą herbą. Tikėtina, kad patys Nagurskiai domėjosi savo heraldikos kilme. Jų archyve išlikęs Lenkijos Nagurskių herbų aprašymas. Jame nurodoma, kad XVII a. Lenkijoje žinoma apie Nagorskius Sieradzės vaivadijoje, kurie turėjo Stoginės (Leszczyc) herbą. Apie XVI a. pabaigą turima žinių, kad Sandomyro vaivadijoje Lukas Nagorskis turėjo Ostojos herbą, kuriame vaizduojamas kalavijas, esantis tarp dviejų pusmėnulių⁶. Tyrinėtojas doc. dr. Edmundas Rimša teigia, kad vėlesniuose herbynuose Lenkijoje minimi šie herbai: Nagorskių giminės Vanago (Jastrzębiec) herbas, jame vaizduojama apversta pasaga ir kryžius

¹ Trimonienė R. R., Svetimšalių ir svetimtaučių bajorų imigracija į Žemaitiją XVI a. antrojoje pusėje – XVII a. pirmojoje pusėje. Imigracijos kultūriniai veiksniai ir įtakos Žemaičių visuomenei, *Rytų Europos kultūra migracijos kontekste. Tarpdalykiniai tyrimai*, Vilnius, 2007, p. 494.

² Trimonienė R. R., Nagurskiai, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. XV (Mezas–Nagurskiai), Vilnius, 2009, p. 700; Trimonienė R. R., Nagurskių giminės istorija, *Kurtuva*, sudaryt. S. Kulevičius, Nr. 8, Kaunas, 2006, p. 6–13; Trimonienė R. R., Ponų Nagurskių stalas ir maitinimosi papročiai, *Kurtuva*, sudaryt. S. Kulevičius, Nr. 8, Kaunas, 2006, p. 34–40.

³ Ragauskienė R., Kurtuvėnai XVIII a. – Nagurskių giminės rezidencija, *Kurtuva*, sudaryt. S. Kulevičius, Nr. 8, Kaunas, 2006, p. 13–21.

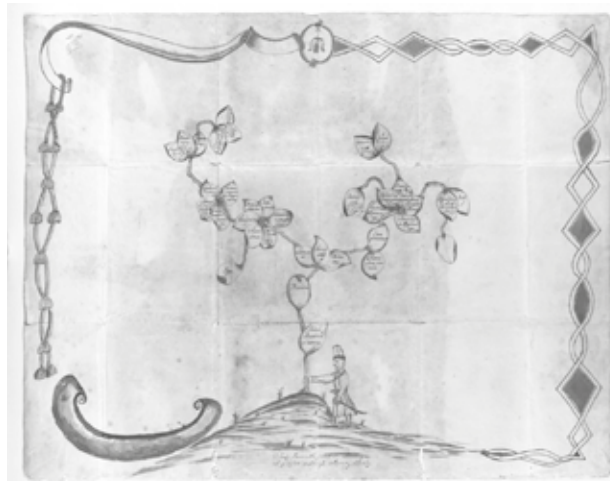
⁴ Kulevičius S., Nagurskių giminės (Kurtuvėnų šakos) palikimas, *Kurtuva*, Nr. 8, Kaunas, 2006, p. 45–55

⁵ Jasiūnienė G., *Žemaitijos bajorijos elito heraldika XVII–XIX a. Nagurskių, Gorskių atvejai*: bakalauro darbas, apgintas Šiaulių universitete, vadovaujant prof. dr. R. R. Trimonienėi, Šiauliai, 2011.

⁶ „Nagorski herbu Leszczyc w Sieradzkim wojewodztwie iedniego z nich nagrobek z tym herbem <...> Nagorski herbu Ostoia w Sandomirskim wojewodztwie. Łukasz z Parniczowa, marszałek dworu Anny Intaniki ...“, Nagurskių herbo aprašymas, *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – LMAVB RS), f. 37-7418.

Kurtuvėnų Šv. apaštalo Jokūbo bažnyčios fasado fragmentas, 2009 m. Autorės nuotrauka

XVIII a. pab. Žemaičių bajorų Nagurskių genealoginis medis ir herbas. Autorės nuotrauka

joje; Pilava (Pilawa) herbas, kuriame vaizduojamas pustrėčio kryžius; Tšaska (Trzaska) herbas, jame vaizduojamas ant dviejų sujungtų kalavijų uždėtas pusmėnulis. XIX a. pabaigoje išleistoje lenkiškoje „Visuotinėje iliustruotoje enciklopedijoje“ pirmą kartą užsimenama apie Telšių pavieta Nagurskius. Teigiama, kad jie XVIII a. antspauduose turėję Pobogo herbo atmainą⁷. Lenkiškojo Pobogo herbo mėlyname lauke vaizduojama balta pasaga, ant jos viršaus – geltonos spalvos kryžius, šalme yra kurtas su antkakliu⁸. Žemaitijos Nagurskių herbe vaizduojama pasaga, iš vidaus perverta strėle, šalme – trys plunksnos. Taigi, jeigu pasagą vertintume kaip pagrindinį Pobogo motyvą, Žemaitijos Nagurskių herbą iš dalies galima priskirti prie šio herbo giminės – tai būdinga lenkų bajorų heraldikai. Vis dėlto Žemaitijos bajorai Nagurskiai savo herbą greičiausiai pakeitė dėl politinių priežasčių, kadangi XVI a. svetimšalių padėtis Žemaitijoje buvo netvari, siekis supanašėti galėjo padėti įsikurti, patekti į politinio elito gretas.

Giminės atstovų antspaudai, ikonografinė medžiaga ir Nagurskių genealoginis medis⁹ patvirtina,

kad Nagurskių herbuose buvo naudojama Pobogo herbo atmaina. Spėjama, XVIII a. Nagurskių giminės genealoginiame medyje vaizduojami vyriškosios linijos atstovai, nurodant, kad giminė kilo nuo Jokūbo Nagurskio iš Karūnos (Jakub Nagórski z korony) arba, tiksliau, iš Lenkijos. Pirmasis giminės atstovas Žemaitijoje įvardijamas Martynas. Toliau medis šakojasi, nurodant įvairių vyrų vardus, jeigu žinoma, – užimamas pareigas ir palikuonių neturėjimą (sterilis). Virš genealoginio medžio nupieštas Nagurskių herbas, kuriame vaizduojama galais į apačią apversta pasaga, perverta strėle.

Pranciškus Vladislovas Nagurskis pirmasis panaudojo Nagurskių, Pobogo herbo simboliką savo herbiniuose antspauduose¹⁰. P. Nagurskis savo antspaudu patvirtino 1708 m. balandžio 20 d. vedybų sutartį tarp Žemaitijos kunigaikštystės sargybininko Antano Gorskio ir Žemaitijos kunigaikštystės pilininko Aleksandro Bilevičiaus dukters Kristinos¹¹. Šiame antspaude vaizduojamas Nagurskių herbas, vainikuotas bajoro penkių lapų karūnele, apsupta iš šonų laurų šakele. Antspaude matomi inicialai: FWN CMD SPXZ – Franciszek Władysław Nagurski Ciwun Małych Dirwian Starosta Podkomorzy

⁷ Rimša E., *Nagurskių heraldika*, rankraštis.

⁸ Kojalowicz W. V., *Pobog, Herbarz rycerstwa W.X. Litewskiego. Compendium*, Kraków, 1897, s. 220.

⁹ XVIII a. pab. Žemaičių bajorų Nagurskių genealoginis medis ir herbas, LMAVB RS, f. 37-11214 a.

¹⁰ Trimonienė R. R., Nagurskiai, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. XV (Mezas–Nagurskiai), Vilnius, 2009, p. 700.

¹¹ Pranciškaus Nagurskio herbinis antspaudas 1720 12 20 dokumente, ŠAM, SK 80708.

Pranciškaus Nagurskio herbinis antspaudas.
Autorės nuotrauka

Pranciškaus Vladislovo Nagurskio herbinis antspaudas.
Autorės nuotrauka

Xięstwa Żmudzkiego (*Pranciškus Vladislovas Nagurskis, Mažųjų Dirvėnų tijųnas, seniūnas, pakamaris, Žemaitijos kunigaikštystė*). Kitas Pranciškaus Nagurskio antspaudas rastas 1748 m. vasario 5 d. laiške į Upytės pavieta¹². Šiame antspauode virš herbo yra kilmingojo karūnėlė. Herbą iš šonų puošia lauro šakelės. Antspauode yra neryškūs savininko inicialai: FWN [...?..?..] XZ – Franciszek Władysław Nagurski ... Xięstwa Żmudzkiego (*Pranciškus Vladislovas Nagurskis ... Žemaitijos kunigaikštystė*). Lyginant 1720 m. ir 1748 m. P. Nagurskio herbinius antspaudus galima teigti, kad jie mažai kuo skyrėsi. Pirmasis herbinis antspaudas yra išpaustas į popierių, o antrasis prispaustas prie dokumento. Abiejų herbų skyduose yra Nagurskių giminės herbas – pasaga, perverta strėle.

Pranciškaus Vladislovo Nagurskio sūnaus Lauryno 1757 m. spalio 12 d. universale rastas išpaustas antspaudas su jo asmeniniu herbu¹³. Jame vaizduojamas Nagurskių giminės herbas be šalmo, kurio šonus laiko du skydininkai – lokiai. Jų vaizdavimas siejamas su Žemaitijos kunigaikštystės herbe pavaizduotu lokiu. Šiame Nagurskio antspauode matomi jo inicialai WN CMD SGSZG

[?] G XZ – Wawrzyniec Nagurski Ciwun Małych Dirwian Starosta Ginten ... Xięstwa Żmudzkiego (*Laurynas Nagurskis, Mažųjų Dirvėnų tijųnas, Gintėnų seniūnas <...> Žemaitijos kunigaikštystė*). Nagurskiai dažnai aukodavo Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos bažnyčiai ir bernardinų vienuolynui¹⁴. Dėl šios priežasties dešiniajame bažnyčios altoriuje pavaizduotas Lauryno Nagurskio herbas. Jo horizontaliomis linijomis subrūkšniuotame lauke yra Nagurskių herbas. Aplink herbą įrašyti inicialai: WN CWD XZ – Wawrzyniec Nagurski Ciwun Wielkich Dirwian Xięstwa Żmudzkiego (*Laurynas Nagurskis, Didžiųjų Dirvėnų tijųnas, Žemaitijos kunigaikštystė*). Virš skydo yra grotelinis šalmas su kelių lapų karūna. Šalia skydo vaizduojami įvairūs kariniai atributai: kardai, vėliavos, patrankos.

Šiuo metu gausiausiai rasta Lauryno Nagurskio broliui Jokūbui priklausiusių heraldikos šaltinių. Atlikus tyrimą pastebėta, kad J. Nagurskio heraldikoje buvo naudojami jungtiniai herbai. Jokūbui Nagurskiui priklausiusiame 1762 m. spalio 2 dienos laiške rastas raudono lako antspaudas, kuriame vaizduojamas keturių laukų jungtinis herbas¹⁵. Pirmajame skydo lauke pavaizduotas Jokūbo Ignoto

¹² Pranciškaus Vladislovo Nagurskio herbinis antspaudas 1748 02 05 dokumente, *ŠAM*, 2079.

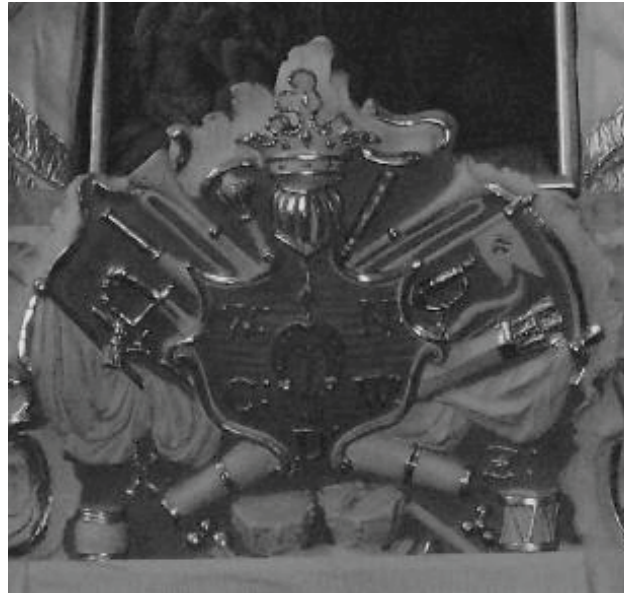
¹³ Lauryno Nagurskio herbinis antspaudas 1757 10 12 dokumente, *ŠAM*, I-R 8228.

¹⁴ Kulevičius S., Nagurskių giminės (Kurtuvėnų šakos) palikimas, *Kurtuva*, Nr. 8, Kaunas, 2006, p. 48.

¹⁵ Jokūbo Ignoto Nagurskio herbinis antspaudas 1762 10 02 dokumente, *ŠAM*, I-R 9956.

Lauryno Nagurskio herbinis antspaudas. Autorės nuotrauka

Lauryno Nagurskio herbas XVIII a. herbinis antspaudas. Autorės nuotrauka

Nagurskio šeimos herbas. Antrajame skydo lauke – jo žmonos Marianos Nagurskienės (Puzinaitės) iš tėvo gautas herbas Oginiecas (Oginiec), kuriame vaizduojami vartai. Trečiajame skydo lauke – Jokūbo Ignoto motinos Joanos Nagurskienės (Šiukštaitės) Šiukštų herbas Liubičas (Lubicz), kuriame yra pasaga, o jos viduje pavaizduotas vienas kryžius, toks pats kryžius yra ir ant pasagos viršaus. Ketvirtajame skydo lauke – Marianos Nagurskienės motinos Rachelos Puzinienės (Bžostovskos) iš tėvo gautas herbas Balno kilpa (Stręmie).

Mariana Nagurskienė 1780 m. buvo palaidota Vilniaus Šv. Pranciškaus Asyžiečio (bernardinų) bažnyčios priebažnytyje ar greta bažnyčios buvusiose bernardinų kapinėse¹⁶. Ant šalia bažnyčios esančios plokštės yra iškaltas jungtinis Marianos ir Jokūbo Nagurskių herbas. Pirmajame skyde, po grafų karūna, rokokiniame kartuše, vaizduojamas Nagurskių herbas. Antrajame skyde, po kunigaikštiška kepure, triumfo vainiku apjuostas Puzinų herbas. Nagurskių herbas iš šono papuoštas augalinių motyvų ornamentu, Puzinų – kunigaikštiška mantija. Po jais pavaizduotas Jokūbo Ignoto Nagurskio Šv. Stanislovo ordino kryžius.

Žinoma, kad Nagurskiai itin mėgo dosniai remti bažnyčių tvarkymo ir statymo darbus. Tokiu elgesiu

pasižymėjo ir Jokūbas Nagurskis. Virš Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos bažnyčios vargonų yra jungtinis herbo skydas, sudarytas iš dviejų asmenų herbų. Pirmajame lauke vaizduojama Nagurskių herbo figūra ir aplink ją įrašyti inicialai: INP XZ – Iakub Nagurski Podkomorzy Xięstwa Żmudzkiego (*Jokūbas Nagurskis, pakamaris, Žemaitijos kunigaikštystė*). Jungtinį herbą puošia gausi karinė atributika, viršuje – grotelinis šalmas su karūna. Žinoma, kad Jokūbas Nagurskis fundavo Kurtuvėnų Šv. apaštalo Jokūbo bažnyčios statybą. Virš bažnyčios durų buvo iškaltas iki šių dienų išlikęs Nagurskių giminės herbas. Tai Jokūbo Nagurskio herbas, kadangi jis papuoštas jo gautais Šv. Stanislovo ir Baltojo erelio ordiniais. J. Nagurskis ne tik fundavo minėtų bažnyčių tvarkymo arba statymo darbus, tačiau plėtė savo valdas. Istoriografijoje teigiama, kad 1772 m. Nagurskis nusipirko iš Bžostovskių rūmus Vilniuje. Minėti rūmai buvo tapę svarbiausia šeimos rezidencija šiame mieste. Vėliau rūmai atiteko kunigaikščiams Oginskiams, tačiau ant šio pastato Nagurskių herbas puikuoja ir šiandien¹⁷.

Prie Jokūbo Nagurskio heraldikos šaltinių priskirtini ir herbiniai antspaudai, kuriuose vaizduojamas tik vienas herbas, priklausęs antspaudo

¹⁶ Kulevičius S., Nagurskių giminės (Kurtuvėnų šakos) palikimas, *Kurtuva*, Nr. 8, Kaunas, 2006, p. 52.

¹⁷ Kulevičius S., Nagurskių giminės (Kurtuvėnų šakos) palikimas, *Kurtuva*, Nr. 8, Kaunas, 2006, p. 47.

savininkui. Šiuo metu ankstyviausias antspaudas rastas 1764 m. birželio 15 d. išrašė apie žemės pardavimą Kopanskiams¹⁸. Būtent šį išrašą savo antspaudu patvirtino J. Nagurskis. Nors antspaudas nėra itin geros kokybės, tačiau jame aiškiai įžvelgiama Nagurskių herbo figūra – galais į apačią apversta pasaga, perversa strėlė. Iš šonų herbą supa kariniai atributai ir augaliniai motyvai. Aplink juos yra vienos eilutės sunkiai išskaitoma legenda, nurodanti antspaudą savininką. Dar vienas J. Nagurskio antspaudas rastas 1780 m. sausio 12 d. laiške¹⁹. Šiame prispaustame juodo lako antspaude vaizduojamas Nagurskių herbas, vainikuotas grafo karūnėle, iš šonų jį puošia šakelės, o apačioje pavaizduotas Šv. Stanislovo ordinas.

Jonas Drungilas straipsnyje „Jokūbo Ignoto Nagurskio gyvenimo ir veiklos bruožai“ pastebi, kad Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos fonde saugomas dar vienas šio Nagurskio herbinis antspaudas²⁰. Šiame herbiniame antspaude, rokokiniame kartuše, vaizduojamas Nagurskių herbas, o aplink jį yra legenda: IAKUB IGNACI NAGURSKI PODKOMOR <...> POWE[ski] GINTEN STAROSTA (*Jokūbas Ignotas Nagurskis, pakamaris <...> Gintėnų seniūnas*).

Giminės atstovų herbas buvo vaizduojamas ne tik ant pastatų, antspauduose, antkapinėje plokštėje, tačiau ir paveiksle, pvz., Jokūbo Nagurskio sesers Petronėlės. Ji 1745 m. Kurtuvėnų bažnyčioje išteikėjo už Livonijos vaiskio ir pilies teisėjo Vilhelmo Jono Pliaterio. P. Pliaterienės portretas yra vienintelis išlikęs Nagurskių giminės atstovo atvaizdas²¹. Šį portretą galima pamatyti žemaičių muziejuje „Alka“. Saugomo portreto viršuje, kairiajame kampe, vaizduojamas jungtinis jos ir vyro herbas. Skydo priekyje pavaizduotas V. Pliaterio herbas, kuriame yra trys sutrumpintos juostelės su kaspiniu. Antrojoje herbo dalyje yra P. Pliaterienės Nagurskių herbas, papuoštas bajoriška penkių lapų karūnėle.

Nagurskių giminės herbas gali būti laikomas lenkiškojo Pobogo atmaina. Šį herbą galima įvardyti kaip lenkiškąjį herbą, kuris buvo modifikuotas vietinės žemaitiškos linijinės (strėlinės) heraldikos. Iš turimų šaltinių pavyko sužinoti, kad Žemaitijos Nagurskių (Kurtuvėnų šakos) heraldika formavosi XVIII a. Šiuo laikotarpiu Nagurskiai papildė Žemaitijos politinio elito gretas. Jų herbuose ir herbiniuose antspauduose atsirado savininko inicialai, nurodantys užimamas pareigas, karinių papuošimų: kalavijų, kardų, patrankų, pradėti vaizduoti skydininkai lokiai, gauti ordinais, virš herbo esančią penkių lapų karūnėlę pakeitė grafo karūna. Šios šeimos heraldiką papildė ir Jokūbo Ignoto ir Marianos Nagurskių bei Petronėlės Pliaterienės (Nagurskytės) ir Vilhelmo Jono Pliaterio jungtiniai herbai.

¹⁸ Jokūbo Nagurskio herbinis antspaudas 1764 06 15 dokumente, *LMAVB RS*, f. 198-527.

¹⁹ Jokūbo Ignoto Nagurskio herbinis antspaudas 1780 01 12 dokumente, *ŠAM*, GEK 86775.

²⁰ Drungilas J., Jokūbo Ignoto Nagurskio gyvenimo ir veiklos bruožai, *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*, 2007, p. 147.

²¹ Kulevičius S., Nagurskių giminės (Kurtuvėnų šakos) palikimas, *Kurtuva*, Nr. 8, Kaunas, 2006, p. 45.

Ventos–Dubysos kanalas

P. 28–29. Ventos–Dubysos jungiamasis kanalas, 2007 m. Irmos Jazdauskaitės nuotrauka

P. 38–39. Perkasas tarp Bubių ir Mirskiškės, 2014 m. Laimos Perninienės nuotrauka

Įvadas

Šiaulių apskrityje esantis Ventos–Dubysos kanalas, jungiantis Ventos ir Dubysos upes, – XIX a. Rusijos imperijoje statyto Ventos vandens susisiekimo trasos dalis. Šis technikos paveldo objektas, jo istorija mažai tyrinėti, o ir pats jis kol kas kaip kultūros vertybė nesaugomas. 1996 m. buvo parengta Ventos–Dubysos kanalo istorinė pažyma, užfiksuota esama būklė, remiantis natūrinių objekto žvalgymų rezultatais, pasiūlytos kanalo teritorijos ribos. Parengtoje žvalgymo darbų ataskaitoje siūlyta Ventos–Dubysos kanalą įrašyti į Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų vertybių registrą. Tačiau esamos istorinės pažymos ir objekto natūrinių tyrimų medžiagoje esančių duomenų nepakako objektui įrašyti į Nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą, t. y. kultūros vertybės apimčiai ir sudėčiai nustatyti. Kadangi susisiekimas Venta nebuvo baigtas statyti, o Ventos–Dubysos kanalas apleistas nyko, neturint archyvinės objekto projektavimo ir atliktų darbų medžiagos bei remiantis vien natūriniais tyrimais, sunku nustatyti kanalo statybos projekto įgyvendinimo ir išlikimo laipsnį, o kartu ir kultūros vertybės sudėtį ir apimtį. Siekiant patikslinti kultūros vertybės sudėtį ir apimtį bei parengti objekto įrašymo į Kultūros vertybių registrą apskaitos dokumentus buvo atlikti šie Ventos–Dubysos kanalo istoriniai tyrimai, kuriais

siekta: apžvelgti Ventos–Dubysos kanalo statybos istoriją, nustatyti kanalo statybos darbų projektinę apimtį, t. y. surinkti archyvinę planinę medžiagą, kuri padėtų lokalizuoti kanalo trasos bei hidrotechninių statinių vietas ir nustatyti, kiek kanalo statybos projektas buvo įgyvendintas.

Pagrindiniu šaltiniu tiriant Ventos–Dubysos kanalo statybos istoriją tapo Rusijos valstybiniame istorijos archyve, Peterburge, Vandens ir plentų kelių planų ir brėžinių fonde, saugomi dokumentai. Čia saugoma visa kanalo statybos dokumentacija – vien projektinės kanalo statybos dokumentacijos saugoma daugiau kaip 400 saugojimo vienetų: nuo koncepcinių bendro pobūdžio kanalo statybos projektų iki atskirų hidrotechninių statinių (šliužų, užtvankų, tiltų) ir techninių įrengimų (molio minkymo mašinų, plytų deginimo krosnių ir t. t.) brėžinių¹. Daug medžiagos apie kanalo statybą yra Susisiekimo kelių ir viešųjų statinių departamento fonde².

Ventos–Dubysos kanalo statybos istorijai tirti reikšmingiausi carinėje Rusijoje paskelbti tyrimai: vandens kelių statybos Rusijoje istoriją

¹ *Rusijos valstybinis istorijos archyvas* (toliau – RVIA), f. 1487, Vandens ir plentų kelių planai ir brėžiniai (Планы и чертежи водных дорог).

² RVIA, f. 206, Susisiekimo kelių ir viešųjų statinių departamentas (Департамент путей сообщения и публичных зданий).

Užžėlės kanalas, 2007 m. Irmos Jazdauskaitės nuotrauka

apžvelgiančios S. M. Žitkovo studijos³ ir 1887 m. tęstiniame leidinyje paskelbta speciali Ventos–Dubysos kanalo statybos istorijai skirta studija, parašyta remiantis Susisiekimo kelių departamento archyvo medžiaga⁴. Šia studija naudojami ir aš, nes kai kurių joje minimų dokumentų archyve rasti nepavyko.

Ventos kanalo (arba Ventos vandens susisiekimo trasos) statybos istorija apžvelgta daugelyje prieškarinio ir pokario Lietuvoje paskelbtų straipsnių: nuo straipsnių, kuriuose Ventos–Dubysos kanalo statyba aptarta remiantis dirbtinių vandens kelių statybos istorija⁵, iki specialiai šio kanalo statybos istoriją apžvelgiančių straipsnių⁶. Šiuos straipsnius sieja viena – straipsniai kompiliacinio pobūdžio, parašyti remiantis ne archyvine medžiaga, bet anksčiau skelbtais kitų autorių, pirmiausia carinės Rusijos tyrinėtojų, darbais.

Ventos–Dubysos kanalo statybos istorija

Lietuvai nuo seno vandens keliai buvo svarbūs kaip prekybos keliai, jungiantys Lietuvą su Vakarų Europa. Prie 1613 m. M. K. Radvilos rūpesčiu išleisto Lietuvos žemėlapije esančiuose paaiškinimuose rašoma: „<...> derliaus gausumą gali paliudyti garsiausi uostai Karaliaučiaus ir Rygos, kurie atvežus laivais iš Lietuvos javus eksportuoja į užjūrio šalis <...>“⁷. Pagrindiniai vandens keliai Lietuvoje buvo upės, todėl neatsitiktinai norėta ir rūpintis, kaip pagerinti plaukiojimą jomis, išplėsti laivybos upėmis galimybes, jungiant jas vieną su kita dirbtinėmis perkasomis – kanalais. Dar 1631 m. Karaliaus Zigmanto Vazos sūnus Vladislovas Vaza siūlėsi savo lėšomis perkasa sujungti Nėries aukštupį su Beržūne (Dniepro intaką) per jos intaką Ponį⁸.

Šio laikotarpio hidrografines problemas, idėjas gerai atspindi jau minėtasis 1613 m. Amsterdame atspausdintas Lietuvos žemėlapis, kuriame pirmą kartą pateiktas detalus Lietuvos hidrografinis vaizdas. Be svarbesnių vandens kelių – Nėries, Nemuno, Dauguvos, atskirai pažymėtos Dniepro vagos – šiame žemėlapyje matome ne tik pirmos, bet ir antros,

³ Житков С. М., *Исторический обзор устройства и содержания водных путей и портов в России за столетний период*, СПб, 1900; Житков С. М., *Проекты содержания водных путей России*, СПб, 1908.

⁴ *Водная система России*, Сборник предложений и проектов по улучшению водных путей империи, ч. III, 1887.

⁵ Kolupaila S., Iš Lietuvos upių tyrinėjimo istorijos, *Kosmos*, 1924, sąs. 1.

⁶ Alekna R., Dubysos–Ventos kanalas, *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Santechnika ir hidraulika*, 1986; Alekna R., Dubysos–Ventos kanalas: geriau neliesti, nes bus arba karas, arba sukilimas, *Laikas*, 1994-06-01, 1994-06-04; Načiulis D., Dubysos–Ventos kanalas, *Kurtuva*, 1995.

⁷ Naudotasi 1613 m. Lietuvos žemėlapyje esančių įrašų vertimu, paskelbtu A. Gustaičio knygoje: Gustaitis A., *Kunigaikščio Radvilos žemėlapis*, Chicago, 1990.

⁸ Kolupaila S., Iš Lietuvos upių tyrinėjimo istorijos, *Kosmos*, 1924, sąs. 1.

ir trečios eilių intakus. Ypač išryškinti Nemuno ir Dauguvos intakų aukštupiai, kartu akcentuojant nedidelius tarpinius atstumus. J. Petrulio nuomone, tai rodo, kad tuo metu ir dar anksčiau buvo tyrinėjami Dubysos ir Ventos, Nevėžio ir Mūšos, Šventosios ir Lankesos su Dysna, Žeimenos ir Dysnos aukštupiai ir jų sujungimo kanalais galimybės. Visa tai liudija, kad buvo siekiama sukurti trumpesnį vandens kelią į Rygą⁹. J. Petrulis atkreipė dėmesį į 1613 m. žemėlapyje esantį nelygiavertį hidroobjektų vaizdavimą, jo nuomone, aiškiai susietą su vandens kelių problemomis. Taip Ventos aukštupyje pažymėtas ir dabartiniuose geografinės žemėlapiuose neužtikamas Gumiltos (1613 m. žemėlapyje jis vadinamas Gumiža) upeliukas, kurio pradžia nutolus nuo artimiausių Dubysos intakų – Lukojaus ar Šventupės – per 5–6 km. Žemėlapyje, kaip gana didelis, parodytas ežeriukas, iš kurio išteka Venta. O Ventos aukštupio intakas Gludas ir netoliese telkšą gerokai didesni Biržulio, Lūksto ir Paršežerio ežerai visai nepavaizduoti. Tai paaiškinama tuo, kad Dubysos ir Ventos tyrinėtojai gerai pažino šį rajoną ir šioms upėms sujungti parinko trumpesnį kelią kartografiškai išreikšta trasa – Kražantės žiotys, Gumilta ir Venta. Be to, minėtame žemėlapyje išryškėjo siekis rasti ir sukurti patogesnį išėjimą į Dauguvos upę – čia išryškintos net kelios galimybės¹⁰. Apskritai reikėtų pažymėti, kad pastangos sukurti patogesnį priėjimą prie Baltijos jūros siejosi su didesniais sumanymais: sujungti Dniepro ir Nemuno baseinus ir tuo pietinių vaivadijų eksportą nukreipti į Baltijos uostus. Reikėtų pridurti, kad buvo galvojama Dnieprą sujungti ir su Vysla, kanalu jungiant Vyslos intaką Bugą ir Dniepro intaką Pripetę, – 1702 m. Paryžiuje išleistame Lenkijos žemėlapyje net pažymėtas projektuojamas šių upių sujungimas vaizduojant kanalą, jungiantį šias upes, su užrašu „Kanalų projektas“¹¹.

⁹ Petrulis J., Kai kurie Lietuvos istorinės geografinės klausimai praeities kartografinės medžiagos šviesoje, *Geodezijos darbai*, 1961, t. II.

¹⁰ *Ten pat.*

¹¹ Žemėlapis – *LA POLOGNE Dresse sur ce guen ont donne Starovolsk, Beauplan, Hartnoch, et autres auten Rectifiee par les Observations d'Пумидиузы etc. Par Guillaume Del' Ifle Geographe de l'Academie Royale des Sciences A Paris Chez l'auteur Rue des Canetes pres de S. Sulpice Avey Privilege du Rou pour 20 ans, 1702*. Žemėlapis saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje, dr. V. Dargužo (Andreas Hodferio) kolekcijoje, inv. Nr. 2023971.

XVIII a. kai kurie kanalų statymo projektai buvo ir įgyvendinti: Bugas sujungtas su Pripete, o kuni-gaikščio Mykolo Oginskio lėšomis 1768–1783 m. iškastas kanalas tarp Ščiaros (Nemuno intako) ir Jasoldos (Pripetės intako) per Viginoščių ežerą, vadinamas Oginskio kanalu¹².

1795 m. po trečiojo Abiejų Tautų Respublikos (Lenkijos ir Lietuvos) padalijimo, didžiajai LDK daliai atitekus Rusijai, Nemunas tapo viena svarbiausių transporto arterijų, jungiančių Rusiją su Vakarų Europa. Rusijai atsivėrė ypač palankios prekybos su Vakaraais sąlygos. Tačiau prekybą Nemunu trukdė tai, kad Nemuno žiotis kontroliavo Prūsija. Rusija suprato, jog, kol Prūsija kontroliuos Nemuno žiotis, tol ši prekybinė arterija nebus patikima, nes Prūsija ne tik muitais galės kontroliuoti Rusijos prekybą, bet, paaštrėjus Rusijos ir Prūsijos tarpusavio santykiams, šią prekybinę arteriją, turinčią ir strateginę reikšmę, gali padaryti neprieinamą Rusijai. Todėl pastaroji pradėjo kurti planus, kaip iš Nemuno upės baseino patekti į Baltijos jūrą, aplenkiant Nemuno žiotis. Tokia pati situacija buvo su laivyba Vyslos upė – jos žiotis taip pat kontroliavo Prūsija.

1796 m. generolas de Vitte buvo pasiūstas iš-tirti galimybę sujungti Nemuną su Venta. Jis rado tinkamą kryptį per Dubysą, netoli Kurtuvėnų, kur Ventą ir Dubysą skiria 15 km ilgio slėnis. Kitais metais Gžatskis Peterburgo vyriausiajai vandenų komunikacijų direkcijai pateikė pasiūlymą sujungti Nemuną su Lielupe, iškasus kanalą tarp Nevėžio ir Lėvens. Šio pasiūlymo tyrimus atliko generolas de Vitte, kuris parengė projektą¹³.

1802 m. buvo susidomėta idėja sujungti Nemuną su Dauguva, iškasus kanalą tarp Žeimenos ir Dysnos į Baltijos jūrą patenkant per Rygos uostą¹⁴.

Prasidėjus kariniams konfliktams su Prancūzija tolesni upių tyrimo ir kanalų projektavimo darbai sustojo iki 1823 m. Kanalų projektavimo ir statybos darbai Rusijoje atsinaujino 1823 m. Tais metais prasidėjo platus Rusijos imperijos vakarinėje dalyje esančių upių tyrimas – buvo ieškoma palankiausios

¹² Czernik W., *Kanal oginskigo: historia i wspolczesność Studia i materialy Ochrona i zagospodarowanie kanalu Augustowskiego. Wartosci przyrodniczo-kulturowe, historia, turystyka*, Krajobrazy 26/38, Warszawa, 2000.

¹³ Kolupaila S., Iš Lietuvos upių tyrinėjimo istorijos, *Kosmos*, 1924, sąs. 1.

¹⁴ Alekna R., Dubysos–Ventos kanalas, *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Santechnika ir hidraulika*, 1986.

vietos vandens susisiekimo į Baltijos jūrą trasai įrengti išvengiant Prūsijos kontrolės. Tuo pat metu pasiūstos net kelios ekspedicijos tirti ir ieškoti, kur palankiausia būtų įrengti vandens susisiekimo trasą. Buvo parengtas Augustavo kanalo, jungiančio Vyslą su Nemunu, projektas, o 1824 m. pradėti kanalo statybos darbai¹⁵.

1823 m. balandžio mėn. papulkininkas A. Rokosovskis buvo pasiūstas atlikti trasos Entos, Dubysos, Nevėžio, Lėvens, Mūšos ir Lielupės upių baseinų rekognoskuotę, ieškant tinkamos vietos vandens susisiekimo tarp Nemuno ir Baltijos jūros trasai įrengti. Radus tinkamiausią kryptį, A. Rokosovskiui reikėjo atlikti kruopščius vietovės dirvožemio tyrimus, niveliaciją, ištirti, kokį vandenį bus galima gauti, kad kanalas funkcionuotų, o atlikus tyrimus parengti ir bendrą statybos projektą bei sudaryti apytikrę darbų sąmatą. Susisiekimo kelių departamento valdytojas hercogas A. Vitembergas šiuos darbus A. Rokosovskį įpareigojo atlikti ne vėliau kaip 1823 m. rudenį¹⁶. Ventos upės esamos situacijos planas buvo parengtas 1823 m. birželio mėn.¹⁷ 1824 m. sausio mėn. papulkininkis A. Rokosovskis kartu su raportu pateikė ir pirmąjį Ventos vandens susisiekimo trasos projektą. Atlikęs tyrimus, papulkininkis A. Rokosovskis nusprendė, kad vandens susisiekimo iš Nemuno į Baltijos jūrą trasai įrengti reikia pasirinkti Ventspilio uostą ir Dubysos upę sujungti su Ventos kanalu. Ventspilio uostas buvo pasirinktas dėl daugybės priežasčių: Ventos upė 20 varstų ilgyje nuo žiočių turi 20 pėdų gylį ir gali būti naudojama kaip uostas laivams didele grimzle, skirtingai nuo Liepojos, Ventspilio uostas žiemą neužšąla, palanku patekti į uostą ir pagaliau strategine prasme Ventspilio uostas geriau apsaugotas nei Rygos¹⁸. A. Rokosovskio pateikti duomenys buvo peržiūrėti Susisiekimo kelių valdybos projektų ir sąmatų tikrinimo komisijoje bei šios valdybos taryboje, ir jos abi pripažino Ventspilio uosto pranašumą. Tačiau hercogas A. Vitembergas nesirijo pats spręsti kanalo statybos klausimo,

todėl paliko jį spręsti imperatoriui. Imperatorius savo ruožtu pavedė: patikrinti generolo de Vitės projektą Rygos uosto kryptimi, galutinai pabaigti papulkininkio A. Rokosovskio projektą, paskirti vieną susisiekimo kelių korpuso generolą vadovauti papulkininkio A. Rokosovskio darbams. Vykdamas imperatoriaus valią papulkininkio A. Rokosovskio darbams vadovauti buvo paskirtas generolas majoras Karbonjeras. 1824 m. birželio mėn. papulkininkis A. Rokosovskis nuvyko į generolo de Vitės projektuotą Rygos kryptimi kanalo vietą ištirti galimybės įrengti kanalą Rygos kryptimi. Ištyręs situaciją vietoje jis nustatė, kad įrengti kanalo Rygos kryptimi nepavyks dėl vandens stokos¹⁹. Tyrimų rezultatus suderinęs su generolu majoru Karbonjeru papulkininkis A. Rokosovskis juos pristatė 1824 m. gruodžio mėn. Vyriausiajai susisiekimo kelių valdybai. Susisiekimo kelių valdybos taryba nusprendė: generolo de Vitės projektą atmesti, nes nepakaks vandens kanalui papildyti, patvirtinti Nemuno–Ventos kryptį vandens susisiekimo trasai įrengti ir pavesti papulkininkui A. Rokosovskiui parengti detalų projektą ir statybos darbų sąmatą. Ši tarybos nutarimą 1824 m. gruodžio 27 d. patvirtino hercogas A. Vitembergas²⁰.

1825 m. balandžio 3 d. inž. papulkininkis A. Rokosovskis Vyriausiosios susisiekimo kelių valdybos statinių projektų bei sąmatų nagrinėjimo komisijai pateikė detalų Ventos vandens susisiekimo trasos statybos projektą (kurį sudarė 32 detalūs planai) ir smulkia sąmatą²¹. Pateiktame projekte lyginant jį su ankstesniu (pateiktu 1824 m. sausio 2 d. raportu) buvo padaryta kai kurių pakeitimų ir patikslinimų, dėl to buvo siūloma: Ventos upėje papildomai pastatyti dar 4 šliuzus, jungiamajame kanale šliuzų skaičių sumažinti 4, o Dubysos upėje papildomai pastatyti dar 10 šliuzų. Tačiau projekto esmė liko ta pati: buvo siūloma pritaikyti laivybai Ventos ir Dubysos upes bei sujungti jas kanalu, kuris turėjo prasidėti prie Ventos upės, šalia Tolučių kaimo, o baigtis prie Dubysos upės, netoli Bubių kaimo.

¹⁵ *Kanal Augustowski szlak wodny Euroregionu Niemen*, Augustow–Suwałki, 2000, s. 13–14.

¹⁶ *Водная система России*, Сборник предложений и проектов по улучшению водных путей империи, ч. III, с. 245.

¹⁷ План реки Виндавы 1823 г., *RVIA*, f. 1487, ар. 14, б. 228.

¹⁸ *Водная система России*, Сборник предложений и проектов по улучшению водных путей империи, ч. III, с. 246–247.

¹⁹ *Ten pat*, p. 248.

²⁰ *Ten pat*, p. 249.

²¹ О представленном подполковником Рокосовским проекте со счетами по устройству воденного сообщения между рекою Неманем и Виндавским портом. Главное управление путей сообщений Комиссия для рассмотрения дел по строительству разных зданий, смет и проектов, 1825-04-10, *RVIA*, f. 206, ар. 1, б. 595, л. 120–136.

Jungiamojo kanalo ilgis buvo numatytas 14 varstų 70 sieksnių. Kadangi žemiau Bubių kaimo Dubysos upėje laivybai vystyti nepakako vandens, o pati upė turėjo žemus krantus, šią laivybai netinkamą Dubysos upės dalį buvo siūloma apeiti kitu – 22 varstų ilgio – apeinamuoju kanalu iki Šiaušės ir Dubysos upių santakos²². Taigi įgyvendinant Ventos vandens susisiekimo trasos statybos projektą reikėjo iškasti 36 varstų ir 70 sieksnių ilgio kanalą. Be to, reikėjo atlikti daugybę darbų Ventos ir Dubysos upėse, pastarąsias pritaikant laivybai. Jungiamąjį ir apeinamąjį kanalus vandeniu papildyti turėjo ežerai ir tvenkiniai. Buvo numatyta įrengti tris tvenkinius: netoli Bubių kaimo, kuris kartu turėjo būti ir kaip žiemos uostas, prie Kurtuvėnų miestelio ir šalia Didžiosios karčemos. Vandenį kanalui turėjo tiekti 14 aplinkinių ežerų: 4 esantys į šiaurę (Rėkyvos, Jonelaičių ir kiti ežerai) nuo atskiriamąjo bjefo ir 10 – į pietus (Bijotės, Kumpės, Pašvinio ir kiti ežerai). Pasitelkiant šiuos ežerus buvo numatyta įrengti keturias vandens saugyklas: Kurtuvėnų (iš Kurtuvos upelio ir Bijotės, Lygio, Kumpės ežerų vandens), Pašvinio (iš Pašvinio ir Žadvainių ežerų vandens), Bubių (iš aplinkinių upeliukų vandens) ir Bemės (iš upelio vandens). Papulkininkio A. Rosovskio paskaičiavimu šios vandens saugyklos net sausiausiu metų laiku kanalui galėjo tiekti daugiau kaip pusę milijono kvadratinį pėdų vandens. Šioje Ventos vandens susisiekimo trasos sistemoje buvo numatyta pastatyti 41 šliuzą: 12 – Ventos upėje, 2 – jungiamajame kanale, 10 – apeinamajame kanale ir 17 – Dubysos upėje.

Šliuzai buvo numeruojami nuo takoskyros, esančios ties Bubiais, į abi puses: nuo Bubių kaimo iki Baltijos jūros – 14 šliuzų (nuo Nr. 1 iki Nr. 14), o nuo Bubių kaimo iki apeinamojo kanalo santakos su Dubysos upe – 10 šliuzų (nuo Nr. 1. iki Nr. 10) ir Dubysos upėje nuo apeinamojo kanalo santakos iki Dubysos santakos su Nemunu – 17 šliuzų (nuo Nr. 1 iki Nr. 17)²³.

²² *Ten pat.*

²³ Projektinė dokumentacija: План реки Дубисы [Dubysos upės planas su pažymėtomis šliuzų ir perkasų vietomis – planas peržiūrėtas komisijos santykiams su žemių savininkais nustatyti ir kompensacijų dydžiams už patirtus nuostolius nustatyti posėdyje 1828 m. spalio 26 d. Vilniuje], RVIA, f. 1487, ap. 14, b. 171, l. 1–25; Обводный канал [Apeinamasis kanalas su pažymėtomis šliuzų vietomis – planas peržiūrėtas komisijos santykiams su žemių savininkais nustatyti ir kompensacijų dydžiams už patirtus nuostolius nustatyti posėdyje 1828 m.

Norint sumažinti kanalo statybos išlaidas projekte buvo numatyta, kad kanalu plaukios nedideli laivai, kuriais plaukiojama Nemunu. Jų ilgis turėjo būti 10 sieksnių, plotis – 2 sieksniai, grimzlė – 2 pėdos 4 coliai. Tokius laivus buvo tikimasi pakrauti iki 2 500 pūdų svorio krovinium. Šliuzus buvo numatyta statyti akmenų mūro, vienos kameros, 85 pėdų ilgio ir 15 pėdų pločio. Kanalo plotis dugne turėjo būti 29 pėdos, o vandens gylis – 5 pėdos. Be to, buvo numatyta pastatyti 11 vandens užtvankų. Visą Ventos vandens susisiekimo trasos sistemą pagal darbų ir vietovės pobūdį buvo siūloma suskirstyti į tris ruožus: pirmąjį – nuo Ventspilio uosto Ventos upe iki Tolučių kaimo, antrąjį – nuo Tolučių kaimo jungiamuoju ir apeinamuoju kanalais iki Dubysos ir Šiaušės upių santakos, trečiąjį – nuo Dubysos ir Šiaušės upių santakos Dubysos upe iki Dubysos ir Nemuno santakos ties Seredžiumi. Ventos vandens susisiekimo trasos statybos darbus buvo siūloma pradėti pirmajame ruože, nuo Ventspilio uosto.

Kartu su projektu inž. papulkininkis A. Rokosovskis pateikė ir sąmatą, kuria buvo numatyta, kad vandens susisiekimo trasos tarp Nemuno ir Ventspilio uosto įrengimas kainuos 12 mln. rub. Pagal šią sąmatą atskiriems darbams buvo numatoma skirti:

- Ventos upės vagai tvarkyti (upės vagai tiesinti, akmenims šalinti, kitiems laivybai įgyvendinti reikalingiems darbams realizuoti) – 823 388,13 rub.;
- 12 šliuzų Ventos upėje pastatyti – 1 920 318,24 rub.;
- 17 šliuzų Dubysos upėje pastatyti – 2 720 450,84 rub.;
- 12 šliuzų kanaluose (jungiamajame ir apeinamajame) pastatyti – 1 920 318,24 rub.;
- jungiamojo ir apeinamojo kanalų statybos darbai (miškui kirsti, pelkėms sausinti, žemei kasiti) – 1 451 452,29 rub.²⁴

spalio 26 d. Vilniuje], RVIA, f. 1487, ap. 14, b. 210, l. 1–4; Соединительный канал [Jungiamasis ir dalis apeinamojo kanalo su pažymėtomis šliuzų vietomis – planas peržiūrėtas komisijos santykiams su žemių savininkais nustatyti ir kompensacijų dydžiams už patirtus nuostolius nustatyti posėdyje 1828 m. spalio 26 d. Vilniuje], RVIA, f. 1487, ap. 14, b. 211, l. 1–7, 9–12; Общий план резервуаров и частные планы [Bendras visų rezervuarų planas ir detalūs atskirų rezervuarų planai kartu su jungiamojo plano planais – planai peržiūrėti komisijos santykiams su žemių savininkais nustatyti ir kompensacijų dydžiams už patirtus nuostolius nustatyti posėdyje 1828 m. spalio 26 d. Vilniuje], RVIA, f. 148, ap. 14, b. 212, l. 1–8.

²⁴ О представленном подполковником Рокосовским проекте со счетами по устройению воденного сообщения между рекою Неманем и Виндавским портом. Главное управление путей сообщений Комиссия для рассмотрения дел постро-

Bubiuose, prie tilto per Ventos–Dubysos kanalą, 1936 m. Iš Petro Kaminsko archyvo

Vyriausiosios susisiekimo kelių valdybos statinių projektams ir sąmatoms nagrinėti komisija, išnagrinėjusi inž. A. Rokosonovskio pateiktą projektą, pastarajam pritarė, tačiau sąmatoje rado, jos nuomone, nepagrįstų lėšų už 20 341,60 rub. Todėl galutinė Ventos vandens susisiekimo trasos statybos darbų kaina buvo nustatyta 11 979 658,40 rub.²⁵

Vyriausiosios susisiekimo kelių valdybos taryba, susipažinusi su inž. A. Rokosovskio pateiktu Nemuno sujungimo su Ventspilio uostu projektu, pastarajam pritarė ir „bendrais bruožais jį patvirtino“ kartu pareikšdama daugyvę pastabų ir pasiūlymų, kaip geriau įgyvendinti numatomą susisiekimo projektą. Atrodo, abejonių ir pastabų būta dėl Ventos upės žiočių ir Ventspilio uosto pritaikymo laivybai. 1825 m. balandžio 20 d. papulkininkio A. Rokosovskio parengtą projektą patvirtino ir Vyriausiosios susisiekimo kelių valdytojas hercogas Aleksandras Virtembergas, užrašydamas rezoliuciją: „Sutinku. Papulkininkiiui Rokosovskiui ir prie jo esantiems karininkams pareikšti padėką įsakyme korpusui. Projektą dėl Ventspilio uosto ištaisymo pavesti papulkininkiiui Rokosovskiui. Tačiau pastarasis projektas visiškai nepriklauso nuo pagrindinio

Nemuno sujungimo su Ventspilio uostu projekto ir todėl neturi trukdyti pagal jį pradėti darbus.“²⁶

Dar svarstydamą Ventos kanalo projektą ir sąmatą Vyriausioji susisiekimo kelių valdyba kreipėsi į Finansų ministeriją, prašydama 1825 m. biudžete skirti lėšų Ventos susisiekimo trasos statybos darbams finansuoti. 1825 m. vasario 17 d. Finansų ministerija paruošiamiesiems Ventos vandens susisiekimo trasos statybos darbams paskyrė 100 000 rub. asignacijomis, o finansų ministras paprašė pristatyti generalinę statybai reikalingų išlaidų sąmatą²⁷. 100 000 rub., skirtų paruošiamiesiems darbams, buvo greitai išleista ir 1825 m. birželio 20 d. Vyriausioji susisiekimo kelių valdyba vėl kreipėsi į finansų komitetą pateikdama Ventos vandens susisiekimo trasos statybos darbų sąmatą ir prašydama skirti 700 000 rub.²⁸

Ventos kanalo statybos darbų finansavimo klausimas buvo derinamas su imperatoriumi Aleksandru I. 1825 m. liepos 21 d. finansų ministras Vyriausiąją susisiekimo kelių valdybą informavo, kad imperatorius Aleksandras I nusprendė, jog Ventos vandens susisiekimo trasos statybai reika-

ительству разных зданий, смет и проектов, 1825-04-10, RVIA, f. 206, ap. 1, b. 595, l. 120–126.

²⁵ *Ten pat*, l. 136.

²⁶ Выписка из журнала Совета Главного управления путей сообщений от 17 апреля 1825 г., RVIA, f. 206, ap. 1, b. 595, l. 146–148.

²⁷ *Водная система России, Сборник предложений и проектов по улучшению водных путей империи*, ч. III, с. 254.

²⁸ *Ten pat*.

lingos lėšos būtų paimtos paskolon iš Žemės banko ir pateikė derinti paskolos projektą, pagal kurį iš Žemės banko buvo numatoma paimti 12 mln. rub. paskolą 24 metams iki statybos darbų pabaigos, skolas bankui kasmet mokant iš valstybės išdo lėšų, o baigus statybą – iš kanalo eksploatacijos surenkamų lėšų. Susisiekimo kelių valdyba pateiktam Finansų ministerijos paskolos projektui iš esmės pritarė²⁹.

Tačiau lėšų reikėjo ne vien tik Ventos vandens susisiekimo trasos statybos darbams finansuoti, bet ir kompensacijoms už laikinam ir nuolatiniam naudojimui Ventos vandens susisiekimo trasai atitenkančias žemes (šliužų, jungiamojo ir apeinamojo kanalų statybai, medžiagų sandėliavimui ir t. t.) išmokėti. Santykiams su šių žemių savininkais nustatyti ir kompensacijoms išmokėti Susisiekimo kelių valdyba Kuršo ir Vilniaus gubernijose įsteigė komisijas. Kuršo gubernijos komisija savo darbą pradėjo 1827 m., o Vilniaus gubernijos – 1830 m.³⁰

1827 m. gruodžio 2 d. Susisiekimo kelių valdyba kreipėsi į Ministrų Kabineta prašydama patenkinti Kuršo gubernijos savininkų prašymus, o 1830 m. liepos 25 d. analogiškas prašymas buvo pateiktas dėl Vilniaus gubernijos savininkų prašymų patenkinimo³¹.

Ministrų Kabinetas nusprendė už Ventos vandens susisiekimo trasai įrengti atitenkančias žemes ir pastatus kompensuoti iš Ventos vandens susisiekimo trasai statyti paimtos paskolos lėšų. Išmokoms už šias žemes ir pastatus Kuršo gubernijos gyventojams buvo skirta išmokėti 5 695,94 rub., o analogiškomis išmokoms Vilniaus gubernijos gyventojams – 263 731,18 rub.³²

Papulkininkis A. Rokosovskis planavo, kad Ventos susisiekimo trasos statybos darbus vykdys kariuomenė – tuo buvo tikimasi gerokai sumažinti kanalo statybos kaštus. Jis buvo numatęs, jog kanalo statybos darbai vyks nuo gegužės 15 d. iki spalio 1 d. – tai kasmet sudarys iki 115 darbo dienų, o kasdien dirbs iki 6 000 žmonių³³. 1825 m. vasario 27 d. Susisiekimo kelių valdyba kreipėsi į

Generalinį štabą, prašydama Ventos vandens susisiekimo trasos statybos darbams komandiruoti 10 pulkų arba 20 batalionų pėstininkų³⁴. 1825 m. kovo 11 d. Generalinis štabas Susisiekimo kelių valdybą patikino, kad bet koku atveju statyti Ventos vandens susisiekimo trasą bus pasiūsta 16 arba 20 batalionų³⁵, o gegužės 13 d. pristatė ir kariuomenės dalių judėjimą į statybos vietą grafiką³⁶.

Kariuomenės dalis	Dislokacijos vieta	Atvykimo laikas [gegužės mėn.]
I pėstininkų divizija 3 jūrų [pulkas]		14
4 jūrų: 1 batalionas 2 batalionas	 Nigrande	18 18
1 jėgerių: 1 batalionas 2 batalionas	Leckava Viekšniai	14 15
2 jėgerių II pėstininkų divizijos štabas	Šiauliai	17
Ravelio Estliandijos	Kuršėnai	14
3 jėgerių: pulko štabas 1 batalionas 2 batalionas	Šiauliai Kurtuvėnai Kurtuvėnai	15 15 18
4 jėgerių III pėstininkų divizija	Kurtuvėnai Bazilionai	18 14
5 jėgerių		
6 jėgerių	Kelmė Šaukėnai	15 12

Prasidėjo kanalo statybos darbai: 1825 m. gegužės 19 d. 500 karių pradėjo kasti apeinamąjį kanalą, o gegužės 21 d. 2 400 karių – jungiamąjį kanalą³⁷. Iš pradžių planuota nuleisti vandenį prie Bubių malūno ir sausinti pelkes, esančias prie atskiriamojo bjefo. Tačiau darbo metu paaiškėjo,

²⁹ Ten pat, p. 255.

³⁰ Ten pat, p. 256.

³¹ Ten pat.

³² Ten pat.

³³ Рапорт подполковника Руковского относительно работ по Виндавскому водному сообщению 11 мая 1825 г., RVIA, f. 206, ap. 1, b. 563, l. 175.

³⁴ Главное управление путей сообщений Начальнику Главного штаба Его Императорского Величества 27 февраля 1825 г., RVIA, f. 206, ap. 1, b. 563, l. 3.

³⁵ Главный штаб Его Императорского Величества Главноуправляющему путями сообщения 11 марта 1825 г., RVIA, f. 206, ap. 1, b. 563, l. 4.

³⁶ Главный штаб Его Императорского Величества Главноуправляющему путями сообщения 13 марта 1825 г., RVIA, f. 206, ap. 1, b. 563, l. 144.

³⁷ Рапорт инженера подполковника Руковского Главноуправляющему Путями сообщения Герцогу Александру Виртембергскому 23 мая 1825 г., RVIA, f. 206, ap. 1, b. 563, l. 232.

kad kareivių darbas nepakankamai efektyvus, be to, dėl darbo drėgnomis sąlygomis kariai ėmė sirgti, todėl karinė vadovybė prašė nenaudoti karių tokiems sunkiems darbams. Po šios karinės vadovybės prašymo Susisiekimo kelių valdyba 1827 m. gruodžio mėn. Ventos vandens susisiekimo trasos statybos valdybai pavedė žemės darbams pelkėtose vietose, kalkėms paruošti, kalvės darbams naudoti laisvai samdomus darbininkus. Po šio pavedimo 1828 m. Ventos vandens susisiekimo trasos statybos darbams buvo skirta tik viena divizija. Todėl papulkininkis A. Rokosovskis 1828 m. lapkričio mėn. prašė leidimo žemės darbus atiduoti iš varžytinių. Susisiekimo valdybos taryba šį prašymą patenkino³⁸.

Dar prieš kanalo statybos darbų pradžią, 1825 m. balandžio 21 d., papulkininkis A. Rokosonovskis, motyvuodamas tuo, kad Ventos vandens susisiekimo trasos statybos darbai vyks dviejų skirtingų gubernijų teritorijose, Susisiekimo kelių valdybos valdytojui hercogui A. Virtenbergui siūlė atskirose teritorijose darbams organizuoti paskirti vyriausiuosius inžinierius arba direktorius su priskirtais jiems jaunesniaisiais karininkais³⁹. Papulkininkio A. Rokosovskio pasiūlymas buvo priimtas ir įkurtos trys direkcijos. Vėliau, 1828 m., padidėjus darbų apimtimis papulkininkis A. Rokosovskis prašė įkurti dar dvi direkcijas, kurios buvo įkurtos ir veikė iki kanalo statybos darbų sustabdymo. 1828 m. Ventos vandens susisiekimo trasos statybos valdybą sudarė penkios direkcijos⁴⁰:

I direkcija: ruožas nuo Ventspilio iki Papilės. Direktorius inžinierius majoras Zege fon Lanzenbergas.

II direkcija: ruožas nuo Papilės iki jungiamojo kanalo žiočių. Direktorius inžinierius majoras Gene.

III direkcija: ruožas apeinamuoju ir jungiamuoju kanalais. Direktorius inžinierius Diuri I.

IV direkcija: ruožas nuo apeinamojo kanalo žiočių iki santakos su Lukovši upeliu. Direktorius kapitonas Christijanovičius.

V direkcija: ruožas iki Dubysos ir Nemuno santakos. Direktorius inžinierius majoras Litvinovskis.

Kaip jau minėta, kanalo statybos darbai prasidėjo 1825 m. Tais metais atlikti iš esmės paruošiamieji kanalo statybos darbai, kurie, nors ir nebuvo patys reikšmingiausi, tačiau atliekamų darbų apimtis buvo išpūdinga. Realiai buvo pažymėtos jungiamojo ir apeinamojo kanalų linijos – dideliame plote iškirsti medžiai, nusaustos pelkės, buvusios kanalo tiesimo linijoje. Tais pačiais metais sutvarkytas Ventos upės aukštupis – laivybai pritaikyta Ventos upės vaga. Iki vasaros pabaigos visas projektas buvo „pažymėtas“ atitinkamoje vietoje. Kiek intensyvesni darbai vyko Ventos upės pusėje, kurią Vyriausioji susisiekimo kelių valdyba buvo nutarusi kiek galima greičiau pritaikyti laivybai⁴¹.

1826 m. darbai vyko toliau. Tais metais buvo tęsiami perkasų Ventos upės ir pakrantės kelio statybos darbai, statoma 12 šliuzų, tiltas netoli Bubių malūno, beveik baigta įrengti didelė vandens užtvanka ties Kurtuvėnais, statomi kiti hidrotechniniai įrenginiai. Be to, atskirose vietose buvo įrengti plytų fabrikai⁴². 1827 m. buvo pradėti statyti 23 šliuzai Ventos vandens susisiekimo trasos linijoje – IV direkcijoje duobės I–X šliuzams įrengti iškastos iki vandens lygio⁴³. 1828-aisiais, nepaisant nepalankių tų metų vasaros klimato sąlygų – nepalaujami lietūs neleido darbų vykdyti taip intensyviai, kaip buvo tikimasi, buvo tęsiama praėjusiais metais pradėtų šliuzų statyba, apeinamajame kanale ir Dubysos upėje pradėti statyti 8 nauji šliuzai, o prie šliuzų pastatytos sargybinės ir materialinių medžiagų sandėliai. Buvo tęsiama vandens išleistuvo jungiamajame kanale ir akmeninio tilto per apeinamąjį kanalą statyba, o jungiamajame kanale pastatytos dvi naujos pralaidos ir pradėti Dubysos tiesinimo darbai – buvo iškasta 10 perkasų. Be to, 1828-aisiais beveik baigtas tašyti granitas 24 šliuzams, pasta-

³⁸ *Водная система России, Сборник предложений и проектов по улучшению водных путей империи, ч. III, с. 259.*

³⁹ *Рапорт инженера подполковника Руковского Главноуправляющему Путиами сообщения Герцогу Александру Виртембергскому 21 апреля 1825 г., RVIA, f. 206, ap. 1, b. 563, l. 171.*

⁴⁰ *Водная система России, Сборник предложений и проектов по улучшению водных путей империи, ч. III, с. 256–257.*

⁴¹ *Известия о работах произведенных или предпринятых инженерами путей сообщения с 1823 по 1827 год., Журнал путей сообщения, кн. 9, СПб, 1827, с. 4–5.*

⁴² *Теп пат, р. 6–7.*

⁴³ *Отчетный план копки прокопов для шлюзов по IV Дирекции работ Виндавского водного сообщения в 1827 году, RVIA, f. 1487, ap. 14, b. 181, l. 2–3.*

Jungiamasis kanalas, 2007 m. Irmos Jazdauskaitės nuotrauka

Kanalo šliuzo liekanos, 2007 m. Irmos Jazdauskaitės nuotrauka

tyta 18 sferinių ir 6 lauko krosnys kalkėms degti ir 3 mašinos kalkėms trinti ir cementui gaminti⁴⁴. 1828 m. patikrinti Ventos vandens susisiekimo trasos statybos darbus Susisiekimo kelių valdytojas hercogas A. Vирtenbergas pasiuntė Susisiekimo kelių korpuso pulkininką Cvilingą, kuris 1828 m. gruodžio 28 d. pateikė raportą apie atliktus darbus statant Ventos vandens susisiekimo trasą⁴⁵. Šio raporto santrauką čia ir pateikiame.

I Ventos upės direkcija

XII šliuzas

Iškasta dalis duobės šliuzui įrengti. Pastatyta sargybinė, materialinių medžiagų sandėlis ir laikina kalvė. Nutašyta didesnė dalis akmenų, skirtų šliuzui. Prie šio šliuzo pastatyti 4 laivai plaukiojanti Ventos upe – du žemsiurbėms ir du akmenims ir žemėms, išimtomis iš upės vagos, pervežti. Iš Ventos upės iškeltiems akmenims vežti į Ventspilio uostą pastatytos dvi baržos.

XI šliuzas

Iškasta didelė dalis duobės šliuzui įrengti ir atliekami pamatų klojimo darbai. Pastatytos dvi kalvės akmenims tašyti ir viena [geležiai] kalti darbo metu. Pastatyta sargybinė ir materialinių medžiagų sandėlis, kurie šiuo metu dažomi.

X šliuzas

Iškasta didesnė dalis duobės šliuzui įrengti. Pakloti šliuzo pamatai. Pastatytos dvi kalvės akmenims tašyti ir viena [geležiai] kalti darbo metu. Pastatyta kalkių degimo krosnis. Pastatyta sargybinė ir materialinių medžiagų sandėlis, kurie šiuo metu dažomi. Nutašyta didesnė dalis akmenų, skirtų vandens užtvankai prie šliuzo. Netoli šliuzo pastatyta plytų gamykla: 4 sandėliai plytomis gaminti ir džiovinti, 2 pastogės krosnims ir 3 mašinos moliui minkyti.

IX šliuzas

Iškasta didesnė dalis duobės šliuzui įrengti. Pakloti šliuzo pamatai. Pastatyta viena kalvė akmenims tašyti ir viena [geležiai] kalti darbo metu. Nutašyta didesnė dalis akmenų, skirtų vandens užtvankos statybai. Pastatyta sargybinė ir materialinių medžiagų sandėlis, kurie šiuo metu dažomi. Netoli šliuzo pastatyta plytų gamykla: 3 sandėliai plytomis gaminti ir džiovinti, 1 pastogė krosniai ir 2 mašinos moliui minkyti.

⁴⁴ Краткое описание работ произведенных по ведомству путей сообщения в 1828 году и изысканий служащих к улучшению существующих и к открытию новых сообщений, Журнал путей сообщения, кн. 16, СПб, 1830, с. 13–14.

⁴⁵ Рапорт Корпуса инженеров Путей Сообщения полковника Цвилинга Главноуправляющему Путями Сообщения Герцогу Александру Виртембергскому 28 Декабря 1828 г., RVIA, f. 206, ap. 1, b. 894, l. 6–7.

VIII šliuzas

Iškasta didesnė dalis duobės šliuzui įrengti. Pakloti šliuzo pamatai. Pastatytos dvi kalvės akmenims tašyti ir viena [geležiai] kalti darbo metu. Pastatyta sargybinė ir materialinių medžiagų sandėlis, kuriuos liko tik nudažyti. Nutašyta didesnė dalis akmenų užtvankai prie šliuzo.

VII šliuzas

Iškasta didesnė dalis duobės šliuzui įrengti. Pakloti šliuzo pamatai. Pastatyta viena kalvė [geležiai] kalti, sargybinė ir materialinių medžiagų sandėlis. Pastatyta krosnis kalkėms degti. Paruošta dalis medžiagos vandens užtvankos statybai.

VI šliuzas

Iškasta didesnė dalis duobės šliuzui įrengti. Pakloti šliuzo pamatai. Pastatyta kalvė [geležiai] kalti. Pastatyta sargybinė ir materialinių medžiagų sandėlis, kurie šiuo metu dažomi. Netoli šliuzo pastatyta plytų gamykla: 4 sandėliai plytoms gaminti ir džiovinti, 2 pastogės plytų deginimo krosnims ir 4 mašinos moliui minkyti.

V šliuzas

Iškasta didesnė dalis duobės šliuzui įrengti. Pastatyta sargybinė ir materialinių medžiagų sandėlis, kurie šiuo metu dažomi. Paruošta dalis medžiagų vandens užtvankai.

II Ventos upės direkcija

IV šliuzas

Iškasta didesnė dalis duobės šliuzui įrengti. Pakloti šliuzo pamatai. Pastatytos 3 kalvės, sargybinė, materialinių medžiagų sandėlis, dvi krosnys hidraulinėms plytoms degti ir sandėlis mašinai moliui minkyti.

III šliuzas

Iškasta didesnė dalis duobės šliuzui įrengti. Pastatyta sargybinė, materialinių medžiagų sandėlis ir kalvė. Pastatytos dvi krosnys kalkėms degti.

II šliuzas

Iškasta didesnė dalis duobės šliuzui įrengti. Pastatyta sargybinė, materialinių medžiagų sandėlis ir kalvė. Pastatyta plytų gamykla: sargybinė, 6 sandėliai, 7 mašinos moliui minkyti.

I šliuzas

Iškasta didesnė dalis duobės šliuzui įrengti. Pakloti šliuzo pamatai. Pastatyta sargybinė, materialinių medžiagų sandėlis, 2 kalvės, 5 lauko krosnys. Be to, tiesiant viršutinę Ventos upės dalį iškastos 34 perkasos.

III direkcija

Jungiamojo kanalo

II šliuzas

Iškasta duobė šliuzui įrengti. Atstatyta sargybinė ir materialinių medžiagų sandėlis.

I šliuzas

Iškasta duobė šliuzui įrengti. Pastatyta sargybinė ir materialinių medžiagų sandėlis, kalvė. Beveik baigta pastatyti krosnis kalkėms degti.

Kurtuvėnų plytų gamykloje pastatyta 10 sandėlių, 10 mašinų moliui minkyti ir sargybinė.

Apeinamojo kanalo

I šliuzas

Iškasta duobė šliuzui įrengti. Pastatyta sargybinė, materialinių medžiagų sandėlis, laikina kalvė.

II šliuzas

Iškasta duobė šliuzui įrengti. Pastatyta sargybinė, materialinių medžiagų sandėlis, 2 laikinos kalvės, 2 laikinos krosnys kalkėms degti. Paruošta dalis granito akmenų.

III šliuzas

Šliuzui įrengti duobė iškasta tik 3 pėdų gylio. Pastatyta sargybinė, materialinių medžiagų sandėlis. Paruošta dalis granito akmenų.

IV šliuzas

Šliuzui įrengti duobė iškasta 5 pėdų gylio žemiau kanalo dugno. Pastatyta: sargybinė, materialinių medžiagų sandėlis, laikina kalvė. Paruošta dalis granito akmenų.

V šliuzas

Šliuzui įrengti iškasta duobė. Pastatyta sargybinė, materialinių medžiagų sandėlis, laikina kalvė, 2 lauko krosnys kalkėms degti. Paruošta dalis granito akmenų.

VI šliuzas

Šliuzui įrengti duobę dar reikia pagilinti 2 pėdomis. Pastatyta sargybinė, materialinių medžiagų sandėlis, laikina kalvė. Paruošta dalis granito akmenų.

VII šliuzas

Šliuzui įrengti duobė iškasta 7 pėdų gylio. Nebaigta statyti sargybinė ir materialinių medžiagų sandėlis. Paruošta dalis granito akmenų.

VIII šliuzas

Šliuzui įrengti duobė nepradėta kasti. Pastatytas materialinių medžiagų sandėlis, o sargybinė nebaigta statyti. Paruošta dalis granito akmenų.

IX šliuzas

Šliuzui įrengti iškasta 3 pėdų gylio duobė. Pastatytas materialinių medžiagų sandėlis, o sargybinė nebaigta statyti – reikia pastatyti dvi krosnis, sudėti stiklus ir nudažyti.

X šliuzas

Paruošta medžiaga sargybinės ir sandėlio statybai, tačiau statyba nepradėta. Dubysos upėje iškasta 15 perkasų.

Žemės darbai jungiamajame ir apeinamajame kanaluose

Nuo Ventos upės iki II šliuzo jungiamajame kanale kasta 380 sieksnių ilgyje ir 57 pėdų plotyje. Nuo I iki II šliuzų – 620 sieksnių ilgyje ir 59 pėdų plotyje. Nuo I šliuzo iki Skaudvilių kaimo – 750 sieksnių ilgyje ir 29 pėdų plotyje

400	„	55	„
550	„	84	„
250	„	28	„
200	„	70	„
645	„	140	„
900	„	56	„

Nuo Skaudvilių kaimo iki apeinamojo kanalo – 1 100 sieksnių ilgyje ir 29 pėdų plotyje. Nuo Bubių tilto iki I šliuzo apeinamajame kanale:

400 sieksnių ilgyje ir 29 pėdų plotyje,
218 sieksnių ilgyje ir 55 pėdų plotyje.

Nuo I iki II šliuzų – 510 sieksnių ilgyje ir 20 pėdų plotyje.

Nuo II iki III šliuzų – 844 sieksnių ilgyje ir 29 pėdų plotyje.

Nuo III iki IV šliuzų – 500 sieksnių ilgyje ir 55 pėdų plotyje.

Nuo IV iki V šliuzų – 901 sieksnių ilgyje ir 53 pėdų plotyje

104	„	91	„
300	„	53	„
250	„	91	„

Nuo V iki VI šliuzų – 650 sieksnių ilgyje ir 53 pėdų plotyje.

Baseinai

Svilės baseinas nebaigtas – pagilinti liko 2 pėdomis 50 sieksnių ilgyje ir 30 pėdų plotyje.

Bubių baseinas taip pat nebaigtas – pagilinti liko 1 pėda 120 sieksnių ilgyje ir 40 pėdų plotyje.

IV Dubysos upės direkcija

I–X šliuzai

Iškastos duobės šliuzams įrengti. Pastatytos sargybinės, o materialinių medžiagų sandėliai nebaigti.

Visos perkasos Dubysos upei tiesti nebaigtos – iškastos iki vandens horizonto.

V Dubysos upės direkcija

XI–XIII šliuzai

Šliuzai statyti nebaigti. Statiniai nepastatyti⁴⁶.

Ventos vandens susisiekimo trasa buvo viena didžiausių to meto vandens susisiekimo trasų statybų. 1829 m. daugiausia – net 32 – inžinerinio korpuso karininkai dirbo Ventos vandens susisiekimo trasos statyboje⁴⁷. Statybą aplankęs generolas majoras Destrenas pripažino, kad pastatyti statiniai gali būti lyginami su geriausiais tokio pobūdžio statiniais Prancūzijoje ir Anglijoje⁴⁸. 1829 m. gegužės mėn. kasamą Ventos kanalą plaukdamas Nemunu apžiūrėjo poetas V. Sirokomlė: „Netoli miestelio [Seredžiaus] tarp kalnų teka menkutė, bet triukšminga Dubysa. Radau daugybę kareivių, kasančių kanalą. Mandagus karininkas, prižiūrįs kanalus, paaiškino, kad prie to darbo dirba 6 pulkai, arba 18 000 žmonių, padalytų partijomis, ir kad žymi darbo dalis jau baigta.“⁴⁹ 1830-aisiais m. darbai vyko visame Ventos ir Dubysos upių ilgyje. Atliekant darbus paaiškėjo, kad gerokai skiriasi Ventos ir Dubysos upių baseinų gruntas: jei Ventos upės baseino gruntas buvo tvirtas ir hidrotechninių statinių statyba upėje ir jos aplinkoje kliūčių nesudarė, tai šalia Dubysos augalinis žemės sluoksnis gulėjo

⁴⁶ Ведомости произведенных работ по Виндавскому водному сообщению осмотренных с 20-го Августа по 3-го Сентября [1828], RVIA, f. 206, ap. 1, b. 894, l. 95–123.

⁴⁷ Общее Росписание Ченовников Корпуса Инженеров Путь Сообщения по 18 марта 1829 года, Журнал путей сообщения, кн. 13, СПб, 1829, с. 91–92.

⁴⁸ Генерал майор Дестрем Общая суждения об относительных выгодах каналов и дорог с колеями..., Журнал путей сообщения, кн. 21, СПб, 1831, с. 78.

⁴⁹ Sirokomlė V., Nemunas nuo versmių iki žiočių, Vilnius, 1991, p. 42.

tiesiog ant dumblėto smėlio, kuris gerokai apsunkino visas statybas. Reikėjo įdėti daug pastangų siekiant sustabdyti, kad gruntas nebūtų išplautas, ir statybos vietos būtų apsaugotos nuo daugybės šaltinių, kurie radę, kur pratekėti, netrukdamo apsemti darbų vietas. Tačiau šie sunkumai buvo įveikti, ir 1830 m. visų šliuzų rostverkai pažymėtoje atkarpoje buvo baigti arba baigiami statyti, o kai kurių šliuzų ir akmens mūro sienos pakeltos iki tam tikro aukščio. 1830-aisiais buvo baigta statyti baseino, skirto prieplaukai ir laivams, esantiems Bubių kaime, žiemoti, akmeninė užtvanka, o į kairę nuo baseino esantis apeinamasis kanalas iškastas beveik iki reikiamo gylio. Jungiamąjį kanalą reikėjo tik pagilinti atskirose atkarpose – šiuos darbus buvo numanoma baigti kitais metais. Dar daugiau darbų buvo padaryta nuo jungiamojo kanalo leidžiantis žemyn Ventos upe: pirmieji 4 šliuzai buvo pastatyti, išskyrus vartus ir kai kurias detales, o likusiuose 8 šliuzuose buvo atliekami akmens mūro darbai. Prieš kiekvieną iš jų buvo statoma užtvanka⁵⁰. Tačiau kanalo statybos darbus sustabdė 1831 m. prasidėjęs sukilimas. Sukilimas prasidėjo taip staiga, kad statyboms vadovavę inžinieriai su savo komandomis turėjo tiesiog bėgti iš statybos vietų į Kuršą, pvz., 3-ąjį šliuzą IV direkcijoje statę inžinerijos karininkai nuo sukilėlių išsigelbėjo tik todėl, kad juos laiku perspėjo kaimynystėje esančios karčemos savininkas B. Vulka, dėl ko vėliau sukilėlių buvo sumuštas⁵¹. 1831 m. sukilimo metu dalis Ventos vandens susisiekimo trasos, buvusios tuometinėje Vilniaus gubernijoje, stipriai nukentėjo nuo sukilėlių. Sukilėliai sugriovė kai kuriuos magazinus, plytų gamyklas ir kitus valdiškus statinius, sugriovė tiltą Šiaulių–Jurbarko plente, sugadino mašinas moliui minkyti ir kalkėms trinti.

Numalšinus sukilimą, Vyriausioji susisiekimo kelių valdyba, ruošdamasi pratęsti Ventos vandens susisiekimo trasos statybos darbus, šių darbų vykdytojui generolui majorui A. Rokosovskiui pavedė pateikti detalų atliktų darbų aprašymą, duomenis apie sukilimo metu dingusias medžiagas ir instrumentus, sudaryti kiekvieno statinio detalius

projektus ir sąmatas, pateikti žinių apie atliktiems darbams išleistas sumas, taip pat sumas, reikalingas statyboms baigti.

Išsiaiškinti padėtį po sukilimo ir ieškoti Ventos vandens susisiekimo trasai priklausiusių dingusių daiktų bei medžiagų generolas majoras A. Rokosovskis 1831 m. lapkričio ir 1832 m. vasario mėnesiais pasiuntė du savo padėjėjus majorus Gene ir Christijanovičių⁵². Šis darbas majorams nebuvo lengvas, nes materialinės medžiagos buvo išmėtytos visoje susisiekimo trasoje, be to, kai kurie pavogti daiktai nuolatos atsirasdavo. Vien prie 3-iojo šliuzo IV direkcijoje po sukilimo numalšinimo grįžę inžinieriai, padedami vietinio gyventojų, susigrąžino gyventojų išgrobstyto turto už 10 000 rub.⁵³, o Raseinių žemesniajame zemstvos teisme vien pavogtų vinių, susigrąžintų iš gyventojų, buvo saugoma 38 pūdai⁵⁴. Apytikriais skaičiavimais, 1831 m. sausio 1 d. valdiško turto Ventos vandens susisiekimo valdyboje buvo už 1 000 000 rub., dalis jo buvo pavogta sukilėlių⁵⁵. 1832 m. vasario 21 d. inž. A. Rokosovskis šiuos duomenis Vyriausiajai susisiekimo kelių valdybai pateikė kartu su prašymu skirti 1832 m. numatomiems atlikti darbams 650 000 rub.⁵⁶ Ministrų Kabinetas šį prašymą svarstė 1832 m. gegužės 17 ir 31 d. ir nusprendė 650 000 rub. darbams tęsti neskirti tol, kol nebus tiksliai paskaičiuoti sukilimo metu patirti nuostoliai, bei įpareigojo tiksliai paskaičiuoti išdui padarytus nuostolius, o tam, kad darbai visiškai nesustotų, skirti 200 000 rub. Tai atlikti Vyriausiosios susisiekimo kelių valdybos valdytojas 1832 m. birželio 30 d. įpareigojo generolą majorą A. Rokosovskį, o 1832 m. rugpjūčio mėn. generolą majorą Cvilingą pasiuntė į vietą surinkti ir pateikti smulkius duomenis apie sukilėlių padarytus nuostolius⁵⁷. 1834 m. generolas majoras A. Rokosovskis pateikė duomenų apie sukilimo metu išdui padarytus nuostolius. Jo duomenimis, sukilimo metu išgrobstyta instru-

⁵⁰ Краткое описание работ произведенных по ведомству путей сообщения в 1830 году, *Журнал путей сообщения*, кн. 24, СПб, 1832, с. 16–19.

⁵¹ Главное управление путей сообщений 20 Декабря 1834 г., № 2667, *RVIA*, f. 206, ap. 1, b. 1349, l. 16.

⁵² *Водная система России, Сборник предложений и проектов по улучшению водных путей империи*, ч. III, с. 265.

⁵³ Главное управление путей сообщений 20 Декабря 1834 г., № 2667, *RVIA*, f. 206, ap. 1, b. 1349, l. 16.

⁵⁴ Ведомости о материалах и инструментах принадлежащих работам IV Дирекции Виндавского Водного сообщения отнятые после бывшего в Россенском уезде возмущения..., *RVIA*, f. 206, ap. 1, b. 1349, l. 9.

⁵⁵ *Водная система России, Сборник предложений и проектов по улучшению водных путей империи*, ч. III, с. 265.

⁵⁶ *Ten pat*, p. 266.

⁵⁷ *Ten pat*.

mentų ir medžiagų už 965 032 rub. 42½ kapeikas, o kanalo įrenginių sugadinta už 789 146 rub. 24½ kapeikas⁵⁸.

A. Rokosovskiui pateikus šiuos duomenis, tarp jo ir Susisiekimo kelių departamento prasidėjo susirašinėjimas, nes, departamento nuomone, A. Rokosovskio pateikti duomenys buvo nepagrįsti dokumentais, todėl patirti nuostoliai gerokai padidinti. Susisiekimo kelių departamentas pavedė naujai įkurtai V susisiekimo kelių apygardos valdybai pateikti duomenų apie dingusį valdišką turtą. V susisiekimo kelių apygardos valdybos duomenimis, valdiško turto 1831 m. sukilimo metu dingo⁵⁹:

Direkcija	Suma (rubliais)
I	36 786,37
II	28 360,89
III	222 052,26
IV	192 579,65
V	53 537,65
Iš viso	533 316,73

1837 m. birželio mėn. Susisiekimo departamentas vėl nagrinėjo sukilimo metu padarytų nuostolių Ventos vandens susisiekimo trasai klausimą ir nors pripažino, kad išgrobstyto turto vertė gerokai sumažėjo – nuo 960 000 iki 530 000 rub., vis dėlto šią sumą laikė nepakankamai pagrįsta ir galutinė. Todėl generolo majoro A. Rokosovskio buvo pareikalauta dar kartą patikslinti nuostolių dydį. Atrodo, kad į klausimą, kiek valdiško turto išgrobstyta sukilimo metu, taip ir liko neatsakyta. Vėliau V susisiekimo kelių valdyba tokį didžiulį išgrobstyto turto skirtumą aiškino tuo, kad 533 000 rub. sudarė tik lėšos, sumokėtos tiekėjams ir rangovams, o materialinis turtas, sukurtas išdo lėšomis, į šią sumą nebuvo įtrauktas⁶⁰.

Vyriausiosios susisiekimo kelių valdybos valdytojas 1835 m. spalio 25 d. pavedė generolui majorui A. Rokosovskiui pateikti galutinius darbų žiniaraščius, kuriuose būtų nurodyti atlikti ir numatomi atlikti darbai kartu su šiemis darbams atlikti reikalingomis sumomis, taip pat sudaryti darbų grafiką turint galvoje, kad kasmet Ventos vandens susisiekimo trasos darbams bus skiriama apie 2 mln. rub.⁶¹ A. Rokosovskis 1835 m. gruodžio 14 d. reikalaujamus duomenis pateikė.

Jo teigimu, nuo 1825 iki 1835 m. lapkričio 1 d. buvo išleista⁶²:

Direkcijos Nr.	Darbams pagal de- talias są- matas	Žalai likviduoti					Iš viso		Iš viso	
		Sukilimo metu padaryta žala ir pavogtos me- džiagos		Žala, padaryta laiko ir gamtos						
	Rubliai	Kap.	Rubliai	Kap.	Rubliai	Kap.	Rubliai	Kap.	Rubliai	Kap.
I	1 788 053	10	-	-	-	-	-	-	1 788 053	10
II	1 075 920	55	11 262	30	918	82	-	-	1 088 101	97
III	3 252 638	99	27 938	49	1 173	24	-	-	3 281 750	72
IV	1 786 842	16	43 482	51	-	-	-	-	1 830 342	68
V	1 202 344	52	11 236	91	-	-	-	-	1 213 581	44
Iš viso	9 105 799	33	93 920	52	2 092	6	1 175 335	23	10 377 147	14

O darbams baigti reikia⁶³:

Direkcijos Nr.	Darbams pagal deta- lias sąma- tas	Žalai likviduoti					Įvairioms išlaidoms apskritai		Iš viso	
		Sukilimo metu padaryta žala ir pavogtos me- džiagos		Žala, padaryta laiko ir gamtos						
	Rubliai	Kap.	Rubliai	Kap.	Rubliai	Kap.	Rubliai	Kap.	Rubliai	Kap.
I	4 011 030	71	40 352	84	-	-	-	-	4 051 383	56
II	2 369 241	86	82 220	14	31 313	15	-	-	2 482 775	15
III	2 521 189	81	608 149	59	10 620	83	-	-	3 139 960	24
IV	4 984 255	12	571 820	22	11 910	28	-	-	5 567 985	62
V	4 307 241	61	184 867	67	2 795	3	-	-	4 494 904	31
Iš viso	18 192 959	12	1 487 410	47	56 639	29	1 415 012	25	21 152 021	3

Generolo majoro A. Rokosovskio skaičiavimais, Ventos vandens susisiekimo trasos statyba, pastarajai kasmet skiriant 2 mln. rub., būtų baigta per 10 metų. Per pirmuosius 5 metus darbai būtų baigti IV ir V direkcijų ruožuose, o per likusius 5 metus – kitų direkcijų ruožuose. Darbus buvo siūloma pradėti IV ir V direkcijų ruožuose, nes į šių direkcijų statybos vietas buvo patogu Nemunu pristatyti statybines medžiagas. Generolo majoro A. Rokosovskio sudarytame 10 metų darbų grafike buvo siūloma:

1-aisiais metais

1. Visose direkcijose pasirengti plytų gamybai kitais metais.
2. Tašyti ir vežti akmenis ir granitą į statybos vietas.
3. Sutaisyti visus sugadintus įrenginius IV ir V direkcijų ruožuose bei taisyti statinius kituose direkcijose.
4. Paruošti statybines medžiagas IV ir V direkcijų statiniams.
5. Pakloti sargybinių ir materialinių medžiagų sandėlių akmens pamatus.
6. Visose direkcijose pastatyti stogines.

2-aisiais metais

1. Pagal galimybes gaminti plytas.
2. Tašyti ir vežti akmenis ir granitą į statybos vietas.

3. IV ir V direkcijų ruožuose vykdyti darbus pagal praėjusiais metais paruoštos statybinės medžiagos kiekį.

4. Pasiruošti medžiagas kitų metų darbams IV ir V direkcijose.

3-aisiais metais

1. Tašyti ir vežti akmenis į statybos vietas. Gaminti plytas.
2. Vykdyti darbus IV ir V direkcijų ruožuose ir pasiruošti statybines medžiagas kitų metų darbams.

4-aisiais metais

1. Baigti gaminti plytas, tašyti akmenis ir granitą visose direkcijose.
2. Tęsti darbus IV ir V direkcijų ruožuose.
3. Pasiruošti medžiagas kitų metų darbams III–V direkcijų ruožuose.

5-aisiais metais

1. Baigti darbus IV ir V direkcijų ruožuose ir atidaryti juos.
2. Pasiruošti medžiagas kitų metų darbams III direkcijos ruože.

6-aisiais metais

1. Baigti žemės darbus III direkcijos ruože.
2. Tęsti hidrotechninius darbus III direkcijos ruože.
3. Pasiruošti medžiagas kitų metų darbams II ir III direkcijose.

7-aisiais metais

1. Baigti darbus III direkcijos ruože ir pradėti darbus II direkcijoje.

⁶³ Ten pat, p. 274.

2. Pasiruošti medžiagas kitų metų darbams I ir II direkcijų ruožuose.

8-aisiais metais

1. Tęsti darbus II direkcijos ruože ir pradėti darbus I direkcijos ruože.

2. Pasiruošti medžiagas kitų metų darbams I ir II direkcijų ruožuose.

9-aisiais metais

1. Tęsti darbus I ir II direkcijų ruožuose ir pasiruošti medžiagas kitų metų darbams.

10-aisiais metais

1. Baigti darbus I ir II direkcijų ruožuose ir atidaryti vandens susisiekimo trasą⁶⁴.

Susisiekimo kelių departamento Projektų ir sąmatų tikrinimo komisija 1837 m. gegužės 25 d., išnagrinėjusi generolo majoro A. Rokosonovskio pasiūlymus, jiems pritarė ir nurodė A. Rokosonovskiui Vyriausiajai susisiekimo kelių valdybai pateikti: detalią kiekvieno objekto sąmatą, nurodant, kiek kokiais metais statybos darbams reikės skirti lėšų ir kariuomenės, bei paaiškinti, kodėl taip išaugo Ventos vandens susisiekimo trasos statybos kaštai⁶⁵. V susisiekimo kelių apygardos valdyba 1837 m. liepos 31 d. raporte Vyriausiajai susisiekimo kelių valdybai nurodė priežastis, dėl kurių taip išaugo Ventos vandens susisiekimo trasos statybos sąmata. Buvo nurodytos šios priežastys: projektas perengtas tik vieną kartą atliktos niveliacijos pagrindu ir neištyrus grunto, todėl vėliau teko statyti papildomus hidrotechninius statinius – reikėjo papildomai pastatyti 12 šliuzų⁶⁶; ties užtvankomis anksčiau nebuvo numatyta statyti tiltus transportui; ankstesniame Dubysos upės pritaikymo laivybai projekte buvo numatyta tiesinti tik kai kuriuos jos vingius, tačiau vėliau paaiškėjo, kad sėkmingai laivybai užtikrinti reikia ir pačią upę vietomis pagilinti, praplatinti ir atlikti kitus reikalingus darbus⁶⁷.

Projektų ir sąmatų tikrinimo komisija 1838 m. vasario 15 d. patvirtino generolo majoro A. Ro-

kosovskio projektą, sąmatas ir pateiktus paaiškinimus. Kiek vėliau Komisijos išvadas patvirtino Vyriausiosios susisiekimo kelių valdybos taryba⁶⁸.

1838 m. spalio 10 d. Vyriausiosios susisiekimo kelių valdybos valdytojas generolas adjutantas grafas Tolis kreipėsi į Rusijos imperatorių Nikolajų I prašydamas leidimo atnaujinti vandens susisiekimo trasos statybos darbus paėmus paskolą iš Valstybės banko⁶⁹. Tačiau imperatorius Nikolajus I sutikimo duoti neskubėjo ir įpareigojo grafą Tolį šį klausimą pirmiausia apsvarstyti kartu su finansų ministru ir pateikti bendrą išvadą. 1838 m. spalio 13 d. grafas Tolis kreipėsi į finansų ministrą grafą Krankriną persiųsdamas savo raportą, adresuotą imperatoriui, ir prašydamas pareikšti savo nuomonę⁷⁰. Grafas Krankrinas savo 1838 m. spalio 18 d. atsakyme pareiškė nepritarisiant minčiai atnaujinti kanalo statybą ir išdėstė nepritarimo motyvus. Jis teigė, kad pati kanalo statybos idėja niekada nebuvo pagrįsta realiu ekonominiu poreikiu, o buvo politinis to laikotarpio sprendimas, pirmasis projektas buvo labai netikslus, todėl, jei pačioje pradžioje būtų paaiškėję, kad šio kanalo statybai reikės tokių didelių lėšų, vyriausybė, be jokios abejonės, būtų nepritarusi šio kanalo statybai, nes pastatytas kanalas nepateisins jį dedamų vilčių: jis bus neefektyvus, laivyba juo vyks lėtai, sielius plukdyti apskritai bus neįmanoma, o vien procentų paskolai padengti kasmet teks sumokėti iki 200 000 rub.⁷¹ 1838 m. spalio 26 d. grafas Tolis parašė grafui Krankrinui atsakymą, kuriame nurodė, kad pastarojo abejonės dėl lėtos laivybos ir negalimumo kanalu plukdyti sielius nepagrįstos, tačiau pripažino, kad, jei kalba eitų apie naujos statybos pradžią, jis ir pats abejotų šios statybos tikslingumu, tačiau dabar kalbama apie statybos pabaigimą, be to, pridūrė, kad nevertėtų pamiršti ir imperijos garbės, kuriai toks elgesys – numestas pradėtas darbas – garbės nepadarys⁷². Galų gale abu – susisiekimo ir finansų – ministrai sutiko, kad pirmiau reiktų išsiaiškinti realų kanalo prekybinį poreikį. Tačiau to daryti nei vienas, nei kitas neskubėjo. Atrodo, nei Susisiekimo kelių departamentas,

⁶⁴ *Ten pat*, p. 274–275.

⁶⁵ *Ten pat*, p. 277.

⁶⁶ Apeinamojo ir jungiamojo kanalų planas su pažymėtomis šliuzų vietomis – planas peržiūrėtas Susisiekimo kelių valdybos taryboje 1835 m. liepos 3 d., *RVIA*, f. 1487, ap. 14, b. 255, l. 1–6; План части реки Дубисы с местоположением дляприбавочного шлюза № I, 1835 г.; План части реки Дубисы с местоположением дляприбавочного шлюза № II, 1835 г., *RVIA*, f. 1487, ap. 14, b. 248, l. 4–5.

⁶⁷ *Водная система России, Сборник предложений и проектов по улучшению водных путей империи*, ч. III, с. 278–285.

⁶⁸ *Ten pat*, p. 291.

⁶⁹ *Ten pat*, p. 293.

⁷⁰ *Ten pat*, p. 294.

⁷¹ *Ten pat*, p. 294–297.

⁷² *Ten pat*, p. 298–300.

nei Finansų ministerija nesiryžo tarti paskutinio žodžio, todėl pritarus imperatoriui Nikolajui I buvo nutarta kreiptis į Ministrų Kabineta. 1839 m. sausio 5 d. finansų ministras grafas Krankrinas kreipėsi į Ministrų Kabineta prašydamas išnagrinėti Ventos kanalo statybos darbų tikslingumą. Savo rašte vyriausybei grafas Krankrinas pirmiausia siūlė apsispręsti, ar ji ryšis statybai pabaigti išleisti 22 000 000 rub., ir tik po to nagrinėti šį klausimą su pirkliais⁷³.

Ministrų Kabinetas Ventos vandens susisiekimo trasos statybos klausimą nagrinėjo savo posėdžiuose 1839 m. sausio 17 ir 24 bei vasario 7 dienomis. Nagrinėdamas šį klausimą, Ministrų Kabinetas pripažino, jog Ventos kanalo statymas buvo politinis imperatoriaus Aleksandro I sprendimas, nulemtas to meto politinių sąlygų: pasiūlymą statyti Ventos kanalą pateikė tuometinė Lenkijos karalystės vadovybė, norėjusi tokiu būdu tapti nepriklausoma nuo Prūsijos uostų ir išsivaduoti nuo muitų mokėjimo Prūsijai už laivybą ir prekių tranzitą. Ministrų Kabinetas nusprendė, kad naudingiau prarasti į statybas įdėtus 12 000 000 rub. nei dar investuoti 22 000 000 rub. Kabinetas pasiūlė grafui Toliui pagalvoti, ar nebūtų galima išsaugoti bent kai kurias darbų dalis ir pateikti pasiūlymus dėl priemonių, kokių reikia įgyvendinti likviduojant statybą. Imperatorius savo ruožtu grafą Tolį įpareigojo apsvaistyti klausimą, ar nebūtų galima pasinaudoti pabaigtais darbais gerinant susisiekimą su Ventspilio uostu⁷⁴. Tokiu būdu prasidėjo kanalo likvidavimo darbai. 1842 m. balandžio 16 d. Rygoje darbą pradėjo ypatinga komisija, kad būtų galutinai atsiskaityta už Ventos susisiekimo trasos statybos darbus⁷⁵.

Po statybų likusios medžiagos buvo naudojamos visuomeninių pastatų statybai – dalis tašytų akmenų buvo panaudota įrengiant Kaune krantinę⁷⁶, dalis – statant visuomeninės paskirties statinius – 1864–1867 m. statant cerkvę Šiauliuose buvo panaudotas kanalo statybai paruoštas granitas⁷⁷. 1879 m. statybos vietose dar buvo likę iki 2 500 ge-

rai nutašyto granito akmenų vienetai⁷⁸. Kai kurie kanalo inžineriniai statiniai buvo panaudoti kuriant susisiekimo infrastruktūrą. Turbūt ilgiausiai iš visų kanalo inžinerinių statinių tarnavo per kanalą Bubiuose pastatytas tiltas, kuris buvo panaudotas 1836–1858 m. tiesiant Rygos–Tilžės plentą kaip šios tranzitinės magistralės statinys. Šis tiltas buvo tuo metu laikomas vienu geriausiai pavykusių tokio pobūdžio inžinerinių statinių: pastatytas iš tašyto granito, 50 pėdų ilgio, 30 pėdų pločio ir 15 pėdų aukščio. Iš abiejų tilto galų, abiejuose jo pusėse, žemyn vedė granito laiptai, kurie jungėsi po tiltu sudarydami tarsi du grotus⁷⁹.

Ventos vandens susisiekimo trasos statyba liko nebaigta, tačiau laikui bėgant dar ne kartą buvo grįžta prie minties atnaujinti Ventos–Dubysos kanalo statybą. Taip 1879 m., Vokietijai pakėlus tranzitinius mokesčius laivams ir sieliams Nemuno žemupyje, Rusijos vyriausybė ėmė svarstyti galimybę atnaujinti Ventos kanalo statybą. Tuo tikslu kanalas buvo apžiūrėtas ir 1879 m. rugsėjo mėn. Susisiekimo kelių valdybai buvo pateikta apžiūros ataskaita, kurią pateikiame sutrumpintą.

Dabartinė natūrali Ventos ir Dubysos upių padėtis

„Ventos upė <...> ties santaka ir jungiamuoju kanalu prie Tolučių kaimo yra nuo 8 iki 9 sieksnių pločio, daugiau kaip 1 sieksnio gylio <...>, prie Kuršėnų miestelio jos plotis – iki 15 sieksnių, gylis – 1½ sieksnio <...>.

Apskritai Ventos upė vandeninga. Nuo jungiamąjo kanalo iki Šilėnų ji teka lygia, žema vietoje, pradžioje durpėta. Upės krantai žemi ir pakyla ne daugiau 0,5 sieksnio virš vandens. Gylis visur ženklus – iki 1½ sieksnio ir daugiau. Nuo Šilėnų upės krantai tampa statesni, o vaga – siauresnė. Papildę krantų aukštis pasiekia 6 sieksnius. <...> Dubysos upė prasideda Šiaulių apskrityje, Kauno gubernijoje <...>. Sausuoju metu Dubysos vaga nesiekia 10 sieksnių pločio ir 5 pėdų gylio. <...> Dalis žemės darbų, skirtų Dubysai reguliuoti, numatytų generolo majoro A. Rokosovskio projekte, buvo įgyvendinta <...>. Daugelis šliuzų buvo pradėti statyti. Todėl Dubysa šiuo metu kai kuriuose vietose teka

⁷³ *Ten pat*, p. 303–304.

⁷⁴ *Ten pat*, p. 306.

⁷⁵ *Ten pat*, p. 306–307.

⁷⁶ Kolupaila G., Baidarėmis iš Ventos Dubysa, *Gamtos draugas*, 1936–08, p. 115.

⁷⁷ Гуковский К., Пташкин Н., *Уездный город Шавли*, Ковна, 1903, с. 13.

⁷⁸ *Водная система России, Сборник предложений и проектов по улучшению водных путей империи*, ч. III, с. 315.

⁷⁹ Гуковский К., *Шавельский уезд*, Ковна, 1893, с. 17.

projekte numatytais perkais <...>. Netaisyklingą Dubysos tėkmę daugiausiai veikia daugybė ant jos pastatytų užtvankų <...>.

Žemės darbų būklė

<...> Šiuo metu visame Ventos susisiekimo trasos ruože įvykdytų žemės darbų išliko iki 100 000 kubų, tinkamų, jei bus tęsiami darbai. Ventos upė žemiau santakos su kanalu teka lygia durpėta vietoje, todėl pavasarį gerokai ištvinsta. Dėl to tarp Tolučių kaimo ir Kuršėnų miesto 28 varstų ilgyje įrengta pakrantė, kuri iš dalies išplauta pavasarinio vandens <...>.

Ventos upėje išliko perkasa, vedanti prie šliuzo Nr. 2. Perkasa ilgis – 300 sieksnių, plotis – 4–5 sieksniai, gylis – 1½–2 sieksniai. Čia pat išliko dvi dambos, saugančios nuo išsiliejimo <...>.

Jungiamasis kanalas kerta takoskyrą, skiriančią Dubysą ir Ventą. Pirmuose 9 varstuose jis gana didele dalimi eina per smėlėtą, retai – durpėtą gruntą, todėl šioje atkarpoje jis gana gerai išsilaikęs. Kanalo gylis – 1–2 sieksniai, plotis – 10–12 ir daugiau sieksnių. Apskritai kanalas užterštas, užplautas dumbliu ir užaugęs žole. Pagrindine kanalo užteršimo priežastimi buvo nuo lietaus ir šoninio spaudimo palaipsniui griūnantys šlaitai <...>.

Prie Valatkių kaimo kanalas eina per pačią aukščiausią vietą. Čia beveik varsto ilgio smėlio kalva. Šioje vietoje kanalas išliko geriau nei kur kitur, jo gylis – iki 3 sieksnių, plotis viršuje – iki 16 sieksnių, to priežastimi tapo tai, kad kanale susidarė stovinčio vandens rezervuaras, kurio gylis – iki 1 ir daugiau sieksnių. Toliau į jūros pusę gruntas tampa drėgnas, durpėtas ir pelkėtas, o vietovė pažemėja. Todėl šis kanalas smulkėja ir pasiekęs visiškai skystą gruntą išnyksta taip, kad varsto ilgyje lieka tik jo požymiai. Toliau kanalas vėl staiga pasirodo <...> ir likus ½ varsto iki Svilės turi 8 sieksnių plotį ir 5 pėdų gylį. Visu kanalo ilgiu, abiejose jo pusėse, buvo iškasti grioviai, kurie šiuo metu tokios pat būklės, kaip ir pats kanalas, priklausomai nuo grunto kokybės. Santakoje su Ventos upe kanalo plotis viršuje – iki 10 sieksnių, o gylis – iki 5 pėdų <...>.

Apeinamasis kanalas didele dalimi eina per lygią vietovę, iš pradžių durpėtą. Daugelyje vietų kanalas apaugęs stambiais karklais ir alksniais.

Ties Rygos–Tauragės plentu kanalas turi tokį profilį: viršuje plotis – iki 10 sieksnių, šlaitai iš viršaus pusantriniai, apačioje dvigubi, kanalo plotis dugne – iki 6 sieksnių, gylis – iki 1½ sieksnio <...>.

Šliuzų būklė Ventos upėje

Šliuzo Nr. 1 nėra pėdsakų.

Trys varstai žemiau Kuršėnų, prie Šilėnų kaimo, gerai išliko šliuzas Nr. 2. Šliuzas įrengtas upės posūkyje, kairėje jos tėkmės pusėje. Šliuzo sienų aukštis – 19 pėdų, o storis viršuje – 2½ pėdos. Pastatytas iš gerų plytų, aptaisytas granitu. Kameros ilgis – 11 sieksnių, plotis – 15½ pėdos.

Šliuzų Nr. 3–4 nėra pėdsakų.

Šliuzui Nr. 5 buvo iškasta duobė ir pakloti pamatai sienoms ir grindims.

Šliuzo Nr. 6 prie Rudikių kaimo sienos dar išliko, bet suiro 3 pėdų aukštyje nuo viršaus. Šliuzams Nr. 7 (Augustaičiuose), 8 (Papilės miestelyje), 9 ir 10 (Daubiškėse) buvo iškastos duobės ir pakloti pamatai, kurie išlikę ir šiandien.

Šliuzo Nr. 11 (Viekšniuose) liko pusiau suirusios sienos.

Šliuzo Nr. 12 išliko pusiau užgriuvusi duobė.

Šliuzų Nr. 13–14 sienos ir perkasa blogos būklės.

Jungiamajame kanale

Šliuzui Nr. 1 buvo pakloti pamatai sienoms ir grindims. Šiuo metu jie užversti žemėmis, todėl šliuzo vietoje liko tik nedidelis įdubimas.

Šliuzo Nr. 2, esančio ½ varsto nuo Svilės kaimo, nežymiai suirusi tik viršutinė sienų dalis, tačiau apskritai jis gerai išlikęs, pastatytas iš gerų plytų ir apglaistytas granitu.

Apeinamajame kanale

Šliuzas Nr. 1 nutolęs 2½ varsto į pietus nuo Rygos–Tauragės plento. Šiuo metu likusi tik dalis šliuzo pietinės galvos.

Šliuzų Nr. 2–3 liko tik 1 sieksnio gylio įdubos.

Šliuzų Nr. 4–5 nėra jokių pėdsakų.

Šliuzų Nr. 6–7 liko tik 2 sieksnių įdubos.

Šliuzų Nr. 8–9 nėra jokių pėdsakų.

Šliuzo Nr. 10 <...> duobė išliko gerai, jos ilgis – 12 sieksnių, plotis – 6 sieksnių, gylis – iki 1½ sieksnio.

Iš šliužų, pastatytų Dubysos upėje, liko tik mažesnės ar didesnės duobės. Nėra jokių akmenų mūro (akmens darbo) pėdsakų.

Vandens užtvankos

Šiuo metu geros būklės yra vandens užtvanka su vandens išleistuvu, pastatyta prie Kurtuvos upės dideliame rezervuarui sudaryti. Vandens išleistuvas plytų. Užtvanka žemių, 2 sieksnių pločio viršuje ir iki 100 sieksnių ilgio. Didžiausias aukštis – 2 sieksniai <...>.

Ant apeinamojo kanalo, kur jį kerta Rygos–Tauragės plentas, prie Bubių stoties, pastatytas tiltas su plytų mūro atramomis. <...>

Netoli tos vietos, prie Dubysos upės rankovės, yra taip pat tiltas <...>.

Įvairūs statiniai

Ant Ventos upės, Papilės ir Viekšnių miesteliuose, veikia du valdiški malūnai su statiniais, išnuomoti privatiems asmenims.

Statybinės medžiagos, priklausančios išdui

Iš statybinių medžiagų darbo vietose liko granito akmuo, gerai nutašytas iki 2 500 vienetų arba 250 kubinių sieksnių, be to, gausiai atvežtų darbams įvairios rūšies smulkių akmenų.⁸⁰

Susipažinus su šių tyrimų medžiaga atnaujinti Ventos kanalo statybos darbus nesiryžta, nors prie minties atnaujinti statybą buvo grįžtama dar ne kartą, todėl 1901–1902 m. kanalą tyrė inž. Bielio vadovaujama tyrimo partija, o 1903–1904 m. tyrinėjimus tęsė inž. Šistovskis. Šistovskiui tuomet talkino dar jauni technikai, vėliau tapę žymiais specialistais: Pundzevičius, prof. J. Šimoliūnas, arch. F. Vizbaras. Tyrinėjimo darbus sutrukdė Rusijos ir Japonijos karas bei 1905 m. revoliucija. Tyrinėjimai vyko ir 1914 m., tačiau juos nutraukė prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas.

Vėliau Ventos kanalo statybos idėja buvo prisiminta sukūrus Nepriklausomą Lietuvos valstybę, kuri iki 1923 m. neturėjo Klaipėdos krašto, todėl ir buvo imta galvoti, kaip „išeiti“ į Baltijos jūrą aplenkiant Nemuno žiotis. 1921 m. oficiozas „Lietuva“ savo vedamajame rašė: „Nepriklausomai Lietuvai

reiktų tą projektą [Ventos–Dubysos kanalo] prisiminti ir Nemuną pro Dubysos perkasą pakreipti į jūrą per Ventą arba dar geriau per Šventąją. Tai yra milžiniškas projektas, bet atsiminus, kad dabartinė Nemuno padėtis atitraukdavo nuo mūsų krašto kasmet po 3 mlrj. auksinių prieš karą, o šių dienų kursu apie 20 mlrj. auksinių, jis apsimokėtų, nes ta suma paliktų Lietuvoj ir per 10 metų visiškai apmokėtų to milžiniško projekto įvykdymas.“⁸¹ Suprantama, kad ši idėja neteko prasmės po to, kai 1923 m. Lietuva atgavo Klaipėdos kraštą.

Nepriklausomos Lietuvos metais Ventos–Dubysos kanalu domėjosi prof. S. Kulopaila, kuris 1936 m. baidare plaukė šiuo kanalu. Štai kokį kanalą savo akimis pamatė S. Kulopaila: „Kanalas užaugęs, užsmukęs, bet šlaitai dar gerai laikosi. Vietomis ūkininkai kasa durpes iš iškastų prieš 100 metų pylimų. Ties Jurgoniškių k. kanale įtaisytas vandens malūnas; vanduo teka kanalu iš ežerų ir balų Ventos linkui. Takoskiną, kur vanduo ima tekėti į Dubysą, radom jau nebetoli Kurtuvėnų. Vidurinis kanalo tarpas geriausiai išliko. Šlaituose priaugo gražaus miško. Kanalas atrodė didelis, platus ir gilus, vietomis ajerų ir nendrių tankiai priaugęs <...>. Žemiau Jakštaičių k., ties Cegelnės plytų fabriku, Dubysa patenka į platųjį Kurtuvėnų slėnį, kur Bubių malūnas laiko patvenktąjį vandenį, čia Dubysa iš karto atrodo daug didesnė. Pro Bubių eina Šiaulių–Tauragės plentas. Vienas tiltas pastatytas per Dubysą (anksčiau malūno), kitas – per kanalą.

Ties Bubiais kanalas pylimo uždarytas ir dėl to sausas.“⁸²

Išvados

1795 m. po trečiojo Abiejų Tautų Respublikos (Lenkijos ir Lietuvos) padalijimo, didžiajai LDK daliai atitekus Rusijai, Nemunas tapo viena svarbiausių transporto arterijų, jungiančių Rusiją su Vakarų Europa. Tačiau susisiekimą Nemunu trukdė tai, kad Nemuno žiotis kontroliavo Prūsija, todėl ši prekybinė arterija nebuvo patikima, nes Prūsija ne tik muitais galėjo kontroliuoti Rusijos prekybą, bet ir, paaštrėjęs Rusijos ir Prūsijos tarpusavio santykiams, šią prekybinę arteriją, turinčią ir strateginę reikšmę, galėjo padaryti apskritai neprieinamą

⁸⁰ Водная система России, Сборник предложений и проектов по улучшению водных путей империи, ч. III, с. 308–315.

⁸¹ Kopininkas, Laiškas iš Mažosios Lietuvos, *Lietuva*, 1921-03-04.

⁸² Kulopaila G., Baidarėmis iš Ventos Dubysa, *Gamtos draugas*, 1936-08, p. 116–119.

Rusijai. Todėl pastaroji ima kurti planus, kaip iš Nemuno upės baseino patekti į Baltijos jūrą, aplenkiant Nemuno žiotis.

1823 m. prasidėjo platus Rusijos imperijos vakarinėje dalyje esančių upių tyrimas – ieškota palankiausios vietos vandens susisiekimo į Baltijos jūrą trasai įrengti išvengiant Prūsijos kontrolės, 1824 m. papulkininkis A. Rokosovskis pateikė pirmąjį Ventos vandens susisiekimo trasos įgyvendinimo projektą. Projektu buvo siūloma: vandens susisiekimo iš Nemuno upės į Baltijos jūrą trasai įrengti pasirinkti Ventspilio uostą, pritaikyti laivybai Ventos ir Dubysos upes sujungiant jas kanalu. Šias upes jungiantis kanalas turėjo prasidėti prie Ventos upės, šalia Tolučių kaimo, o baigtis prie Dubysos upės, netoli Bubių kaimo. Netinkamą laivybai Dubysos upės dalį žemiau Bubių kaimo buvo siūloma apeiti kitu – 22 varstų ilgio – apeinamuoju kanalu iki Šiaušės ir Dubysos upių santakos. Įgyvendinant Ventos vandens susisiekimo trasos projektą reikėjo iškasti 36 varstų ir 70 sieksnių ilgio kanalą, kuriame būtų 12 šliuzų. Be to, reikėjo atlikti daugybę darbų Ventos ir Dubysos upėse, pastarąsias pritaikant laivybai, t. y. 12 šliuzų pastatyti Ventos upėje ir 17 – Dubysos upėje. Ventos vandens susisiekimo kelias, prasidėjęs netoli Sėdžiaus, kur Dubysa įteka į Nemuną, turėjo baigtis Ventspilio uoste, kur Venta įteka į Baltijos jūrą.

Imperatoriumi Aleksandru I patvirtinus Ventos vandens susisiekimo trasos projektą 1825 m. gegužės 19 d. prasidėjo statybos darbai. Ventos vandens susisiekimo trasa buvo viena didžiausių to meto vandens susisiekimo trasos statybų. Iki 1831-ųjų m. didesnė susisiekimo trasos statybos darbų dalis buvo atlikta: apeinamasis kanalas iškastas beveik iki reikiamo gylio, o jungiamąjį kanalą reikėjo tik atskirose atkarpose pagilinti – šiuos darbus buvo numatoma pabaigti kitais metais. Dar daugiau darbų padaryta nuo jungiamojo kanalo leidžiantis žemyn Ventos upe: pirmieji 4 šliuzai buvo pastatyti, išskyrus vartus ir kai kurias detales, o likusiuose 8 šliuzuose buvo atliekami akmens mūro darbai.

Statybos darbus sustabdė 1831 m. prasidėjęs sukilimas. Sukilimo metu dalis Ventos vandens

susisiekimo trasos, buvusios tuometinėje Vilniaus gubernijoje, stipriai nukentėjo nuo sukilėlių. Sukilėliai sugriovė kai kuriuos magazinus, plytų gamyklas ir kitus valdiškus statinius, sugriovė tiltą Šiaulių–Jurbarko plente, sugadino mašinas moliui minkyti ir kalkėms trinti.

Numalšinus sukilimą, Vyriausioji susisiekimo kelių valdyba, ruošdamasi pratęsti Ventos vandens susisiekimo trasos statybos darbus, atliko detalų atliktų darbų aprašymą, paskaičiavo atliktiems darbams išleistas sumas, taip pat sumas, reikalingas susisiekimo trasos statybai baigti. Paskaičiavus lėšas paaiškėjo, kad lėšos, reikalingos susisiekimo trasai įrengti, išaugo tris kartus, todėl prasidėjo svarstymas, ar tikslinga ir ekonomiškai pagrįsta Ventos vandens susisiekimo trasos statyba. Ministrų Kabinetas Ventos vandens susisiekimo trasos statybos atnaujinimo klausimą nagrinėjo savo posėdžiuose 1839 m. sausio 17 ir 24 bei vasario 7 d. Ministrų Kabinetas nusprendė, kad naudingiau bus prarasti į statybą įdėtas lėšas nei dar investuoti 22 000 000 rub. 1839 m. prasidėjo statybos likvidavimo darbai – Ventos vandens susisiekimo trasos statyba liko nebaigta.

1879 m., Vokietijai pakėlus tranzitinius mokesčius laivams ir sieliams Nemuno žemupyje, Rusijos vyriausybė ėmė svarstyti galimybę atnaujinti Ventos kanalo statybą. 1879 m. apžiūrint Ventos vandens susisiekimo trasą buvo nustatyta, kad jungiamasis kanalas užterštas, užplautas dumbliu ir užaugęs žole, o apeinamasis kanalas daugelyje vietų apaugęs stambiais karklais ir alksniais. O iš šliuzų, pastatytų Dubysos upėje, liko tik mažesnės ar didesnės duobės.

Vėliau dar ne kartą Ventos vandens susisiekimo trasos statybos vieta buvo žvalgyta, o mintis atnaujinti darbus svarstyta, tačiau ši statyba taip ir liko nebaigta.

Šiuo metu Ventos–Dubysos kanalu vadinama dalis Ventos vandens susisiekimo trasos, kurią sudaro jungiamasis ir apeinamasis kanalai.

Modernios technikos plitimas Padubysio žemės ūkyje

Žemės apdirbimas, sėja, derliaus nuėmimas ir apdorojimas – didžiausi žemdirbių darbai. Nuo seniausių laikų žmonės gamino ir tobulino šioms darbams atlikti skirtus įrankius, padargus, mašinas. Iki XIX a. pabaigos žemės ūkio technika buvo daugiausiai pagaminta vietinių meistrų ir kalvių, panaudojant kai kuriuos pirkinius metalo dirbinius. Dirbama buvo naudojant gyvulius. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje praktikę ūkininkai jau statėsi malūnus, pirkė modernesnius žemės ūkio padargus – garo mašinas, vidaus degimo variklius, kuriuos naudojo kuldami javus, maldami grūdus ir apdirbdami medį.

Žemės ūkio mašinų plitimą skatino XIX a. pabaigoje pradėtos steigti žemės ūkio draugijos, bendrovės, ūkio reikmenų parduotuvės. 1899 m. grafo Vladimiro Zubovo iniciatyva Šiauliuose buvo įkurta didelė žemės ūkio įrankių ir mašinų bazė¹, kurioje buvo galima įsigyti visokios to meto moderniausios žemės ūkio technikos. Nenuostabu, kad šią techniką naudojo ir Zubovų dvarai. Grafas Dmitrijus Zubovas Bubiuose buvo modernios technikos pradininkas šiame krašte. Dmitrijus buvo baigęs aukštuosius žemės ūkio mokslus, agronomijos mokslus studijavo Hohenheime, Vokietijoje, domėjosi agronomijos naujovėmis ir gerai išmanė, kaip efektyviai tvarkytis ūkyje, kurį jis

nuolat modernizavo. Jo iniciatyva buvo pastatytas pirmasis siloso bokštas Lietuvoje, elektrifikuotas gyvenamasis namas ir tvartas². 1910 m. Bubių dvare buvo įsteigta trimetė gyvulininkystės ir pienininkystės mokykla, organizuojami įvairūs mokymo kursai. Stefanija Petkevičienė iš Volungių kaimo pasakojo, kad tokius kursus lankė jos teta, kur mokėsi bitininkystės, daržininkystės, namų ruošos (34)³. Pažangaus ūkininkavimo, ūkio naujovių ir modernios technikos diegimo patirties čia sėmėsi ir aplinkinių ūkių savininkai, tarp jų ir Padubysio. 1921 m. Šiaulių apskrities pramonės įmonių sąrašė suregistruoti Lietuvos žemės ūkyje ir pramonėje naudojami lokomobiliai (garo katilai). Jame yra įrašyti ir D. Zubovo Bubių dvare naudota garinė 6 AJ kuliamoji mašina, 30 AJ garo mašinos, kurios suko įrengimus plytinėje ir lentpjūvėje, o Mirskiškės malūne girtas suko vandens turbina⁴. 1927 m. Bubių dvare jau dirbo traktorius „Fordson“, kuris buvo užregistruotas Tatjanos Zubovaitės vyro Jurgio fon Roppo vardu⁵.

Jaroslavas Rimkus savo prisiminimuose yra užsiminęs apie latvio Insterburo Pašiausės nuomo-

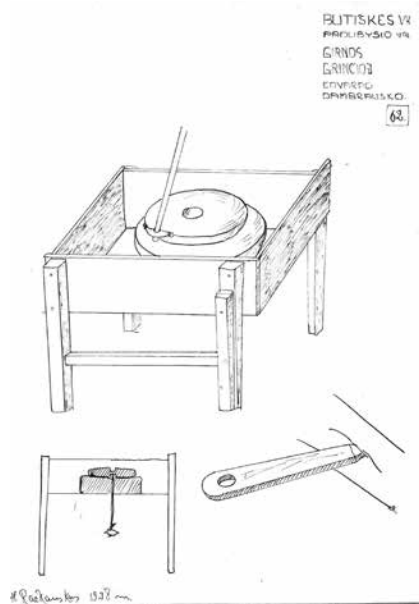
¹ Jonaitis L., *Technikos istorija. Žemės ūkio technikos raida*, Kaunas, 2000.

² KAA, f. I 47, ap. 2, b. 293.

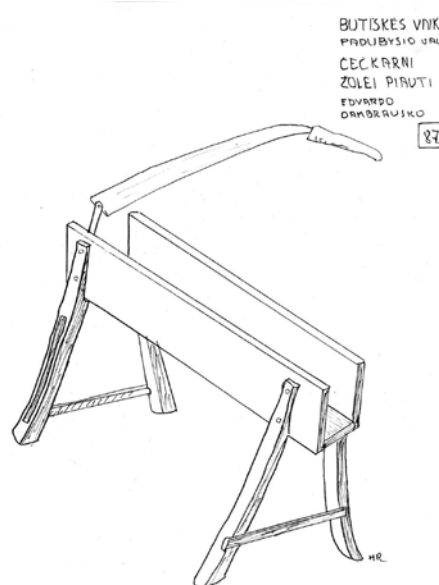
³ Skliausteliuose esantis skaičius nurodo informacijos pateikėjo sąrašė numerį. Pasakojimus užrašė straipsnio autorė kraštotyros ekspedicijos Bazilionuose metu.

⁴ LCVA, f. 412, ap. 5, b. 49, l. 85.

⁵ LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1931.

Butiškės vienkiamos gijos

„Čečkarnė“ – prietaisas žolei smulkinti

jame dvare cariniais laikais naudotą garinę kuliamąją mašiną, kuri buvusi didelė naujiena. Naudoti pažangesnę techniką skatino ne tik matomi pažangios technikos pavyzdžiai, bet ir ūkininkams skirta spauda. Ypač daug straipsnių ta tema buvo Žemės ūkio ministerijos laikraštyje „Ūkininko patarėjas“.

Tarpukario Lietuvos ekonomikos pagrindas buvo žemės ūkis, todėl valstybė ėmėsi žygių, kad jis būtų našesnis. Tuo tikslu buvo pradėta įgyvendinti žemės ūkio reforma – dvarų, ypač sunykusių per Pirmąjį pasaulinį karą, parceliacija, Valakų reformos metu suformuotų rėžinių kaimų skirstymas į vienkiamus, agronomijos naujovių diegimas ir, suprantama, modernios žemės ūkio ir jo produkcijos perdirbimo technikos naudojimas. Po 1922 m. reformos grafams Zubovams iš 5 Šiaulių apskrityje esančių dvarų buvo paliktas tik 120 ha Bubių dvaras kartu su sklypais prie lentpjūvės ir plytinės. Čia pažangiai ūkininkavo grafas D. Zubovas, vėliau ūkį paveldėjusi jo duktė Tatjana Zubovaitė-Ropienė su šeima. Javų kūlimas dar prieš šimtmetį buvo daug laiko ir kantrybės reikalaujantis darbas. Senais laikais javus kuldavo spragilais ar bliukių jaujose. Prieš kūlimą visi javai būdavo išdžiovinami. Ruošiantis kulti, jauja iš vakaro būdavo pakūrenama. Į jaują supildavo porą gerų vežimų javų pėdų. Kūlėjai atsikeldavo apie 1–2 val. nakties ir baigdavo kulti 7 val. ryto. Spragilais dažniausiai kuldavo keturiese,

kartais trise, net penkiese ir šešiese. Priklausomai nuo kuliančių žmonių skaičiaus, kad būtų palaikomas ritmas, būdavo kūlimo taktai, pvz., jei kuldavo trise, sakydavo: „*Pats su pačia, duktė trečia...*“ (22).

1938 m. Šiaulių „Aušros“ muziejaus suorganizuotoje kraštotyros ekspedicijoje Padubysio valsčiuje buvo piešiami senieji žemės ūkio darbams atlikti darbo įrankiai. Piešiniai iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus etnografijos skyriaus archyvo bylos Nr. 35.

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje vienas kitas šio krašto ūkininkas įsigijo vilktus (maniežus), kurių kūlimo mechanizmą sukldavo arkliai. Stefanija Petkevičienė prisimena, kad jų Alksnyniškių kaime su arkline kuliamąja kuldavo Cironkus. Jam labai patiko jos mamos iš šviežiai iškultų rugių iškepta duona, sakydavo: „*Nieks neiškęps tokios skanios duonos, kaip Petrauskienė*“ (34). Vilktus grūdams kulti savo ūkyje turėjo: Kazys Barzinskas, Juozapas Kymantas ir Vincas Tamoševičius iš Bazilionų (11, 20, 38), Stanislovas Špakauskas iš Padegliukų k. (38, 39), Mikulskiai iš Spaudžių k. (27), Konstantinas Baranauskas iš Sakalų k. (6), Nikodemus Tamutis iš Juškaičių k. (14, 29, 30), Juozas Kazelskis iš Jankaičių k. (21), Ignacas Dambrauskas ir Juozas Žindulis iš Burkšų k. (2), Vincas Klova iš Bijotės k. (41), Kabaila iš Knašių k. (11), Pranas Bekeris iš Juškaičių (22) ir kt. Vilktais pasinaudodavo ir kaimynai. Kuliant arklinėmis kuliamosiomis, grūdai byrėjo su

Prie pieninės. Iš Petro Kaminsko archyvo

Rugiapjūtės pabaigtuvės. Iš Petro Kaminsko archyvo

priemaišomis, juos reikėjo valyti, todėl dažniausiai ūkininkai, nusipirkę šias kuliamašias, pasidarydavo ar pirkdavosi ir arpus. Arpus buvo įsigiję: Petkevičiai iš Volungių k. (34), Urbelis Pranas iš Sakalų k. (6), Jonas Šilinskas iš Vabalickių k. (41) ir kt.

Kūlimo darbai paspartėjo, darbo kokybė buvo dar geresnė, kai buvo pradėtos naudoti kuliamosios mašinos, sukamos garo mašinomis (dampiais) arba dyzeliniais varikliais. Turėjusieji traktorius nuo jo veleno, per juostinę pavarą, pajungdavo kuliamąją mašiną. Kūlimo metu ūkininkai organizuodavo taktas, kuriose dirbdavo 25–30 žmonių. Kuliamosiomis, kurias suko lokomobilis, dirbo ūkininkas Bracas iš Volungių k. (39), Noikas Mauša iš Bazilionų (23), kalvis Aleksas Jonikaitis iš Sližių k. (46).

Iki XX a. pradžios pagrindinis įrankis žolei ar javams pjauti buvo dalgis arba pjautuvas. Pjovėjai išeidavo į laukus saulei tekant ir su mažomis pertraukėlėmis bei poilsu kaitriuoją metu darbuodavosi iki vakaro. Pradėjus dirbti su arkliais traukiamomis pjaunamosiomis ir kertamosiomis, paspartėjo ir palengvėjo žolės ir javų pjovimo darbai. Jas buvo įsigiję: Juozapas Kymantas iš Bazilionų (11), dvarininkai iš Vilaičių dv. (25), Miknevičiai iš Brazinskių k., (50), Ignas Pikelis iš Sližių k. (49), Kostas Dubinas iš Pabijotės k. (4) ir kt.

Arklines grėbiamąsias turėjo: Ignas Pikelis iš Sližių k. (49), Julius Radavičius iš Jankaičių k. (19), Henrikas Laucevičius iš Dzidų dv. (46), dvarininkai iš Vilaičių dv. (25) ir kt.

Geležiniai, fabrikų gamybos plūgai pradėti naudoti apie 1900 m. Buvo naudojami vienvagiai (pukeliai) ir dvivagiai (poriniai) plūgai. Juos dažniausiai nusipirkdavo Šiauliuose.

1928 m. Šiaulių apskrities valsčių savivaldybių ūkininkams bendrai naudoti buvo perduota javų valomosios mašinos. Padubysio ir Kurtuvėnų savivaldybei perduotas fuktelis „Roeber“ Nr. 2, kurio kaina buvo 310 Lt⁶. 1929 m. pabaigoje Šiaulių apskrities taryba kreipėsi į valsčių savivaldybes, įsakydama nuolat tikrinti valomųjų mašinų būklę ir stengtis, kad norintys jomis lengvai galėtų pasinaudoti⁷.

Statistinę informaciją apie 1930 m. Lietuvos valsčiuose turėtą žemės ūkio techniką galima rasti tais metais atliktame pirmojo visuotinio Lietuvos žemės ūkio surašymo ataskaitoje. Surašymo metu buvo suregistruotos Lietuvos ūkiuose naudotos mašinos, padargai, įrankiai. Remiantis šio surašymo duomenimis, Padubysio valsčiuje iš 1 526 jame buvusių ūkių tik 112 nebuvo užregistruota jokių ūkio įrengimų ir mašinų. Daugiausiai turėta

⁶ LCVA, f. 862, ap. 1, b. 2219, l. 5.

⁷ Ten pat, l. 7.

Kūlimas. Iš Petro Kaminsko archyvo

vienvagių plūgų, kurių tuo metu Padubysio valsčiuje buvo 2 201. Taip pat užregistruota: 1 036 drapakai, kultivatoriai ir akėčios; 133 arkliniai kaupikai; 409 geležinės akėčios; 18 geležinių ir cementinių volų; 178 dvivagiai plūgai; 347 arpai, naudoti javams valyti; 55 fuchteliai; 8 trejerės; 7 kitų rūšių valomosios mašinos; 119 kuliųjų mašinų be grūdų valymo; 20 kuliųjų mašinų su grūdų valymu; 9 dobilų kuliomosios; 100 arklinių kuliųjų (maniežų, vilktų); 65 akselinės; 13 pašarų šutintuvų. Sėjamųjų mašinų valsčiuje užregistruota: 15 eilinių sėjamųjų mašinų, 17 dobilų, 13 kitų. Naudotos ir augalų nuėmimo mašinos, jų turėta: 30 kertamųjų, 31 pjau-namoji, 72 arklinės grėbiamosios, 4 bulviakasių. 1930 m. Padubysio valsčiuje buvo užregistruota 10 lokomobilių (garo katilų), 22 mašinos su vidaus degimo varikliais, tarp jų 6 traktoriai⁸.

Lyginant su kitais Šiaulių apskrities valsčiais pagal pažangiausią to meto naudojamą techniką – mašinas su vidaus degimo varikliais – Padubysio valsčių lenkė tik Joniškio valsčius. Pvz., 1930 m. Padubysio valsčiuje užregistruotos 22 mašinos su vidaus degimo varikliais, Joniškio – 37. Taigi Padubysio valsčius pagal pažangios technikos naudojimą žemės ūkyje buvo tarp pirmaujančių Šiaulių apskrityje.

Ketvirtąjo dešimtmečio viduryje vis daugiau ūkininkų įsigydavo kuliųjų, veikiančių naudo-jant skystą kurą. Nors jų kainos buvo didelės, bet šios mašinos aptarnaudavo didelį ūkininkų skaičių ir per kelerius metus įdėtos lėšos sugrįždavo, nes už 1 val. kūlimą reikėdavo mokėti nuo 3 iki 7 Lt. Per 4 val. išskuldavo javus nuo 2 iki 3 ha (37). Du broliai Alfonsas ir Lionginas Petkevičiai ~1930 m. išsimo-kėtinai iš „Lietūkio“ įsigijo dvi kuliąmasias maši-nas ir „Blackstone“ variklius. Kuldami pasiekdavo Pakapę, kitus atokesnius kaimus, juos prisimena daugelis senųjų krašto gyventojų. Darbuodavosi iki pat šv. Kalėdų (3, 21, 32, 34). Kuliąmasias, ku-rias suko dyzelinis variklis (dažniausiai naudotas „Blackstone“ markės varikliai), buvo įsigiję: Antanas Marcinkevičius iš Žalpelių k. (11, 39, 46), Klemensas Valiulis iš Taručių k. (35), Iminas nuo Pakapės, Bizimavičius iš Naujamiesčio (50), Antanas Arnauis iš Bubių (49), Jonas Klovas iš Jusaičių k. (14, 27), Gabrijolas iš Gervenų k. (46), Lionginas Petkus iš Padeglių k. (2, 14, 22), Julius ir Vincas Balceriai iš Burkšų k. (41), Pranas Marcinkus iš Pagervinės k. (17), Lauručiai iš Gelminaičių k. (44, 45), Ruzgys iš Pikužių k. (31), Julius Arnolis iš Mekų k. (37) ir kt.

Traktoriai buvo pažangiausia tarpukario žemės ūkio technikos priemonė. Jis buvo naudojamas lau-kams suarti, kuliant kuliomosios mechanizmams sukti, gaminant elektrą generatoriams sukti.

⁸ Visuotinis Lietuvos žemės ūkio surašymas, III tomas, Kau-nas: Centrinis statistikos biuras, 1930, l. 56, 57.

Akėta ir taip. Iš Petro Kaminsko archyvo

Arklinė grėbiamoji. Iš Petro Kaminsko archyvo

Pagal 1938 m. gruodžio 17 d. sudarytus Padubysio valsčiaus sąrašus traktorius turėjo:

Eil. Nr.	Savininko vardas, pavardė	Kur gyvena	Traktoriaus gamintojo ženklas	Pagaminimo data	Kada įsigytas	Variklio galia
1.	Jonas Bezumavičius	Pašiaušėje	Internacional	1928 m.	1932 m.	20 AJ
2.	Vladas Kurkauskas	Mirskiškės dv.	Fordson	1925 m.	1928 m.	15–20 AJ
3.	Stanislovas Pliateris Zyberkas	Kurtuvėnų dv.	Internacional	1925 m.	1927 m.	10 AJ

pagaliai, kelmiai ir džiovinami linai. Jiems išdžiūvus, juos mindavo. Linų mynimas taip pat buvo

Linai tarpukario Lietuvoje ūkininkams buvo pagrindinis pajamų šaltinis. Dažnas sėdavo ir augino po 3–4 ha linų. Linų apdirbimas buvo labai imlus, reikalaujantis daug rankų darbo. Moterys linus raudavo, surišdavo į pėdelius, sustatydavo į gubas. Vyrų padžiovinus linus suveždavo, nukuldavo sėmenų galvutes, o stiebelius pamerkdavo į linmarkę. Senais laikais linų galvutes kuldavo medinėmis kultuvėmis, padarytomis iš beržo (~70 cm ilgio lenta su ranke). Vėliau meistrai iš apvalaus ar kantuoto rasto ėmė gaminti bliukius, į kuriuos įleisdavo medinius dantis. Šį padargą arkliui traukiant per suklotus linus, sėklos išbyrėdavo. O išmirkyti linų stiebeliai būdavo paskleidžiami pievelėje. Jiems atsiklojęs, juos grėbliais surinkdavo ir suveždavo į daržines. Lapkričio antrojoje pusėje, kai laukuose buvo baigti darbai, prasidėdavo linamynis. Senų jaujų pirtyse, didelėse krosnyse be kamino, buvo deginami stori

labai imlus ir reikalaujantis daug rankų darbo. Iki atsirandant linamynėms, linus mindavę talkomis po 7–8 žmones, kurių kiekvienas dirbdavo su savo mintuvais. Per dieną vienas mynėjas apdorodavo 30 svarų linų. XIX a. pabaigoje jau buvo naudotos arklinės linų mynimo mašinos, kurias dažniausiai padarydavo vietos meistrai (2, 8, 33, 38, 43).

Linų minamąją, kurios volus suko arklys, buvo pasidaręs Benediktas Kazlauskas iš Mielaičių k. (50), Stanislovas Steponavičius iš Skurvių k. (3, 20), Kazelskiai iš Jankaičių k. (21).

Gabūs ir nagingi ūkininkai, neišgalėdami nusipirkti pažangios technikos, pasižiūrėję į jau naudojamą mašiną, patys ėmėsi gaminti jiems reikalingus įrengimus. Ignas Jankevičius iš Pelėdžių k. ~1925 m. buvo pats pasidaręs linų minamąją. Apie jos konstrukciją papasakojo jo dukra Julijona Buivydienė iš Vilaičių k. Tėvo Igno pagaminta linų

minamoji buvo rato formos, gulstinė. Prie centre stovinčio stiebo buvo pritvirtinti stipinai, prie kurių pritvirtintas krumpliuotas ratas su mediniais dantračiais. Ant krumpliuoto rato būdavo dedami linai, o ant jų – dėžė su velenais, kurią suko arklys. Arkliui suvaldyti nuo centrinio stiebo iki apynasario ėjo kartis. Linų mynimo procesas, naudojant linamynes, palengvėjo, nereikėjo samdyti didesnių talkų linams išminti, todėl ūkininkai, jei tik buvo galimybė, veždavo minti linus į jaujas, kuriose buvo įrengtos linamynės (20).

Pateikėjai:

1. Ambrozevičienė (Lukianskytė) Sofija, g. 1934 m. Bazilionuose.
2. Bačiūnienė (Menzoraitė) Marijona, g. 1922 m. Bazilionuose.
3. Bagarauskas Petras, g. 1929 m. Skurvių k.
4. Bagarauskienė (Gorytė) Zofija, g. 1927 m. Juškaitių k.
5. Bagūnienė (Kaminskaitė) Elena, g. 1934 m. Padeglių k.
6. Baranauskienė (Urbelytė) Bronė, g. 1936 m. Sakalų k.
7. Barzinskis Stasys, g. 1933 m. Pabijočių k.
8. Bracevičienė (Žilinskaitė) Bronė, g. 1915 m. Pabijočių k.
9. Buivydienė (Jankevičiūtė) Julijona, g. 1932 m. Peldžių k., Kelmės r.
10. Buožienė (Dapševičiūtė) Irena, g. 1928 m. Bernotų k.
11. Butkienė (Kymontaitė) Elena, g. 1926 m. Bazilionuose.
12. Dryžienė (Burneckaitė) Joana, g. 1925 m. Pageluvio k.
13. Dzimidavičius Aleksas, g. 1926 m. Leškių k.
14. Gorys Jonas, g. 1931 m. Pikeliškės k.
15. Jasiulienė (Minkevičiūtė) Justina, g. 1926 m., gyv. Mekų k.
16. Jeselskienė (Vaidilaitė) Morta, g. 1922 m. Leškių k.
17. Jeselskis Alfonsas, g. 1949 m. Kanapinės k.
18. Kalinas Hendrikas, g. 1945 m. Bazilionuose.
19. Kazelskienė (Radavičiūtė) Elzbieta, g. 1922 m. Jankaičių k.
20. Kazelskienė (Tamoševičiūtė) Adolfina, g. 1920 m. Bazilionuose.
21. Kazelskis Justinas, g. 1915 m. Jankaičių k.
22. Kazlauskienė (Urbelytė) Zofija, g. 1927 m. Slydžių k.
23. Každailienė (Noikaitė) Romualda, g. 1939 m. Bazilionuose.
24. Kulikauskienė (Ganiprauskaitė) Stefa, g. 1924 m. Paraudžių k.
25. Laurinienė (Kazlauskaitė) Sofija, g. 1934 m. Jagminių k.
26. Mainienė (Valančiūtė) Elena, g. 1932 m. Taručių k.
27. Papreckas Augustinas, g. 1939 m. Spaudžių k.
28. Papreckienė (Ruzgytė) Teresė, g. 1941 m. Piktuižių k.
29. Pažerauskas Jonas, g. 1938 m. Juškaitių II k.
30. Pažerauskienė (Gorytė) Regina, g. 1943 m. Juškaitių II k.
31. Petrylienė (Butvilaitė) Felicija, g. 1926 m. Bazilionuose.
32. Petruitienė (Adomaitytė) Ieva Danguolė, g. 1938 m. Bazilionuose.
33. Petukaitė Johana, g. 1914 m. Pabijočių k.
34. Petkevičienė (Petrauskaitė) Stefanija, g. 1922 m. Alksnyniškių k.
35. Pniauskaitė Teresė, g. 1930 m. Taručių k.
36. Pniauskas Antanas, g. 1931 m. Taručių k.
37. Pusčius Viktoras, g. 1925 m. Mekų k.
38. Sirutavičiūtė Jadvyga, g. 1911 m. Prušinskių k., Kelmės r.
39. Stankevičius Feliksas, g. 1933 m. Bazilionuose.
40. Stugienė (Cielkaitė) Eugenija, g. 1927 m. Bazilionuose.
41. Stugienė (Dubinaitė) Česlava, g. 1928 m. Bernotų k.
42. Stugys Povilas, g. 1928 m. Bijotės k.
43. Stugys Vaclovas, g. 1921 m. Pabijočių k.
44. Šimkienė (Valančiūtė) Stefanija, g. 1933 m. Vileikių k.
45. Šimkus Vaclovas, g. 1934 m. Vileikių k.
46. Tamutis Jurgis, g. 1931 m. Slydžių k.
47. Trinkūnienė (Marcinkevičiūtė) Kazimiera, g. 1925 m. Padubysio vnk.
48. Valiulis Stasys, g. 1938 m. Pakalniškių k.
49. Venckienė (Ivanauskaitė) Stefanija, g. 1936 m. Pamiškaupio k.
50. Venckus Zigmundas, g. 1933 m. Piktuižių k.
51. Žilinskas Edvardas, g. 1926 m. Volungių k.

Naudingi Dievo sutvėrimai

Už pagalbą, rengiant straipsnį, – suteiktą informaciją, nuotraukas – dėkoju Kamanų valstybinio gamtinio rezervato vyr. biologei Sigitai Sprainaitytei, vyr. ekologui Vaidotui Grigaliūnui ir Varnių regioninio parko vyr. ekologui Laurynui Novikui.

Daugelis žmonių nepažįsta varliagyvių, neskiria jų rūšių, šlykštisi varlėmis ir rupūžėmis. Visoje šalyje paplitęs keiksmazodis „rupūžė“. Net etimologinėje sakmėje pasakojama, kad Dievas sukūręs žmogų, po to sutvėręs visokius gyvūnus: gyvates, varles, rupūžes, driežus, kuriais žmogus pradėjęs skųstis. Tada Dievas juos sugaudęs ir sukišęs į maišą, liepęs gandrui nunešti tą maišą ir sumurdyti į pelkę, tik prigrasinęs nešant nežiūrėti, kas tame maiše yra. Gandras nešęs, pasidėjęs maišą palei pelkę – jam parūpę pažiūrėti, kokią sunkenybę Dievas jam užkoręs. Kai tik atrišęs maišą, iš to maišo išvirtę visi urduliais – vieni į pelkę, kiti į sausumą. O gandrui už prasižengimą Dievas įsakęs visą amžių juos gaudyti¹.

Tačiau mūsų krašto varliagyviai labai naudingi. Tik mes apie juos mažai žinome ir nepakankamai saugome.

Senesni už dinosauros

Maždaug prieš 370 milijonų metų dabartinių varliagyvių protėviai iš vandens išropojo į sausumą. Taigi, šie keturkojai senesni už dinosauros. Tačiau ir dabar varlės, rupūžės ir tritonai negali gyventi be vandens, todėl jie kitaip dar vadinami amfibijomis. Vandenyje varliagyviai deda krūvą kiaušinėlių,

aptrauktų drebutiniu apvalkalėliu, vadinamų kulkais. Iš kiaušinėlių išsirita buožgalviai (varlių, rupūžių) arba plėšrios lervos (tritonų). Iš jų pamažu išsivysto šių gyvūnų jaunikliai.

Varliagyviai ypatingi tuo, kad jie kvėpuoja ne tik plaučiais, bet ir pro odą. Todėl gali ilgai išbūti po vandeniu, kur žiemodami praleidžia kelis mėnesius². Plika jų oda visada drėgna ir gleivėta, joje gausu kraujagyslių. Oda praleidžia vandenį, todėl amfibijos negeria. Kad ji neišdžiūtų, dauguma varliagyvių būna aktyvūs vakare ir naktį, o kitu paros laiku juos galima pamatyti apniukus dangui ar dulksnojančiam lietu. Išimtį sudaro vandenyje gyvenančios žaliosios varlės, aktyvios tik dieną.

Šie gyvūnai vadinami šaltakraujais, nes jų kūno temperatūra priklauso nuo aplinkos temperatūros ir drėgnumo (garuojant drėgmei nuo odos paviršiaus, kūno temperatūra krinta). Be to, ji visada 2–3 °C žemesnė už aplinkos temperatūrą. Rudenį, atšalus orams, varliagyviai slepiasi žiemoti: sulenda į duobes, rūsius, lapų krūvas, kurmių ir graužikų urvus, po medžių šaknimis, stora miško paklote ir kitur. Rusvosios varlės žiemą praleidžia neužšąlančiuose upeliuose, upėse, šaltiniuose, o žaliosios varlės – kūdros dumblyje.

¹ Zosė Dzinzalietaitė-Kazlauskienė, g. 1927 m. Molinių k., Šaukėnų sr., Kelmės r.

² Augustauskas J., *Varliagyviai ir ropliai*, Kaunas: Lututė, 2012.

Bala pievose – varliagyvių rojus. Autoriaus nuotrauka

Prižėlusios kūdros labai tinka varliagyviams. Autoriaus nuotrauka

Maži ir bejėgiai padarai

Varlės, rupūžės ir tritonai yra maži ir bejėgiai padarai. Nuo priešų jie gelbėjasi dviem būdais: slepiamąja spalva ir nuodais. Žaliosios varlės turi ryškią vandens augalų, smailiasnukės ir rusvosios varlės, paprastosios rupūžės – dirvos, pūvančių lapų spalvą. Rupūžių, skiauterėtųjų tritonų odoje yra vamzdelio pavidalo nuodų liaukos; kilus pavojui, iš jų išsiskiria nuodingos, nemalonaus kvapo išskyros, pieniškas drumstas skystis, kuris greitai sustingsta ir pasidaro panašus į varškę. Nuo skiauterėtojo tritono nuodų smulkius gyvūnus ištinka širdies raumenų paralyžius. Išgąsdinta rupūžė išskiria nuodus, kurie dar stipresni. Jie mirtini vabzdžiams, vorams, sraigėms, žuvims, varlėms, tritonams, smulkiems paukščiams, pavojingi net šunims. Patekę į burną, žmogui sukelia vėmimą, o į akis – uždegimą³.

Nepaisant varliagyvių gebėjimo apsisaugoti, jų labai daug žūsta. Šie gyvūnai, jų buožgalviai, lervos ir jaunikliai yra vertingas gyvulinės kilmės baltymų rezervas daugeliui plėšrūnų. Buožgalvius gaudo dusios ir jų lervos, žirgelių lervos, ryja ešeriai, lesa didieji baulbiai. Jauniklius ir suaugusius varliagyvius medžioja lydekos, gyvatės, žalčiai, ausuotieji kragai, dančiasnapiai, gervės, nendrinės lingės, suopiai, ereliai rėksniai, šeškai. Daug kas mano, kad varlės yra

pagrindinis baltojo gandro maistas. Iš tikrųjų, nacionalinis mūsų paukštis minta labai įvairiu maistu ir varliagyviai sudaro tik nedidelę jo raciono dalį. Be to, prof. T. Ivanausko teigimu⁴, gandrai nemėgsta žaliųjų (matyt, dėl odos liaukų sekreto nemalonaus skonio), tačiau mielai ryja smailiasnukes ir rusvasias varles. Mokslininkų nustatyta⁵, kad varlės yra pagrindinis barsuko maistas (kartą viename sumedžio žvėries skrandyje rasti net 77 gyvūnėliai!). Daug varlių suėda usūriniai šunys, rudenį ir žiemą vandenyje žiemojančias varles sugauna kanadinės audinės, medžioja jas ir ūdros, ežiai. Paprastoji medšarkė varliagyvius užsmeigia ant dygliuotų krūmų spyglių.

Daug rečiau gyvūnai liečia rupūžes. Plėšrieji paukščiai nulupa nuodingą jų odą. Pavienes rupūžes sugauna barsukai, usūriniai šunys, jomis minta žalčiai ir ežiai.

Varliagyvių reikšmė

Dėl savo vislumo ir gausumo varliagyviai yra svarbi ekosistemų dalis. Maitindamosi gyvūniniu maistu, varlės ir rupūžės sunaikina daug sodo, daržo ir lauko kenkėjų. Jos ēda šliužus, ryškios išpėjamosios spalvos vabzdžius, kurių kiti gyvūnai naliečia. Gaudo mašalus, sparvas, aklius, muses. Tritonai ir jų lervos vandenyje sunaikina labai daug uodų ir kitų

³ Gaizauskienė J., *Susipažinkite: varliagyviai ir ropliai*, Vilnius, 1981.

⁴ Ivanauskas T., *Lietuvos paukščiai*, Vilnius, 1959, t. 2, p. 126.

⁵ *Lietuvos fauna. T.1: Žinduoliai*, Vilnius, 1988.

Dabar daug tokių kūdrų. Autoriaus nuotrauka

Neršiančios varlės baloje. Autoriaus nuotrauka

dvisparnių lervų. Beuodegių varliagyvių buožgalviai, misdami dumbliais, valo vandenį: kūdros ir tvenkiniai, kuriuose gausu buožgalvių, „nežydi“, nes ši reiškinį sukelia gausiai besidauginantys dumbliai⁶.

Kaip jau minėta, buožgalviai ir suaugę varliagyviai yra puikus maisto šaltinis daugeliui gyvūnų. Kai kuriose šalyse (pvz., Prancūzijoje) daug varliagyvių maistui suvartoja ir žmonės. Pasak senų kurtuvėniškių, „dvare pas grafą Pliaterį kurį laiką dirbo inžinierius, baigęs mokslus Prancūzijoje. Žuvininkas prašydavo, kad žaliųjų varlių pristatytų į virtuvę. Kuchnia pilna varlių prišokinėdavo gospadinei“⁷.

Dėl savo gyvybingumo varliagyviai yra patogus tyrinėjimo objektas. Kasmet su varlėmis daugybę bandymų laboratorijose atlieka medicinos ir biologijos studentai, tyrinėjantys refleksus, ląstelių regeneraciją, audinių suderinamumą ir jų persodinimą. Kūmučių ir rupūžių nuodai vartojami vaistams gaminti. Ne veltui Tokijoje ir Paryžiuje stovi paminklai varlėms, kurios buvo panaudotos medicininiais tyrimams.

Nė kiek ne menkesnė ir estetinė varlių reikšmė. Šiltais gegužės vakarais gamtoje mus džiugina ne tik įvairiabalės paukščių čiulbėjimas, bet ir varlių bei rupūžių „koncertai“. Žaliųjų varlių garsų kvarkimą žmonės įvairiai pamėgdžiodavo, pavyzdžiui, Žagarėje taip:

Kuotre, Kuotre, pai-i-ilį radau.

Kuokį, kuokį ?

Be kriaunų.

Šiauliečiai sakydavo:

Kai eina per tiltą vaikas, varlės kvarkia:

Jerka, jerka!

Kai eina senis su ūsais:

*Gut, gut.*⁸

Varliagyvių tyrimai tarp Ventos ir Dubysos

Kurtuvėnų regioniniame parke ir gretimose teritorijose varliagyvius tyrė gamtininkai, moksleiviai, studentai.

Nuo 1993 m. iki šiol duomenis apie šią gyvūnų grupę renka šių eilučių autorius. 1996 m. vakarinėje parko dalyje, Ilgos ir Šonos kraštovaizdžio draustiniuose, vasaros praktikos metu šiuos varliagyvius stebėjo Klaipėdos universiteto Gamtos mokslų fakulteto studentai, vadovaujami a. a. dėstytojo V. Labanausko. Tais pačiais metais Pašventupės karjere Vilniaus universiteto studentai rado daug nendrinės rupūžės jauniklių. 1997 m. gegužės ir liepos mėnesiais išsamius Kurtuvėnų regioninio parko varliagyvių tyrimus atliko dabartinis Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakulteto dėstytojas Giedrius Trakimas. Parko teritorijoje jis patikslino

⁶ Augustauskas J., *Varliagyviai ir ropliai*, Kaunas: Lututė, 2012.

⁷ Stasys Jocas, g. 1920 m. Kurtuvėnuose.

⁸ Elisonas J., *Gamtos garsų pamėgdžiojimai lietuvių tautosakoje*, Kaunas, 1939, p. 247–248.

Pavasari Dubysos senvagėje. Autoriaus nuotrauka

Varlės Dubysos senvagėje. Autoriaus nuotrauka

skiauterėtųjų tritonų būklę jų radavietėse. 2003 m. gegužės–rugpjūčio mėnesiais Bazilionų vidurinės mokyklos 6 klasės mokinys Mantvydas Lopeta varliagyvius stebėjo Kurtuvėnų miestelyje, Dirvonų, Kurtuvėnų, Sodeliukų ir Pociškės kaimuose.

Tačiau, nors varliagyvių rūšinė sudėtis ir aiški, labai trūksta duomenų apie kai kurių saugomų rūšių (ypač nendrinį rupūžį) paplitimą. Būsimiesiems varliagyvių tyrinėtojams reikėtų įvertinti atskirų žuvininkystės tvenkinių, karjerų ir gausių ežerų ežerėlių svarbą šiems vandens gyvūnams.

Mūsų krašto amfibijos

Šiuo metu Žemėje gyvena daugiau kaip 4 000 varliagyvių rūšių. Daugiausia jų sutinkama atogrąžose, kur nuolat šilta ir drėgna; ten ir dabar kasmet randama naujų jų rūšių.

Lietuvoje gyvena tik 13 varliagyvių rūšių. Kurtuvėnų regioniniame parke ir gretimose teritorijose aptinkama dar mažiau – tik 10 jų rūšių. Čia nėra ežerinių varlių, kurios gyvena palei Nemuną, Kauno ir Kuršių mariose. Nerandama ir medvarlių, paplitusių tik pietiniame šalies gale, Lazdijų ir Varėnos rajonuose⁹. Nesutinkamos ir kūmutės, kurios Žemaitijoje labai retos.

Toliau pateikiami trumpi teritorijoje tarp Ventos ir Dubysos gyvenančių varliagyvių rūšių aprašymai, įdomesnės jų savybės, duomenys apie paplitimą ir gausumą.

Tritonai

Tai vieninteliai Lietuvos uodeguotieji varliagyviai. Skirtingai nuo varlių ir rupūžių, jų kiaušinių apvaisinimas vidinis. Tritonai turi įdomią savybę atauginti nukąstas kūno dalis: uodegą, kojas, net akis¹⁰. Mūsų apylinkėse gyvena dvi jų rūšys.

Paprastasis tritonas (*Triturus vulgaris*).

Dažniausiai jų kūno ilgis būna 8 cm, o pusę jo užima uodega. Dėl ilgo kūno ir uodegos tritonai panašūs į driežus ir dažnai su jais maišomi.

Pavasari ir vasaros pradžioje paprastieji tritonai aptinkami tvenkiniuose, grioviuose, balose, duobėse. Lietuvoje plačiai paplitę. Kurtuvėnų regioniniame parke įprasti. Aptikti kanalizuojoje Šonos upelio atkarpoje, Juodlės ežero pakrantėje. Sausumoje, pakeliui į žiemavietes, aptikti Kurtuvėnuose ir Šilo Pavėžupio kaimo pakraštyje. Rasti Ilgos ir Vainagių kraštovaizdžio draustiniuose, sugauti Dubysos senvagėse. 2004 m. gegužės 18 d. Raudsparnės kraštovaizdžio draustinyje, mažoje

⁹ Augustauskas J., *Varliagyviai ir ropliai*, Kaunas: Lututė, 2012.

¹⁰ Gaižauskienė J., *Susipažinkite: varliagyviai ir ropliai*, Vilnius, 1981.

Smailiasnukės varlės prieš nerštą. Autoriaus nuotrauka

Skiauterėtasis tritonas. Vaidoto Grigaliūno nuotrauka

šaltiniuose kūdroje, suskaičiuota daugiau kaip 50 paprastųjų tritonų.

Nuo kitų varliagyvių tritonai skiriasi savo veisimosi būdu. Patinėliai padeda spermą maišeli (spermotoforą), kurį patelė įtraukia savo kloaką. Patelė kiekvieną kiaušinėį (jų būna iki 200) prikabiną prie lapo, žolės ir kojų užlenkia jo kraštą – taip iškrelis paslepamas. Tritono lervutės labai rajos ir sunaikina gausybę vandenyje esančių uodų lervų.

Iš visų varliagyvių tritonai vėliausiai renkas žiemos slėptuves ir anksčiausiai pabunda pavasarį. Neretai žiemoja daržovėms skirtuose rūsiuose, sulenda po akmenimis, stora paklote, žiemoja supuvusiuose kelmuose, graužikų urvuose.

Skiauterėtasis tritonas (*Triturus cristatus*). Ilgesnis ir stambesnis už paprastąjį tritoną. Užauga iki 15 cm ilgio. Uodega trumpesnė už kūną. Ant nugaros tik veisimosi metu turi didelę skiauterę, kuria papildomai kvėpuoja vandenyje.

Gyvena vidutinio gylio ir giliose stovinčio vandens balose, kūdrose, kurios yra pamiškėse, miškų laukymėse, parkuose. Nuo balandžio iki liepos vidurio praleidžia vandenyje, nuo liepos vidurio išlipa į sausumą, ten gyvena įvairiose slėptuvėse: po nuvirtusiais trūnijančiais medžiais, kelmiais, urveliuose. Nuo vandens gali nukeliauti iki 1 km.

Duomenų apie paplitimą nėra daug. Gerokai retesni už paprastuosius tritonus. Kurtuvėnų re-

gioniniame parke aptikti keliose pamiškėse kūdrose, lervos matytos smėlio ir žvyro karjeruose. Vienas suaugėlis rastas Zuikiškės kaime, kitas tyrinėjant vandens vabalus sugautas Margių kaimo užželsiame tvenkinyje.

Užpakalinėmis kojomis kiaušinėlius patelė vandenyje prilipina prie apatinės lapų pusės, tačiau, skirtingai nuo paprastojo tritono, lapų jų neapgaubia. Nuo paprastojo tritono jų lervos skiriasi ilgu siūlišku uodegos nusmailėjimu, labai ilgais kojų vidiniais pirštais.

Suaugėliai ir lervos plėšrios: čiumpa viską, ką gali praryti. Vandenyje minta vandeniniais vabalais, moliuskais, uodų lervomis, vandeninėmis blakėmis, smulkiais vėžiagyviais, žuvų ikras ir varlių kiaušinėliais bei buožgalviais. Sausumoje maitinasi mažai, gauda sliekus, vabzdžius ir jų lervas, o kartais jaunas kitų rūšių tritonus.

Iš visų varliagyvių skiauterėtieji tritonai atspariausi šalčiui. Net nukritus temperatūrai iki 0 °C, dar būna aktyvūs. Žiemoja po medžių šaknimis, kurmių ir graužikų urvuose, smėlio duobėse, rūsiuose ir kitur nedidelėmis grupelėmis.

Česnakės

Kresna kūno forma primena rupūžes, tik česnakinių oda neturi karpelių. Nuo rupūžių ir varlių skiriasi vertikaliu akių vyzdžiu. Neturi balso rezonatorių.

Česnakė. Autoriaus nuotrauka

Česnakė rausiasi į dirvą. Autoriaus nuotrauka

Lietuvoje ir Kurtuvėnų regioniniame parke aptinkama 1 česnakų rūšis.

Česnakė (*Pelobates fuscus*) nuo rupūžių skiriasi ir tarp akių iškilusia kakta. Užpakalinių kojų pado vidiniame krašte yra aštrios raginės keteros, kuriomis česnakės kaip kastuvėliais užsirausia į žemę; ten slepiasi ir pavojaus metu. Purioje dirvoje užsikasa per 2–3 minutes. Nespėjusios užsirausti, išgąsdintos česnakės išsipučia. Sujaudinus odos liaukos išskiria nuodingą skystį, kvepiantį česnaku. Dėl šio skysčio jos ir vadinamos česnakėmis.

Paslaptingi gyvūnai, nes vaikšto (ne šokinėja) tik sutemose, ieškodami maisto. Naktimis ateina į sodus, daržus. Medžioja vabzdžius ir kirmėles.

Dieną slepiasi išsikastuose urveliuose, plyšiuose tarp akmenų. Net pavasarį jos išlieka beveik negirdimos. Patinėliai neturi rezonatorių (garso stiprintuvų), todėl jų balsas tik tylus, duslus, sausas, 1–4 skiemenų „klup – klup – klup“, lyg stuksentų į medį. Garsai sklinda iš po vandens naktį ir rytais.

Poruojasi po vandeniu, nerštui pasirenka labai žolėtus vandens telkinius. Patelės išneršia du storus dešros formos kurkulus. Česnakės buožgalviai ypatingi: gali išaugti net iki 17 cm ilgio, su stambiomis galvomis. Jie kartais būna beveik triskart ilgesni už suaugusius gyvūnus.

Žiemoja užsirausios į gruntą, kartais net 1,5 m gylyje. Žiemos įmygis trunka apie 200 dienų žemėje, ilgiau už kitus varliagyvius.

Nelaisvėje išgyvena iki 11 metų.

Lietuvoje česnakės apyretės, pasirenka lengvas smėlėtas dirvas, todėl šalyje paplitusios labai netolygiai. Gyvena išeksploatuotuose karjeruose, durpynuose, miškuose, kur yra neišdžiūstančių balų, smėlėtose dykvietėse, dirbamuose laukuose ir daržuose prie gyvenviečių.

Kurtuvėnų regioniniame parke šie varliagyviai aptikti keliuose vietose. Raudsparnės kraštovaizdžio draustinyje stebėti ir suaugę, ir jauni individai. Žadvainų ežere matyta susiruošusi neršti česnakė, kita rasta išeksploatuotame karjere, Rimučių kaime. 1996 m. du gyvūnai sugauti Šaukėnų seniūnijos miškuose, vakarinėje parko dalyje. Kurtuvėnų apylinkėse česnakų pasitaiko žuvininkystės tvenkinių prieigose, šio miestelio daržuose.

Rupūžės

Pasižymi rauplėta, karpota oda, turinčia nuodų liaukas. Dėl suragėjusios odos ir naktinio gyvenimo būdo iš visų varliagyvių geriausiai prisitaikiusios prie sauso klimato. Lietuvoje ir Dubysos–Ventos takoskyroje aptinkamos trys rupūžių rūšys.

Pilkoji rupūžė (*Bufo bufo*). Pilkosios rupūžės daugiausia kvėpuoja plaučiais. Vandens trūkumą

Žalioji rupūžė Mekių kaime. Autoriaus nuotrauka

Varlės kibire. Autoriaus nuotrauka

kūne susigražina išokusios į vandens telkinį. Odoje daug liaukų iškilimų, kuriose gaminasi aitrus balzganas skystis. Ypač didelės liaukos yra galvos šonuose; jos primena pagalvėles. Tai parotidai. Kai plėšrūnas sučiumpa rupūžę, iš visų liaukų refleksiskai iškart išsiskiria nuodai, kurių nutvilkytas plėšrūnas tuojau meta auką. Rupūžių nuodai gali paralyžiuoti paukščius ir žinduolius, susilpnėja jų kvėpavimas. Bet paukščiai praryja rupūžes, nulupe jų odą. Šuniui sukandus rupūžę, gali sutrikti širdies darbas. Apsiginti nuo stambesnių priešų šiems varliagyviams padeda maskuojamoji spalva.

Pilkosios rupūžės labai dažnos. Kurtuvėnų regioniniame parke ir už jo ribų – taip pat. 1997 m. liepos mėn. centrinės Kurtuvėnų regioninio parko dalies spygliuočių miškuose paprastosios rupūžės tankumas siekė 18,2 ind./ha¹¹. 2003 m. tyrinėjant varliagyvius Kurtuvėnų miestelio apylinkėse nustatyta, kad paprastoji rupūžė ten buvo gausiausia varliagyvių rūšis¹².

Gyvena sode, darže, lauke ir miške. Dieną slepiasi graužikų urvuose, tarp akmenų, o naktį medžioja. Minta įvairiais vabzdžiais, kuriuos sugauna žaibiškai išmesdama lipnų liežuvį, kurį su prilipusiu

grobiu įtraukia į burną. Be to, gauda sliokus, sraiges, vorus, šimtakojus. Rupūžės labai naudingos darže, kur gauda braškes graužiančius šliužus, kurių kiti gyvūnai neliečia. Bulvių lauke jos maitinasi kolorado vabalais ir jų lervomis. Stambios rupūžės gauda ir varlių, rupūžių, tritonų jauniklius¹³.

Neršti kasmet po 2–3 km keliauja į tuos pačius vandens telkinius. Pasirenka neutralios reakcijos gilesnius vandenius, o rūgščiame pelkiniame vandenyje neneršia. Migracija trunka tik kelias dienas, būna labai intensyvi; tuomet daug gyvūnų žūsta ant kelių. Neršto metu patinai turi stiprų čiupimo instinktą. Jie per pažastis sugriebia storas pateles ir ant jų nugarų „joja“ į vandenį. Stipresni patinai nustumia silpnesnius. Pateles paleidžia tik po neršto. Pilkųjų rupūžių ikrai išrikiuoti 2 eilėmis į 3–5 metrų ilgio drebučių kaspinus. Juos išraizgo prie dugno tarp šakų, augalų. Nuo lervutės išsiritimo iki naujos rupūžytės praeina apie 2 mėnesius, o liepą jos masiškai lipa į krantus, kartais net kojos nebūna kur pastatyti. Deja, išgyvena tik maža jų dalelė. Po 3–4 metų, kol subręsta, jų lieka tik vienetai. Nelaisvėje gyvena iki 36 metų.

Rudenį žiemoti lenda į rūsius, duobes, tarp medžių šaknų ir kelmų. Pavasarį pabunda pirmoji iš visų rupūžių.

¹¹ Trakimas G., *Kurtuvėnų regioninio parko herpetologiniai tyrimai*, Vilnius, 1997.

¹² Lopeta M., *Kurtuvėnų miestelio ir apylinkių varliagyviai ir jų biologijos ypatumai*, Kurtuvėnai, 2003.

¹³ Augustauskas J., *Varliagyviai ir ropliai*, Kaunas: Lututė, 2012.

Apsauginė užtvara. Autoriaus nuotrauka

Pilkąsias rupūžes žmonės naudojo liaudies medicinoje. Jas gaudydavo pavasarį, gegutei neužkukavus. Sugautas džiovindavo. Naudojo arbatai nuo kaklo užėmimo¹⁴. Džiovintos „rupkės kulšikė užkišdavo už dantų skausmui nuimti“¹⁵. Dar ir dabar Kurtuvėnuose anksti pavasarį sugautą rupūžę nuplauna vandeny, po to užpila degtine ir keletą dienų palaikytą užpilą naudoja anginai gydyti.

Nendrinė rupūžė (*Bufo calamita*). Nuo pilkosios ir žaliosios rupūžių jas galima atskirti iš per galvą ir išilgai nugaros einančios šviesios juostelės, kurią turi jau net paaugę buožgalviai. Tiek suaugėliai, tiek jaunikliai greitai bėgioja, bet nešokuoja kaip kitos rupūžės¹⁶.

Gyvena smėlio ir žvyro karjeruose, durpynuose, daržuose, soduose, retuose pušynuose, ypač prie aukštapelkių pakraščių. Dažnesnė smėlingų dirvožemių buveinėse netoli vandens telkinių. Aktyvi tamsiuoju paros metu. Dieną slepiasi dirvožemyje, urveliuose, po kelmiais, nuvirtusiais medžiais, akmenimis.

Lietuvoje nendrinės rupūžės paplitusios netolygiai, dėl naktinio gyvenimo būdo retai pastebimos. Apie paplitimą ir gausumą Kurtuvėnų regioniniame

parke naujesnių (surinktų po 2003 m.) duomenų šiuo metu neturima. S. Gliaudžio teigimu, apie 1973–1978 m. viena rupūžė matyta už Kalino sodybos, Meklių kaime¹⁷. Suaugusios rupūžės stebėtos Raudsparnės kaime (1995) po lentgaliais, Galvydiškės kaimo sausoje pievoje (2003). 1993–1998 m. jaunikliai aptikti Vabalickių, Šilo, Pavėžupio, Gavgarių, Galvydiškės kaimuose, vakarinės Kurtuvėnų regioninio parko dalies pušynuose, smėlio ir žvyro karjeruose¹⁸.

Kaip ir žaliųjų rupūžių, jų nerštas labai ištęstas – trunka iki liepos. Šiltais ir ramiais vakarais toli girdimas iš nerštaviečių sklindantis labai stiprus, girdžiantis, ilgai kartojamas patinų balsas. Patelės išneršia ilgus (iki 2 m) kiaušinėlių kaspinus; kiaušinėliai kaspinuose išsidėstę ne dviem, kaip pilkųjų ir žaliųjų rupūžių, o viena eile. Nendrinės rupūžės dažnai pasirenka negilius gerai įšildomus vandens telkinius, kurie per karščius išdžiūsta ir buožgalviai žūsta. Galbūt tai yra viena iš priežasčių, dėl ko šios rupūžės yra retos¹⁹. Rugsėjo mėnesį žiemoti užsirausia dirvožemyje, slepiasi giliuose urveliuose.

¹⁴ Stasys Jocas, g. 1920 m. Kurtuvėnuose.

¹⁵ Zosė Dzinzalietaitė-Kazlauskienė, g. 1927 m. Molinių k., Šaukėnų sr., Kelmės r.

¹⁶ Augustauskas J., *Varliagyviai ir ropLIAI*, Kaunas: Lututė, 2012.

¹⁷ Gliudys S., *Stebėjimų duomenys*, 1973–1995.

¹⁸ Lopeta V., Nendrinės rupūžės Kelmės rajone, *Raudoni lapai*, 1996, p. 17.

¹⁹ Augustauskas J., *Varliagyviai ir ropLIAI*, Kaunas: Lututė, 2012.

Varlianešis Akmenės rajone. Vytauto Ruškio nuotrauka

Žalioji rupūžė (*Bufo viridis*). Spalvingiausia iš visų mūsų rupūžių. Kūnas išmargintas ryškio-
mis žaliomis, vietomis susiliejančiomis dėmėmis. Rauplėtoje odoje daug smulkių raudonų dėmelių.

Žaliosios rupūžės randamos miesteliuose, kai-
muose, daržuose, soduose. Daugelyje vietų kultū-
riniam kraštovaizdyje dažnesnės nei natūralioje
gamtoje. Iš visų varliagyvių geriausiai prisitai-
kiusios prie sausrų ir karščių, todėl vengia miškų,
kuriuose visada būna drėgniau.

Žalioji rupūžė paplitusi visoje šalyje, tačiau jų
gausa įvairiuose regionuose skirtinga, pvz., teritori-
joje tarp Ventos ir Dubysos jų yra negausu. Veisimosi
metu patinėlių balsai girdimi Dubysos senvagė-
se, mažesniuose Kurtuvėnų žuvininkystės ūkio
tvenkiniuose, Kurtuvėnų dvaro parko ir Bazilionų
miestelio prieigų kūdrose. Suaugėliai stebėti Kurtu-
vėnuose, Galvydiškėje, pievose prie Deivių kaimo.
Mekių kaime kasmet matomi rupūžių jaunikliai.

Suaugusios žaliosios rupūžės aktyvios tik
sutemus ir naktį. Gyvenvietėse kartais jų galima
aptikti prie žibintų, prie kurių rupūžės gauda į
šviesą skrendančius, ant žemės nukritusius drugius
ir vabalus.

Neršti renkasi į gerai išylančius (iki 50 cm gylio)
nedidelius žolėtus stovinčio vandens telkinius. Vi-
liodami pateles patinai garsiai ir melodingai kurkia,
po gerklės oda esantys rezonatoriai išsipučia ir

gerklė primena kamuolį. Nerštas labai ištęstas –
trunka nuo gegužės iki liepos. Patelės išneršia
kelių metrų ilgio kurkulių kaspina, kuri daug kartų
apsuka apie vandens augalus.

Spalio mėnesį, temperatūrai nukritus iki 4–7 C°,
žaliosios rupūžės anksčiau už kitus varliagyvius su-
lenda į žiemavietes. Žiemoja jos sausumoje: giliuose
urveliuose, po akmenimis, pastatų pamatais, rūsiuose.

Tikrosios varlės

Paplitusios visuose žemynuose, gausiausiai
Centrinės Afrikos atogrąžose. Jų oda drėgna ir lygi.
Europoje gyvena dvi grupės – rudosios ir žaliosios
varlės. Rudųjų varlių vidiniai balso rezonatoriai
kvarkiant išsipučia po oda, jos daugiau sausamėgės,
vandenyje tik veisiasi. Žaliųjų varlių rezonatoriai
galvos šonuose, jos nuolat gyvena vandenyje. Žalio-
siomis pavadintos dėl vyraujančios žalios spalvos,
kuri gyvūnams padeda pasislėpti tarp vandens ar
pakrantės augalų.

Lietuvoje gyvena 5, o Kurtuvėnų regioniniame
parke ir šalia jo – 4 šių varlių rūšys.

Pievinė (rusvoji) varlė (*Rana temporaria*).
Pati dažniausia mūsų varlė. Savo išvaizda panaši į
smailiasnukę varlę, nuo kurios skiriasi buku snu-
kučiu, visada ryškiai dėmėtu pilvu (smailiasnukės
jis balšvas, be dėmių). Kūno spalva keičiasi pagal
aplinkos foną. Patelės kartais užauga iki 10 cm.

Varlianešio talkininkai Varnių regioniniame parke. Autoriaus nuotrauka

Pavasariį aktyvios visą parą. Vasarą dieną slepiasi miško paklotėje, žolėje, pasirodo nebent lyjant. Laikosi drėgnose vietose. Gyvena upių ir ežerų pakrantėse, pievose, soduose, daržuose, drėgnuose lapuočių ir mišriuose miškuose. Vandenyje būna tik per veisimąsi ir žiėmodama.

Nebijo žemos temperatūros, todėl gyvena net Arkties salose. Teritorijoje tarp Ventos ir Dubysos labai paplitusios, sutinkamos ne tik miškuose, pievose, bet ir gyvenviečių soduose, daržuose.

Pavasariį pirmosios iš amfibijų pabunda kovo antrojoje pusėje – balandžio pradžioje. Kai vanduo sušyla iki +10 °C, pradeda dėti kiaušinėlius. Nerštavietėse patinėliai kimiai kvaksi, lyg virtų tirštas kisielius.

Maitinasi vabalais, moliuskais, drugių vikšrais, vorais, sliekais ir kitais bestuburiais. Pačios varlės yra mėgstamas daugelio gyvūnų maistas. Nelaisvėje gyvena iki 18 metų.

Žiėmoja daugiausia vandenyje: neužšalančiuose upeliuose, upėse, šaltiniuose, tvenkiniuose. Ten jas medžioja plėšrūnai, pvz., Dubysoje prie Bernotų rasti kanadinės audinės palikti varlės likučiai. Sausumoje žiėmoja tik nusilpusios pievinės varlės, kurios negali toli nukeliauti. Jos sulenda į duobes, šakų krūvas, rūsius, po pjuvenomis, lentomis, malkomis.

Smailiasnukė varlė (*Rana arvalis*). Kitaip dar vadinama durpine varle. Gyvena vasarą kartu

su pievine varle ir yra į ją panaši. Ji šiek tiek mažesnė už rusvąją. Smailiasnukės varlės, kaip sako ir jos pavadinimas, snukelis smailus. Pavasariį, neršto metu, patinėliai nusidažo ryškiai žydra spalva.

Smailiasnukė varlė gyvena drėgnuose miškuose. Mėgsta ežerų pakraščius. Ji dažnai sutinkama prie žemų, pelkėtų, klampių ežerų krantų, apaugusių krūmais ir nendrėmis. Dažnai pasitaiko drėgnose pievose, upelių slėniuose ir kitur. Medžioja vakare, o pavasariį ir lietingu oru būna aktyvios visą parą.

Šios varlės labai dažnos Dubysos slėniuose, kur pavasariais gausiai neršia atvirose, saulės iššildomose upės senvagėse. Įprastos Kurtuvėnų regioninio parko ežerų pakraščiuose, drėgnose pievose ir miškuose, gausios pelkėse. Jos yra svarbus gandrų, gervių, barsukų ir kitų gyvūnų maistas.

Pastebi tik judantį grobį. Minta daugiausia vabalais. Daug suėda ir drugių vikšrų, gauda ir vorus, moliuskus, muses, uodus. Smailiasnukė ēda viską, kas papuola, t. y. tokius gyvūnus, kuriuos gali įveikti ir kurie pasitaiko jos gyvenamame biotope. Per parą viena varlė suryja iki 3 g maisto.

Balandžio mėnesį varlės pabunda ir tuoj nuskuba į neršto vietas. Negilios balos greitai išdžiūsta, kiaušinėliai ir išsiritę buožgalviai žūsta, todėl smailiasnukės varlės išneršia greitai, kad iki karščių spėtų išsivystyti varliukai. Pirmi į vandenį persikelia

patinėliai, patelės pasirodo vėliau ir išneršusios lipa į sausumą. Saulės išildomose užuovėjoje esančiose balose, senvagėse per tuoktuves varlių susirenka labai daug: kartais net 25 viename kvadratiname metre. Tuo metu patinėlių tuoktuviniai balsai iš tolo girdėti kaip ištisinis gurgždesys ar garsus murmėjimas, bet ne kvarkimas. Smailiasnukių patinai – vieninteliai varliagyviai, kurie išnerštus kurkulus saugo, kol iš jų išsisiris buožgalviai²⁰.

Smailiasnukės varlės mažiau reiklios drėgmei, todėl daugiausia žiemoja sausumoje. Šiek tiek jų pasitaiko neužšalantiuose upeliuose ir miško upėse. Artėjant šalčiui, slepiasi urvuose, drevėse, po akmenimis, lapais, samanomis, lenda į akmeninių tvorų plyšius, po medžių šaknimis. Jų oda suragėjusi ir ne taip išdžiūsta, o plaučiai išsivystę geriau negu pievinių varlių.

Mažoji kūdrinė varlė (*Rana lessonae*). Jos kūnas žalias su tamsiomis dėmelėmis. Iš žaliųjų varlių pati mažiausia. Patinų rezonatoriai išoriniai, balti.

Kaip ir sako šios varlės pavadinimas, ji gyvena kūdrose, nedideliuose tvenkiniuose, kanaluose, upių senvagėse. Stovinčio vandens telkiniai, kur gyvena mažosios kūdrinės varlės, būna priaugę vandens augalų. Lietuvoje jos labai dažnos. Įprastos ir teritorijoje tarp Ventos ir Dubysos, tačiau paplitusios netolygiai. Negyvena dideliuose šilų plotuose, kuriuose nėra vandens telkinių. Gausesnės Kurtuvėnų apylinkėse ir rytinėje, labiau apgyvendintoje parko dalyje, kur gausiau kūdrų. Kurkia Dubysos senvagėse, Bulėnų apypelkio grioviuose, Raudsparnės tvenkiniuose ir kitur.

Skirtingai nuo kitų varlių ir rupūžių, aktyvios būna ne naktį, o dieną, kada ieško sau maisto. Mėgsta šilumą, todėl, iškišusios snukučius, laikosi viršutiniame vandens sluoksnyje arba tupi pakrantėje. Gau do tik judančius vabzdžius. Žaibiškai išmeta lipnų liežuvį, musė prilimpa ir atsiduria varlės burnoje. Mažosios kūdrinės varlės minta labai įvairiu maistu: gaudo vabalus, skruzdėles, drugių vikšrus, uodus ir jų lervas, blakes, vorus, moliuskus, pasmaližiauja ir žuvų mailiumi, buožgalviais ir varlių jaunikliais.

Pavasari žaliosios varlės pabunda 10–15 dienų vėliau negu rudosios varlės. Vandenyje pirmiausia pasirodo patinėliai. Jie be perstojo kvarkia, šokinėja, pliuskenasi, nardo vandens paviršiuje. Taip žaisdami vilioja pateles. Gegužės mėnesio viduryje

poruojasi. Kiaušinėlius deda gegužės–birželio mėnesiais, kai vandens temperatūra būna 20–22 °C. Jie lengvai atsiskiria nuo bendro kurkulo, todėl, prilipę prie vandens paukščių plunksnų, lengvai gali būti pernešti į kitą vandens telkinį²¹.

Spalio mėnesį, kai atšąla vanduo, varlės įlenda į vandens telkinio dumblą, slepiasi po akmenimis, duobėse ir ten žiemoja. Pramiega beveik pusę metų.

Didžioji kūdrinė varlė (*Rana esculenta*). Labai panaši į mažąją kūdrinę varlę, tik kiek didesnė ir tamsesnių spalvų. Statmenai sulenktos jos užpakalinių kojų blauzdos susiliečia (mažosios kūdrinės nesusiliečia). Didžioji kūdrinė varlė dideliuose vandens telkiniuose daug gausesnė už mažąją kūdrinę varlę.

Ji yra tarprūšinis hibridas tarp ežerinės ir mažosios kūdrinės varlės. Kurtuvėnų regioniniame parke ežerinės varlės negyvena, bet didžiosios kūdrinės varlės aptiktos Juodlės ežere, Kurtuvėnų žuvininkystės tvenkiniuose. Mokslininkai nustatė, kad tada, kai nėra ežerinių varlių (Lietuvoje jos retos), didžiųjų kūdrinių varlių patelės poruojasi su mažųjų kūdrinių varlių patiniais. Pasirodo, kad, kai tarpusavyje poruojasi didžiosios kūdrinės varlės, buožgalviai vystosi blogai ir dažniausiai žūsta dar iki tol, kol virsta varlėmis; todėl gamtoje nėra grynų didžiųjų kūdrinių varlių populiacijų²².

Grėsmės ir varliagyvių apsauga

Varliagyvių apsaugai šalyje iki šiol skiriama per mažai dėmesio. Šie nedideli gyvūnėliai labai jautriai reaguoja į kintančią aplinką. Dėl miestų augimo, intensyvėjančios pramonės ir žemės ūkio, labai pakinta natūralios gyvūnų veisimosi ir gyvenimo vietos, dėl transporto magistralių plėtros pavojingi tampa jų migracijos keliai. Tiesiant ar rekonstruojant kelius, kai veisimosi vieta lieka vienoje, o gyvenamoji – kitoje kelio pusėje, varlės ir rupūžės migruodamos turi įveikti pavojingus ruožus. Tokiose vietose žūsta tūkstančiai gyvūnų. Daugiausia žalos varliagyviams padaro melioracija, kai nusausinamos šlapios pievos, balos, užpelkėję miškai, užlyginamos kūdros. Numelioruotuose plotuose varliagyviai išnyksta. Dideliuose laukų masyvuose, kuriuose gausiai naudojama chemikalų, nelieta jokių varliagyvių ir labai sumažėja kitos laukinės gyvūnijos. Varliagyviai negali veistis vandenyje,

²⁰ Augustauskas J., *Varliagyviai ir ropliai*, Kaunas: Lututė, 2012.

²¹ Ten pat.

²² Ten pat.

užterštame žemės ūkyje naudojamais pesticidais, herbicidais ir trąšomis. Česnakių ir į Lietuvos raudonąją knygą įrašytų žaliųjų bei nendrinų rupūžių pagrindinės neršto vietos – smėlio, žvyro ir molio karjerai, kuriuose yra vandens telkinių ar iki vasaros pabaigos nuolat telkšo vandens balutės. Kai užlyginami atviri įvairaus didumo karjerai su vandens telkiniais ir juose įveisiamas miškas, sunaikinamos šių varliagyvių nerštavietės. Daug varliagyvių žūsta pavasariais, deginant sausą žolę.

Daug varliagyvių neišgyvena šaltomis besniegėmis žiemomis. Kai temperatūra žiemavietėse nukrinta žemiau -1 °C, žūsta jose pasislėpusios varlės ir rupūžės. Nustatyta, kad net palankiausiomis žiemomis išlieka tik 10 proc. varliagyvių jauniklių, nes jie savo kūne būna sukaukę nedaug maisto medžiagų.

Dėl visų šių priežasčių daugelyje šalies vietų varliagyvių mažėja. Todėl kai kurios rūšys įrašytos į Lietuvos raudonąją knygą ar Europoje saugomų gyvūnų sąrašus. Svarbiausia Europoje biologinės įvairovės apsaugos konvencija (susitarimas), pagal kurios reikalavimus saugomos retos rūšys, yra Berno konvencija. Šiuo metu ją yra pasirašiusios 45 Europos, Azijos ir Šiaurės Afrikos šalys. Visoje Europoje blogėjant natūralių buveinių būklei, daugėjant rūšių, kurioms gresia išnykimas, 1992 m. buvo priimta vadinamoji Buveinių direktyva (įstatymų rinkinys), skirta laukinės augalijos ir gyvūnijos apsaugai. Į II jos priedą įtrauktos rūšys, kurioms reikia steigti saugomas teritorijas; IV priede įrašytos rūšys, kurioms išsaugoti kol kas užtenka griežtos apsaugos.

Toliau pateikiamos Ventos ir Dubysos takoskyroje gyvenančios Lietuvoje ir Europoje saugomos varliagyvių rūšys.

Varliagyvių rūšis	Lietuvos raudonoji knyga	Berno konvencija	Buveinių direktyva	
			II priedas	IV priedas
Skiauterėtasis tritonas	+	+	+	+
Česnakė				+
Nendrinė rupūžė	+	+		+
Žalioji rupūžė	+	+		+
Smailiasnukė varlė		+		+
Mažoji kūdrinė varlė		+		+

Nepaisant visų šiems mažiems gyvūnams gresiančių pavojų, yra įvairių galimybių pasirūpinti jų apsauga. Išsaugoti varliagyvius daug paprasčiau nei paukščius ir žinduolius. Varliagyviai nevengia žmogaus artumo, nebijo trikdymo, jiems veistis nereikia didelių teritorijų. Reikia tik išsaugoti esančias ir iškasti naujas kūdras, išsaugoti balas, atkurti tvenkinius. Nerštaviečių varliagyviams ypač trūksta didesniuose miško masyvuose, todėl ten svarbu išsaugoti bebrų padarytas patvankas – tikras gyvybės oazes.

Daug varliagyvių žūsta ant kelių migruodami neršti pavasarį. Pavilnių ir Verkių, Varnių ir Veisiejų regioninių parkų, Kamanų valstybinio rezervatų direkčių iniciatyva prie kai kurių kelių, kuriuos kerta neršti skubančios varlės ir rupūžės, įrengtos laikinos arba stacionarios užtvaros. Jos ne tik nuo mirties išgelbsti šiuos gyvūnus, bet ir nukreipia juos į kelio pralaidas. Prie užtvarų dar įrengiamos gaudymo duobės, į kurias įstatomi kibirai; į juos sukritusios varlės ir rupūžės pernešamos į nerštavietes. Varnių regioniniame parke²³ migruojantys varliagyviai pernešinijami nuo 2000, o Kamanų valstybiniame rezervate²⁴ – nuo 2011 m.

Kurtuvėnų regioniniame parke migruojančių varliagyvių tyrimų neatlikta, bet pastebėta, kad pavasarį nemažai jų žūsta Šiaulių–Ramučių plente, iš Paraudžių miško keliaujant neršti į žuvininkystės tvenkinius. Todėl nustačius svarbiausią judėjimo vietą, tikslinga joje taip pat įrengti apsauginę kelio užtvarą.

Dubysos slėniuose pavasarį daug varliagyvių neršti susirenka saulės įšildomose upės senvagėse. Tačiau daugelyje vietų jų pakrantės užtamsintos gausių medžių ir krūmų, todėl varliagyviams netinkamos. Rudenį ir žiemą tas vietas reikėtų prašviesinti, atliekant kirtimus. Tą pat reikėtų padaryti ir kūdrų bei balų pakrantėse. Būtina išsaugoti vandens telkinius išekspluatuotuose karjeruose. Taigi, kiekvienas iš mūsų galime prisidėti, saugant mūsų krašto varliagyvius – naudingus Dievo sutvėrimus.

²³ Artėja didysis varlianešis, Grynas.delfi.lt/Gyvenimas.

²⁴ Sprainaitytė S., Gaudyk varlę arba treji varlianešio metai, Grynas.delfi.lt.

Vytenis RIMKUS

Dvareliai tarp Dubysos ir Šiaušės

Nuotraukos iš autoriaus archyvo

P. 68–69. Slišukai. Per Šiaušės lieptą eina Vytenis Rimkus. Pelikso Bugailiško nuotrauka

Mano gimtose vietose (Bazilionų–Pašiaušės–Pakapės trikampyje) nebuvo stambių dvarų, o Kanapinės (Zatišų), Vilaičių, Slišų, Brazinskių, Bagdoniško tebuvo dvareliai. Kiekvienas iš jų turi savitą istoriją, tačiau juos sieja ir daug bendrumų: mediniai gyvenamieji namai („rūmai“), dažnai ne ką tesiskyrę nuo turtingesnio ūkininko namo, beveik visuose juose vyraujanti kalba buvo lenkų, kuri jau Nepriklausomybės metais gerokai nyko. Tarybinės okupacijos metais visi tie dvareliai neteko šeiminių: vieni buvo ištremti į Sibirą, kiti pasitraukė į Vakarus, kiti šiaip išsisklaidė. Be šeiminių likusiose sodybose gyveno atsitiktiniai žmonės, kurie neprižiūrėjo pastatų, aplinkos, ir jie sunyko.

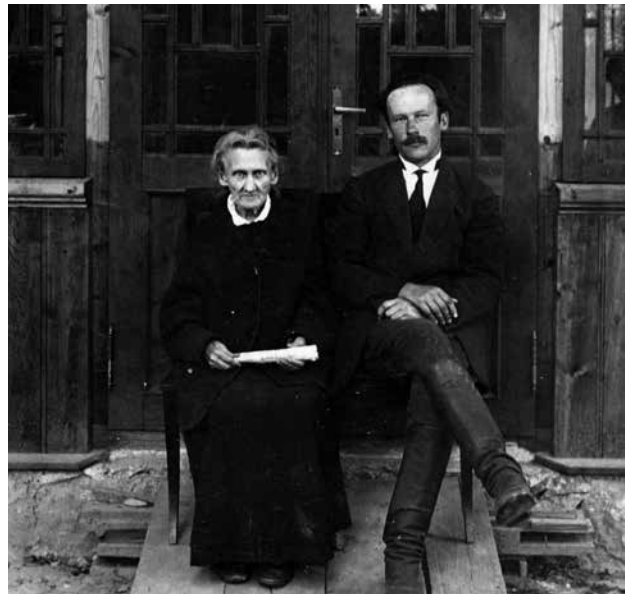
Šių dvarelių būklę ypač pakeitė XX a. karai, socialinė, visuomeninė kaita. Štai Kanapinės dvarą, su kuriuo glaudžiai susijusi ir mano šeima, nuo senų laikų (bent žmonių atmintyje) valdė Vaitkevičiai (Voitkėvič). Būtent šioje sodyboje užaugo mano tėvas Jaroslavas, kuris liko našlaičiu, kai Lenkijoje nuo šiltinės mirė jo mama, šeiminių Onos Vaitkevičienės sesuo. Likimo buvo lemta, kad 1930 m. ir aš gimiau tame dvarelyje, nes tėvų statomas namas įsigytoje Pikeliškėje dar nebuvo baigtas. Kanapinės pavadinimas tuo metu buvo sulenkintas į Zatišę, žmonės jį savaip pavadino Zatišais, jis įrašytas ir į mano metrikas, bet šiuo metu šis vietovardis visiškai išnyko.

Kanapinės dvare buvo senas didelis medinis gyvenamasis namas, per kurio vidurį išilgai ėjo koridorius su vingiais ir nišomis. Tai retas atvejis, daugiau tokių su koridoriais medinių dvarelių pastatų neteko matyti. Išilgai pastato ėjo dvi kambarių anfilados. Salone kabėjo aliejumi tapyti pirmtakų portretai, kai kurie asmenys juose buvo pavaizduoti Napoleono ir sukilėlių armijų uniformomis. Keletas tokių paveikslų išliko per karus ir mano tėvo buvo dovanoti „Aušros“ muziejui. Pastatas buvo žemas, tamsokas, turintis daug paslaptinių kampų ir užkampių. Darbiniame namo gale buvo įrengtas tualetas, vienintelis apylinkėse, kėlęs gyventojų smalsumą. Toks pat buvo senas su gėlių klombomis sodas, nusileidžias į sąžalynuose gurgiantį, žuvų ir vėžių kupiną Šiaušės upelį. Prieš gonkas¹ būta apskrito apvažiavimo su viduryje augančia galinga liepa. Pačiuose rūmuose buvo aiškiai skiriamos dvi teritorijos: mažoji – darbininkų ir didesnioji – ponų. Griaunant šį apleistą namą apie 1960-uosius metus, žmonės stebėjosi lubų konstrukcija: iš apačios jos buvo apkaltos šiaudų grįžtėmis ar pynėmis tinkui laikyti. Virš lentų – plūktas molis, spalių sluoksnis ir vėl molis. Tomis lubomis ėjo mūriniai įvadai iš visų krosnių į du pagrindinius kaminus.

¹ Gonka – prieangis.

*Kanapinės namas apie 1930 m.
Nuotrauka iš autoriaus archyvo*

*Kanapinės savininkė Ona Vaitkevičienė su sūnumi Vaciu, 1928 m.
Nuotrauka iš autoriaus archyvo*

XIX–XX a. pradžioje dvarą valdė Cezaris Vaitkevičius, jis buvo baigęs Šiaulių gimnaziją. Name buvo nemaža biblioteka, daug lenkiškų žurnalų komplektų, būta ir lietuviškų knygų, lankydavosi knygnešiai. Per Pirmąjį pasaulinį karą dvaro gyventojai pasitraukė į Rusijos gilumą, dvaras buvo apiplėštas ir nuniokotas, tačiau pastatai nesudegė. Dingo biblioteka, baldai, supuvo žemėje užkastas inventorių. Dvarą pradėjo valdyti Cezario sūnus Vaclovas. Dalį žemės ir miško, apie 30 ha, atidavė iš Rusijos grįžusiam Cezario pirmosios žmonos sūnui, kuris sukūrė naują sodybą – Košarus. Šiuo metu jos neliko nei ženklų. Po žemės reformos dvare liko apie 100 ha, atrėžtuose sklypuose įsikūrė naujakuriai, tarp jų Lietuvos savanoris Sventickas. Jų sodybų taip pat neliko. Vaclovas vedė jaunutę žmoną iš gretimo Slišų dvarelėlio Mariją Chomskytę, susilaukė dviejų dukterų. Buvo kalbama, kad po visų mažinimų Kanapinė vertėsi sunkiai, tačiau nestokojo ir ambicingų naujovių: nupirko tuo metu modernią kuliamažą mašiną, išplėtė sodą, tiesino kelius.

1941 m. žmona Marija su abiem dukrelėmis buvo išvežtos į Altajų. O pats šeimininkas, sužinojęs apie trėmimą, prisislėpė savo miške. Tais metais niekam nė į galvą neatėjo mintis, kad bus tremiamos moterys su vaikais. Vokiečių okupacijos metais Kanapinėje prisiglaudė dvi iš Lenkijos pabėgusios šeimos, ne tik prisiglaudė, bet ir padėjo šeiminin-

kauti. Viena iš jų buvo tokia Kairiūnaitienė, gyna lenkė su dviem sūnumis, kuri perėmė ūkio valdymą. Jos vyras, lietuvių kilmės Lenkijos karininkas, kaip vėliau sužinota, buvo nužudytas Katynėje. Karui baigiantis V. Vaitkevičiui su Kairiūnaitių šeima pavyko išvykti į Lenkiją. Ten jis pasižymėjo kaip dailininkas keramikas, buvo laimėjęs premiją Koperniko jubiliejiniui medaliui sukurti. Dar gyvenant Lietuvoje ant jo darbo stalo visą laiką buvo akvarelės dėžutė, o ant sienos kabėjo jo nulieta, mano nuomone, žavi akvarelė. Teko girdėti, kad jau tada jam būtų buvę geriau būti dailininku negu ūkininku.

Po tremties pabaigos Marija Vaitkevičienė išvyko į Lenkiją, o dvi jau ištekęsios dukros (mano pusseserės) – į Kauną. 2008 m. su prof. Libertu Klimka lankėmės tose apylinkėse, jis mane ir nufotografavo ant žolėmis apžėlusio mano gimtojo namo pamatų. Taip ir baigėsi viena iš Lietuvos dvarelių epopėjų.

Bagdoniškės dvaras prie kairiojo Šiaušės kranto – senos Lietuvos bajorų Rimgailų tėvonija. Jie valdė ir daugiau dvarų, iš jų šeimos buvo kilę ir žymus XIX a. architektas Fulgentas Rimgaila (1805–1870), pradinį išsilavinimą įgijęs Bazilijonų unitų mokykloje. Jis suprojektavo Šiaulėnų bažnyčią, Pagrižuvio dvaro rūmus ir kt. Seniausioji dvarvietė buvusi dešiniajame Šiaušės krante. Tai,

Kanapinė-Zatišai. Dvaro panorama, apie 1930 m. Nuotrauka iš autoriaus archyvo

be senų žmonių pasakojimų, liudijo dar buvusios didžiulės liepos ir senas bedžiūstantis ąžuolas. Dabar belikęs tik didžiulis akmuo, įtrauktas į archeologijos paminklų sąrašą. 1944 m. vasarą, ilgam apsistojus fronto linijai, treniruodamiesi tarybinės armijos kariai nuo kairiojo Šiaušės kranto taikiniaus pasirinko tuos medžius ir akmenį, kuriame išliko pataikymų pėdsakai, o didžioji liepa tiesiog nuvirto. Kairiajame krante įsikūrusi dvarvietė taip pat ganėtina sena – ją supa senas, dabar jau išretėjęs sodas ir didelių liepų alėja. Dar amžių sandūroje sodyboje buvęs medinis senas žemas gyvenamasis namas, kurį pamena ir jame lankydavosi Jaroslavas Rimkus pažįsti su Rimgailų vaikais, ypač kalėdinių eglių proga. Ilgą laiką to namo vietą ženklino pamato akmenų krūvos.

Savo laiku dvarui priklausė baudžiavinis septynių kiemų Bagdoniškės kaimas, net iki 1945 m. išlaikęs režinę žemdirbystės sistemą. Prieš pat Pirmąjį pasaulinį karą buvo pastatytas naujas didelis gyvenamasis namas, pusėtinai išlikęs iki šiol. Tarpukariu sumažintą dvarelį valdė Chmieliauskų šeima, namo rūsyje žydas paktininkas² supirkinėjo pieną, gamino ir nokino sūrius. Į šią sodybą buvo atvestas iš Pašiaušės pirmasis apylinkėje telefonas.

Tarybiniais metais kurį tai laiką jame buvo Bagdoniškės pradinė mokykla.

Ikikarinis dvaro savininkas buvo Severinas Rimgaila, taip pat baigęs Šiaulių gimnaziją. Šeima šį dvarą prarado Pirmojo pasaulinio karo metais, grįžę įsikūrė Bacaičių dvarelyje, prie Kurtuvėnų. Šeimą persekiojo negandos: anksti mirė paauglys sūnus, palaidotas Pakapės kapinėse, ir Varšuvoje besimokiusi duktė. Jai buvo pastatytas gražus paminklas Kurtuvėnų kapinėse, pergyvenęs sudėtingą istoriją, kol jau mūsų laikais puikią bronzinę liūdinčios moters skulptūrą pavogė vandalai. 1941 m. Severinas Rimgaila su žmona ir jos seserimi buvo ištremti į Altajų, ten greitai ir mirė. Taip nutrūko žinomiausia Rimgailų šeimos atšaka.

Prie Šiaušės šliejasi Chomskių valdyti Slišai. Vienas iš jų – Boleslovas Chomskis – buvo 1863 m. sukilėlis, ilgiems metams ištremtas į Sibirą. Įvyko dvaro dalybos tarp įpėdinių, tarp tų dviejų Slišų, tarp jų buvo keli Purvinės vienkiemiai, kuriuose buvo kalbama ne tik lietuvių, bet ir iškraipyta lenkų kalba. Šalia Slišų, apsuptų dvarelį žemių, tebestūkso Slišukų sodyba, jau praradusi senus ūkinius pastatus. Šioje sodyboje ilgą laiką veikė Bagdoniškės pradinė mokykla.

Slišų sodyboje buvo savotiškas gyvenamasis namas. XIX a. pabaigoje buvo kilęs gaisras, bet pavyko jį užgesinti, liko pusė namo. Toje išdegusioje

² Paktininkas – asmuo, kuris turi paktą, verčiasi nuomojimu, tarpininkavimu realizuojant ūkio produktus.

Kanapinė. Kuliamosios mašinos variklis „Blakston“ ir mašinistas, apie 1935 m. Nuotrauka iš autoriaus archyvo

vietoje buvo pastatytas naujas, gerokai platesnis, su didesniais langais, bet ganėtinai senų formų pusnamis. Taip ir stovėjo šis keistuolis, kol visiškai sunyko tarybiniais metais. Būta pasakojimų, kad gaisro metu iš degančio namo ir iš visos sodybos bėgusios žiurkės per laukus, praleisdamos Purvinę, Kanapinės link. Dabar spėju, kad tai, galbūt, apylinkių gyventojų savotiška humoro forma, primenanti nesenai buvusią baudžiamą ir jos ponus-žiurkes.

Tarpukario metais Juozas Chomskis vedė Gabrielę Michnevičiūtę iš gretimo Brazinskių dvarelio, jaunoji Marija, kaip jau paminėta, ištekėjo už Vaclovo Vaitkevičiaus į Kanapinę, o dar viena dukra už to meto „Pieno centro“ valdininko Kaune. Nelaimė ištiko dvarelio savininką – jį nudūrė paties užaugintas jautis. Likusi šeimininkė augino ir į mokslus leido du sūnus, su užmoju plėtojo kiaulių ūkį, lyg ir parduodavo iki 40 bekonų per metus. Pokariu šeima išvyko į Šiaulius, išvengė Sibiro, tačiau iš tos senos sodybos teliko galingų liepų guotai, supę sodą.

Visų šių trijų dvarelių žemės rėmėsi į Šiaurę, ribojosi viena su kita. Žemės ribojosi ir su Vilaičiais bei Brazinskiais, bet jų upė jau buvo Dubysa ir jos miškai bei pievos.

Gražus buvo Vilaičių dvarelis. Ant aukštumėlės, viduryje sodybos, stovėjo medinis gana grakštus namas, jį supo didelis sodas, buvo nemažas tvenkinys, gana daug ūkinių pastatų. Dvarą valdė

Chomskių šeima, net keistoka – ne Šlišų Chomskių giminaičiai. Šeimininkas Alfredas Chomskis buvęs „svetaunas“ žmogus, kurį laiką turėjęs automobilį, sodyboje yra svečiavęsis Kipras Petrauskis. Dar tebevykstant karui, kaip neblogai mokantis rusų kalbą, A. Chomskis pradėjo dirbti Šiaulių naujokų priėmimo komisijoje, tačiau buvo areštuotas, kalėjo lageriuose. Šeima išsibarstė ir į sodybą nebegrižo.

Paminėtinos senosios Vilaičių kapinaitės, buvusios privačios. Jos dabar uždarytos, tačiau tebelankomos apylinkių gyventojų, prižiūrimos kaip istorijos paminklas, yra išlikę keli antkapiai. Neblogai išliko ant kalvelės stovintis, iš toli matomas gyvenamasis namas, vienišas, be buvusio didelio sodo apsupties. Tik nutolusi liepų alėja tebežymi buvusį galutinį sodo kraštą.

Senas, sukiužęs gyvenamasis namas ir žolėmis bei krūmais apaugusi teritorija liudija buvus Brazinskių dvarą, bene geriausią tarpukario ūkį. Jo savininkas – Zigmas Michnevičius – buvo energingas žmogus, dar ir papildomai nuomodavęs žemės. Sodyboje buvo pieno priėmimo ir perdirbimo punktas. Po gero derliaus nusipirko lengvąjį automobilį. Baigiantis karui su šeima bandė trauktis į Vakarų, bet nepavyko. Iškilus arešto grėsmei, jis ėmė slapstytis pas Pikelius Slišuose (nuo pagrindinių Slišų palikuonei atidalytoje sodyboje, esančioje prie stambių miškų masyvo). Slapstėsi daržinėje,

*Kanapinė. Vaclovas Vaitkevičius su savo gervėmis.
Nuotrauka iš autoriaus archyvo*

*Vilaičiai. 1936 m. liepos 6 d. audros pėdsakai.
Nuotrauka iš autoriaus archyvo*

išradingai įrengtame būste, kuris nebuvo atrastas dažnų kratų metu. Sodyboje lankydavosi ir partizanai, buvo kviečiamas išeiti į mišką, bet nepanoro. Gyvenimas šioje sodyboje buvo ypač sudėtingas: karo metu joje slapstėsi pabėgę rusai belaisviai, 1949 m., iš tarp tų dvarelių esančios Pikeliškės ištrėmus Rimkų šeimą, į Slišius atėjo ten besislapstęs Rimkienės ir Pikelienės brolis Juozas Budrikas. Po Stalino mirties Z. Michnevičius pasitraukė į Kaliningrado sritį, J. Budrikas – į Klaipėdos kraštą, pas žmoną, grįžusią iš lagerių, tačiau už nelegaliai įsigytus dokumentus dar teko trejus metus kalėti Šilutės lageryje. Tų visų dvarelių vaikai, anūkai ir proanūkiai pasklido po Lietuvą ir net užsienį. O vis dėlto jų, nykstančių ir jau sunykusių, istorijose dar toli gražu ne viskas atskleista, ypač su jų likimu susijusi dramatiška visos Lietuvos istorija, provokuojanti svarstymus ir įvairias raidos interpretacijas. Ypač didelį poveikį tų dvarų dvarelių gyvenimui darė abu pasauliniai karai. Pirmojo pasaulinio karo metu Bagdoniškės, Slišų, Kanapinės savininkai su šeimomis, arkliais kinkytais vežimais, su dalimi inventoriaus pasitraukė į Rusijos gilumą, paliktose sodybose šeimnininkavo vokiečiai, tad gerokai jas nualino. 1940–1945 m. nuoseklus ūkininkavimas sutriko, jautėsi miglota ateitis. Tai pasireiškė ir savotiškais puotomis, proginėmis ir be progų, sukviečiant daug svečių, kaimynų, suaugusiųjų ir

vaikų. Tai buvo, atrodo, lyg ir dingstis laisvai pabendrauti, gausiai pasivaišinti, išgerti samagono³. Net man, paaugliui, liko atmintyje keletas tokių subuvimų Vilaičiuose, Slišuose, kitur. Grėsmingos nuojautos sparčiai ir visiškai pasitvirtino.

XIX a. sandūroje Lietuvoje susiklostė itin sudėtinga socialinė ir tautinė situacija. Viktorija Daujotytė rašė, kad „XX a. pradžios Lietuvos nacionalinę savimonę gaivino kaimo, valstiečių kilmės inteligentai. Tautos diduomenė iš dvarų atrodė visai prarasta“⁴. Kaip tik ši epocha pagimdė Povilą Višinskį, Vincą Kudirką, Joną Basanavičių, Joną Šliūpą ir daug kitų iš kaimo kilusių žmonių, lietuvių tautos ir valstybės atgimimo šauklių. Ekonomiškai sustiprėjęs pobaudžiavinis Lietuvos kaimas savo materialinės ir dvasinės raidos kelyje susidūrė su kitomis idėjomis besivadovaujančiais dvarais. Dvaruose ir net nusigyvenusiuose šlėktų dvareliuose ir palivarkuose vyravo lenkų kalba, niekinanti pažiūra į kaimiečius, jų buitį, lietuvių kalbą ir kt. Tuo laiku daugelis tų dvarų, be retų išimčių, pergyveno nuosmukį, pačių jų gyventojų nesuvokiamą ir net nenujaučiamą.

Kaimo jaunuoliai, siekdami mokslo ir vietos gyvenime, buvo itin darbštūs, veržlūs, idealistai. Jie

³ Samagonas – namie gaminta degtinė.

⁴ Daujotytė V., Apie „seną dvarą“, bet ne apie vieną..., *Literatūra ir menas*, 1989-03-18.

pasitelkė gimtąją kalbą, lietuviškumą kaip prieš-priešą lenkų kalba reiškiamam aristokratiškajam pasipūtimui, socialinei nelygybei. Tačiau tų dviejų sluoksnių tarpusavio ryšiai buvo neišvengiami: besimokantys ar jau ir mokslus baigę bernaičiai buvo kviečiami į dvarus namų mokytojais, pamažu prasiskverbė į salonus. Nereti simpatijų, flirto, meilės atvejai, deja, beveik niekada nesibaigė vedybomis. Pernelyg tvirtos buvo dinastinės „mėlynojo kraujo“ tradicijos, ir jas įveikti reikėjo dar kelių dešimtmečių. Apskritai susiklostė schema „kaimo jaunuolis – dvaro panelė“. Kodėl ne atvirkščiai: „kaimo mergelė – dvaro jaunikaitis“? Tikriausiai todėl, kad tuo metu kaimietės dar nebuvo leidžiamos į mokslus, o išsimokslinę kaimo jaunuoliai tiesėsi į prasilavinusias dvarininkaites, kurių daugelis jausdavosi apleistos ir vienišos.

Labai ryškiai tuos kaimo ir dvaro santykius atspindi P. Višinskio gyvenimas ir veikla. Jis ne tik susitiko su Marija Pečkauskaite, bet ir patraukė ją į lietuviybę, paskatino, net privertė atsiskleisti jos talentui, sužibėti Lietuvos kultūros panoramoje. V. Daujotytė pažymi, kad „ne tik tamsa ir prievarta sklido iš „seno dvaro“. Ir iš jo kilo šviesių žmonių, kurie amžiaus pradžioje jau užaugę mokėsi lietuvių kalbos (ta pati Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana arba gydytojos Jadvyga Prancūzevičiūtė ir Gabrielė Sakelytė)⁵. Kaip tik čia pasireiškė didelė įtaka tokių asmenybių kaip P. Višinskis.

Kaimo ir dvaro santykiai amžių sandūroje buvo itin daugiasluoksniai ir labai priklausė nuo tame procese dalyvaujančių asmenų dvasinės jėgos. P. Višinskis ir jo amžininkai buvo ta nauja, energinga, idealizmu trykštanti jėga, kuri ir asmeniniuose santykiuose ėmė viršų, patraukdavo į save dvarininkų (Putvinskių, Šalkauskių, Biržiškų šeimų) atžalas, o šie jau patys pradėdavo plėtoti lietuviybės idėjas. Vyko savotiška grandininė reakcija. Iš kaimo kilę šviesuoliai pasižymėjo ypatingu aktyvumu, dvasios stiprybe, bet dauguma (Jonas Biliūnas, Vincas Kudirka, Povilas Višinskis, Zigmas Gėlė) dėl nepriteklių buvo silpnos sveikatos, sirgo ir anksti mirė. Ir tuo labiau stebina jų traukos galia – jaunas, dvasingas ir gaivalingas kaimietiškas pradas įsiterpė į degraduojančią aristokratiją, kai kuriuos jos atstovus patraukė į savo pusę. Šiame procese didžiulę reikšmę turėjo asmeninis patrauklumas, žavesys, galbūt ir Eroto strėlės. Kaimas nugalėjo dvarą, lietuviybė – lenkiškumą.

Daugumos dvarų ir dvarelių ekonominis nuosmukis, prasidėjęs po baudžiavos panaikinimo ir ypač po žemės reformos pirmaisiais Nepriklausomybės metais, lėmė ne tik jų kultūrinio potencialo smukimą, bet, antra vertus, ir suartėjimą su valstietija, o neretai ir susiliejimą. Mūsų aprašytuose dvareliuose tautinė ir socialinė atskirtys nebuvo itin išryškėjusios, o dėl abiejų pasaulinių karų, tarpukario ir tarybinės epochos jos ir visai sunyko, kaip sunyko ir materialinis palikimas: pastatai, jų įranga, sodai. Tokiam suartėjimui ir susiliejimui ypač svarbų vaidmenį atliko visokio dydžio absoliutus žemės suvalstybinimas, tarybinė okupacija, partizaninis karas, tremtis, represijos ir, galų gale, naujos Lietuvos kūrimas.

⁵ *Ten pat.*

Bubių krašto žmonių gyvenimai istorijos vingiuose

Istorija gyva ne tik muziejų eksponatuose, literatūroje ar materialiuose kultūros paminkluose – ji gyva ir senųjų žmonių gyvenimuose, jų prisiminimuose, išsaugotuose rankdarbiuose, senosiose dainose ir išlikusiuose amatuose. 2005 m., siekdami išsaugoti senųjų gimtojo kaimo žmonių atsiminimus, su būreliu mokinių surengėme ekspediciją pas senuosius Bubių krašto gyventojus. Vėliau panašią ekspediciją pakartojome 2012 m. Ne visi kaimo senoliai buvo gimę ir augę Bubių apylinkėse, tačiau, tapę mūsų kaimo gyventojais, savo istorinę atmintį atsinešė ir į mūsų kaimą. Pagrindiniai klausimai, kuriuos pateikėme respondentams: „Kaip jie vertina savo jaunystės laikotarpį“ ir „Kaip jų gyvenimo kokybė priklausė nuo įvairių istorinių įvykių?“ Atsakymuose atsiskleidė to meto kaimo žmonių socialinė, demografinė padėtis, istoriniai įvykiai, požiūris į šiuolaikinį jaunimą ir kiti dalykai.

Zofija Kerienė, gimusi 1908 m. Rimučių kaime, netoli Bubių, pasakojo, kad gyveno šeimoje, kurioje augo 6 vaikai. Nuo 13 metų jau tarnavo pas ūkininkus – tarnauti jai patiko, nes duodavo pavalgyti ir užsidirbdavo šiek tiek maisto. Karas atnešė didelių nelaimių: buvo nušautas vyras, sudegė visas turtas. Sudegus namui, neturėjo ko valgyti. Neturėjo net duonos, tik bulvių. Karo pabaigoje su pabėgėliais ir 4 savo vaikais buvo išvežta į Šaukėnus. Susikūrus kolūkiams, gyvenimas irgi negerėjo: už darbą kolū-

kyje gaudavo tris maišiukus grūdų, o dirbdavo 20 dienų per mėnesį. Senolė sakė, kad pas ūkininkus tarnauti buvo geriau: už darbą gaudavo bulvių, grūdų, pavalgyti ir pinigų. Senoji kalbinta, kai jai buvo 97 metai, džiaugėsi Nepriklausoma Lietuva, patogumais, šiluma ir gražiais dukros namais. Visą gyvenimą močiutė nevalgė mėsos, nesidažė, negėrė ir labai daug dirbo.

Kita Bubių kaimo gyventoja Ieva Valuckienė gimė Jakštaičiuose, taip pat netoli Bubių. Jos šeimoje augo 5 seserys ir 2 broliai. Šeimoje ji buvusi jauniausia. Močiutė (šiuo metu jai 85 metai) džiaugėsi, kad visiems artimiesiems neteko patirti tremties baisumų. Apie savo vaikystę, nors ir sunkią, kalbėjo su pasitenkinimu: mama buvusi visų galų meistras, netgi pačiūžas savo vaikams sukonstruodavo ir jie prisirišę jas čiuožinėdavo ant ledo. Turėjo ir iš medžio išdrožtas slides. Į mokyklą reikėdavę eiti per upelį. Kai pavasarį upelis patvindavo, nusimaudavo batus ir brisdavo basi. Kuprinės medinės, o ir tose kuprinėse ne kažin kas būdavo įdėta. Pagrindinis apavas buvo klumpės, vėliau – kaliošai. Jeigu turėdavo kokius batelius „čeverykiukus“¹, tai jau pasirėdžiusios² atrodė. Nesiskundė moteris ir vėlesniais laikais: Bubių žuvininkystės, vėliau tarybiniam ūkyje dirbo vyr. virėja, šeimi-

¹ Čeverykas – batas su auliuku.

² Pasirėdyti – pasipuošti, pasidabinti.

Bubių žemės ūkio mokyklos merginų būrys prie tilto ties Bubiiais, 1936 m. M. Kydmano nuotrauka

Sauginių ir Jonelaičių moksleiviai prie Bubių piliakalnio, 1931 m. Iš Petro Kaminsko archyvo

ninkaudavo vestuvėse. Iki šiol labai mėgsta puošti savo sodybą, savo artimuosius pradžiugina nertais ir megztais rankdarbiais. Jos rankdarbių parodos ne kartą eksponuotos Bubių seniūnijos bibliotekoje, kultūros salėje, įvairiuose renginiuose.

Ievos Valuckienės kaimynė Valė Turskienė kalbinta tuomet, kai jai buvo 72 metai. Ji gimė Bubiuose, pakalnėje, prie lentpjūvės. Moteris prisimena, kad jos mama turėdavusi pas poną Liutiką atidirbti 100 dienų per metus, tai ir ji, įsikibusi mamai į sijoną, traukdavo pas ponus. Mama dirbo ir ponų namuose, ir laukuose: tvarkė namus, kasė bulves, dirbo kitus ūkio darbus. Tėvas dvare dirbo taip vadinamuoju „ordinarščiku“. Senolė prisiminė, kad ponai buvo labai tolerantiški – neskyrė savo vaikų nuo kumečių: jie tarpusavyje draugavo, valgė kartu su ponų vaikais, žiemą pakinkydavo roges ir važinėdavo drauge po mišką. Nuo 16 metų pradėjo dirbti Bubių spirito varykloje, vėliau – darbininke ūkyje. Močiutė sakė: „Reikėjo dirbti daug, o pinigų nebuvo. Tapkeles su dantų pasta pamozojam baltai ir einam į šokius.“ V. Turskienė sakė, kad laikai buvo sunkūs, bet smagūs. Visą dieną krovus vežimą ar rišus rugius, būdavo, susės į vieną vežimą ir važiuoja namo su daina. Jaunimas, pasak senolės, tada mokėjo linksmintis: eidavo į šokius, dainuodavo, buvo draugiški. Iš tėvų per daug nereikalavdavo – kaip buvo, taip ir gerai. „Mylėjom tėvus ir

gerbėm“, – sakė ponė V. Turskienė. Nepeikė ji ir dabartinio jaunimo, džiaugėsi, kad dabar lengviau ir paprasčiau gyventi.

Stasė Žalpienė gimė didelėje šeimoje, kurioje augo 10 vaikų. Daug metų senolė tarnavo pas Platerius Kurtuvėnuose. Grafus ji atsimena su pagarba. Anot senolės, grafai mylėjo savo dvariškius ir jais rūpinosi. Virtuvėje gerai valgyti duodavo visiems darbininkams: ir sviesto, ir mėsos, ir grietinės. Atlygis už darbą kumečiams buvo nedidelis ir jie gyveno labai skurdžiai. Kadangi Stasė prižiūrėjo grafų mažąją dukrą, grafienė įsakydavo dukrai klausyti Stasikės. Grafas ne tik davė darbo jaunai merginai, bet ir liepė mokytis, todėl ji lankė mokyklą, kuriai vadovavo direktorius Liudas Baltutis. Užėjus vokiečiams, prisimena senolė, dvarininkai išsikraustė į Lenkiją. Iš Lenkijos grafaitė buvo atvažiavusi į svečius, ir ponė Stasė, primindama viešniai praeitį, vedžiojo ją po Kurtuvėnus. Prieš karą, kai grafai jau ruošėsi išvykti, grafienė paprašė, kad Kurtuvėnų klebonas parašytų rekomendacinį laišką ir išsiuntė ją tarnauti geležinkelio viršininko šeimai Kaune. Gyvenimas, sako moteris, tekėjo palyginti ramiai: vyras dirbo apylinkės sekretoriumi, ji pati nedirbo valdiškame darbe, tačiau auginė gyvulius, tvarkė namus, prižiūrėjo vaikus.

Antanas Arvasevičius, gimęs Šaukėnų valsčiuje, Kipgirių kaime, Bubiuose apsigyveno baigiantis

*Bubių mergaičių žiemos žemės ūkio mokykla.
Felikso Vargono nuotrauka*

Bubių žemės ūkio mokyklos kursai. M. Tydmano nuotrauka

karui. Senelis papasakojo, kad gyveno gausioje šeimoje, kurioje ne visiems vaikams buvo lemta išgyventi – užaugo 7 vaikai. Netgi tais laikais iš tokios gausios šeimos vienam iš brolių pavyko baigti Žemės ūkio akademiją, apginti disertaciją, vėliau toje akademijoje dirbo dekanu. Senolis prisimena, jog niekas netikėjo, kad prasidės karas, nes propagandos ir kalbų buvo daug, sovietinės armijos Lietuvoje irgi daug. Baisiausi laikai, pasak jo, buvo po karo, kai prasidėjo trėmimai. Jis prisiminė ir sovietinės armijos kariškį Černovą, kuris sakė, kad Lietuvoje lietuviai jiems trukdą gyventi. O prieš karą, užėjus raudonarmiečiams, senolio nuomone, buvo visai neblogai: rusai pirkė mėsą, siuntė į savo tėviškę, atvežė guminės avalynės, kitų pigių prekių. 1944 m. reikėjo išeiti į sovietinę armiją, tačiau šaukimo nepaisė – grįžo namo. Vis dėlto po kurio laiko buvo sučiuptas ir uždarytas į svirną Lygšelyje. Vėliau drauge su kitais vyrais mašina išvežtas į kalėjimą. Tuos, kurie nesipriešino, vėliau išvežė į Vilnių, o kitus – į tremtį. Vilniuje, eidami pro Aušros vartus, visi vyrai nusiėmė kepure. Po dviejų savaitių atsidūręs Kalinino srityje praėjo apmokymus ir buvo išvežtas Karpatų link. Likusį karo metą nuo Austrijos keliavo per Čekoslovakiją, Vengriją, kol atsidūrė Ukrainoje – Lvoje. Iš ten galų gale pasiekė ir Lietuvą. Grįždamas per mišką susitiko pažįstamus partizanus, kurie siūlė prisidėti

prie jų, bet Antanas nusprendė vykti į Bubius ir ten susirasti darbo. Didžiąją gyvenimo dalį vyras dirbo ūkyje sandėlininku, užaugino tris sūnus, kurie sėkmingai baigė mokslus ir dirba ne per toliausiai nuo tėviškės.

Ilgamečio Bubių gyventojų Jono Astrausko šeimoje augo 9 vaikai. Jonas labai norėjo mokytis: baigęs pradžios mokyklą, kurią iš 4 skyrių 1936 m. palaipsniui perorganizavo į 6 klasių, vėliau – 7 klasių, pradėjo mokytis Panevėžio J. Balčikonio gimnazijoje. Turėjo svajonę tapti lakūnu, tačiau 1941 m. nusprendė būti mokytoju. Vokiečių laikais atvažiavo į Šiaulius stoti į mokytojų seminariją. Pasirodo, kad mokytojas tuo metu privalėjo groti koku nors instrumentu, tačiau smuikas kainavo tiek, kad galėjai nusipirkti net 3 gerus bekonus. Vasaromis stengėsi užsidirbti ganydamas karves. Per mėnesį uždirbdavo 15 Lt, per vasarą – apie 100 Lt, nes mokslas prasidėdavo lapkričio 1 d. ir baigdavosi gegužės 1 d. 1943 m. gavo šaukimą į vokiečių armiją. Jauni šaukiamieji išsilakstė: dauguma jų slėpėsi kaimuose. Vis dėlto buvo pagautas ir išvežtas į Vokietiją. Kol Lietuvoje buvo vokiečiai, dar gaudavo siuntinius, laiškus, vėliau jokių žinių iš artimųjų nebegaudavo. Drezdene bandė rašyti prašymą, kad nori vaduoti Lietuvą, tačiau niekas į prašymus nereagavo. Karo belaisvius išskirstė: ką į Rytus, ką į Vakarus. Jonas pateko į Rytus. Kasė

*Artileristų žiemos manevrai Bubiuose 1938 m. vasario 24 d.
Iš Petro Kaminsko archyvo*

*Bubių žemės ūkio mokyklos kursantai.
Iš Petro Kaminsko archyvo*

apkasus Lenkijoje, prie Čerstahau. Nuo 1944 m. sausio iki karo pabaigos nukeliavo pėsčiomis iki Čekoslovakijos. Po karo kaip karo belaisvį rusai išvežė į Gruziją, kur dirbo statybose iki 1947 m. rugpjūčio mėn. 23 metų jaunuolis po visų gyvenimo peripetijų svėrė 48 kg. Nuo Tbilisio iki savo gimtinės – Pušaloto – keliavo 3 savaites. Nors tokio likimo ir tokio katorgiško darbo Jonas nelinkėtų niekam, tačiau vokiška drausmė ir tvarka jį žavėjosi: už kiekvieną šiukšlę, ne vietoj išmestą, reikėjo mokėti nemažas baudas. Būdamas nelaisvėje išmoko vokiečių ir rusų kalbų. Prie mokytojo mokslų nebegrižo, dirbo sąskaitininku, buhalteriu, revizoriumi, su pagyrimu baigė Šiaulių žemės ūkio technikumą, vėliau – Žemės ūkio akademiją. Dirbo agronomu Bubiuose ir Bazilionuose, Šiaulių apželdinimo trešte. Jonui Astrauskui teko matyti Salomėją Nėrį, žinojo, kur ji gyvena. Per įvairias šventes mėgo deklamuoti ne tik jos, bet ir Bernardo Brazdžionio, kitų poetų kūrybą.

Dar viena sudėtingo likimo Bubių gyventoja Janina Duršienė nenoriai prisimena savo jaunystę. Jai tekusi sunki tremtinės dalis: einant 14 metus prasidėjo trėmimai. Tėvui tuomet buvo tik 36 metai. 1948 m. ištrėmė į Irkutsko sritį, tačiau teko pabūti ir kitose vietose. Ištrėmė dėl to, kad turėjo 70 ha žemės. Senolė prisimena, kad sunku buvo, kaip ji sako, ir prie Smetonos: ir žemę dirbti, ir užaugintą parduoti. Išveš, būdavo, tėvas į turgų bekoną, prieš-

mėjas paspaudo pirštais lašinius, jei netinka, vežkis atgal, visą naktį išstovėjęs eilėje. 1941 m., bijodami tremties, rugiuose nakvodavo. Abu su broliu mokėsi Šiauliuose, gimnazijoje, tačiau, šeimininkei pasakius, kad gali būti vežami, pėsti parėjo pas tėvus. Rusijoje ėjo į mokyklą, tačiau nemokėjo rusiškai. Po kiek laiko pabendravusi su rusų mergaitėmis šiek tiek pramoko rusų kalbos, tačiau pirmajame diktante, sakosi, padariusi 100 klaidų. Sibire išbuvo 12 su puse metų. Ten susituokė, gimė vaikai. J. Duršienė prisiminė, kad ir grįžus į Lietuvą ne pyragai buvo: jų namuose jau gyveno 2 kitos šeimos. Parsivežė lentų, galvojo remontuoti namus, tačiau remontuoti nebuvo ko – namai užimti. Grįžusi iš tremties 1960 m. daug ir sunkiai dirbo. Praėjo daugiau nei 10 metų, kol pasistatė Bubiuose namą, susikūrė savo gyvenimą. Sako, kad šiuo metu visai neblogai gyvena: iš savo pensijos dar ir anūkėms padeda.

Buvusios Bubių pagrindinės mokyklos anglų kalbos mokytojos, direktoriaus pavaduotojos ugdymo reikalams Herminos Metrikienės pasakojimas graudus ir jausmingas. Mokytoja Bubių mokiniams atidavė 44 savo gyvenimo metus. Tai ilgiausiai šioje mokykloje išdirbusi mokytoja. Šeima ir darbas mokytojais buvo pagrindiniai šaltiniai, suteikę jos gyvenimui prasmę ir įkvėpimo bei stiprybės. Tam galbūt įtakos turėjo ir susiklosčiusios gyvenimiškos aplinkybės, kurios buvo tikrai nelengvos. Vaikystė

Tarpukario Bubių gatvė. Iš Petro Kaminsko archyvo

Tarpukario Bubių panorama. Iš Petro Kaminsko archyvo

skaudi, varginga, nes aštuonerių metų neteko tėvelių – jie buvo sušaudyti gretimame miegamajame tik už tai, kad gyveno pasiturinčiai: dukra ištekėjo už malūnininko, patys turėjo 2 kuliamašias mašinas, vaikai buvo puikiai aprūpinti. Anksti teko išeiti į darbą. 4 metus dirbo „Elnyje“, vėliau, sužinojusi, kad mokykloje galima įsidarbinti ir nebaigus pedagoginių mokslų, ėmė įgyvendinti savo svajonę dirbti mokykloje. Pirmiausia įstojo mokytis, o tik paskui pradėjo ieškoti darbo. Įsidarbino Bubiuose, vienintelėje savo pedagoginio profilio darbovietėje, ir dirbo iki išėjimo į užtarnautą poilsį. Dirbo vadovaujant direktoriams K. Banitauskui, V. Kalpokui, G. Sinickui, R. Varapickui. Vyresnės kartos Bubių gyventojai puikiai prisimena Bubių pagrindinės mokyklos pavaduotoją, kuri iki išnaktų rašydavo, taisydavo ir planuodavo įvairius darbus, nes kompiuterių nebuvo, interneto nebuvo. Viską reikėjo atlikti savo rankomis ar rašomąja mašinėle. Tačiau ugdomasis procesas vyko sėkmingai, organizuota daug renginių, susitikimų, išvykų. Kai kurie ryšiai išlikę iki šių dienų, ir graži jau kitų kartų draugystė ir dabar tebegyva.

Aldona Milvidienė, porą dešimtmečių dirbusi Bubių mokyklos direktore, savo pasakojimą pradeda nuo karo, kurį vaikystėje savo akimis regėjo iš labai arti. Direktorės tėviškė yra tarp Kužių ir Kuršėnų, apie puskilometris nuo geležinkelio. Karo

metais priekinės linijos išsidėstė taip: vokiečiai už geležinkelio, rusai šia pusę geležinkelio. O gimtasis kaimas – 6 sodybos – buvo viduryje kariaujančių grupių. Frontas tęsėsi ilgai, pirmųjų linijų abiejų pusių kareiviai vieni kitiems dažnai buvo pažįstami. Buvo atvejų, kai kareiviai tose sodybose netgi susitikdavo ir bendraudavo. Per visą šį laiką vienus kaimynus kaip priedangą laikė rusų kariai, kitus – vokiečiai. Ponios Aldonos šeima pateko į vokiečių užnugarį ir maždaug nuo liepos mėnesio iki pat karo pabaigos juos laikė kaip užkardą: traukėsi vokiečiai, kartu kėlėsi ir Aldonos šeima. Lietuvių šeimos turėjo skersti vokiečiams gyvulius, parūpinti maisto. Visos kaimo sodybos buvo sudegintos. Iš ponios Aldonos tėviškės liko tik akmenų krūva ir šulinio svirtis. Karo pabaigoje vokiečiai buvo ypač pikti ir žiaurūs: vogė, prievartavo, traukdami varė žmones į Vokietiją. Direktorės šeimą atsivarė iki Dirvonėnų. Ten visus suvarė į kažkokį miškelį ir liepė kasti didžiulę duobę. Žmonės išsikasė gal kokį metrą, ir vokiečiai, nieko nelaukdami, juos sustatė ant duobės krašto ir pradėjo šaudyti – moteris, vaikus. Tuo momentu užskrido rusų lėktuvai, žmonės išsibėgiojo: slėpėsi už storesnių medžių, duobėse, išvartose. Išaušus diena, kai frontas pro Kuršėnus buvo praėjęs, rusų kariai išleido gyventojus namo. Pakeliui matėsi daug išvartytų pabūklų, motociklų ir... daugybė lavonų. Grįžo namo, o ten – tik

Paveikslas „Mūšis ant Bubių piliakalnio 1915 m.“ Iš Petro Kaminsko archyvo

akmenų krūva ir vieniša šulinio svirtis. Aldonai tuomet buvo maždaug aštuoneri, o sesei – ketveri metukai. Karas Aldonos Milvidienės šeimai baigėsi laimingai – visi išliko gyvi ir sveiki. Skurdas to meto žmonėms žvelgė ne tik į akis, bet draskė širdį: laukai išmauroti, užminuoti, vaikai nevalgę. Kitais metais pradėjo lankyti pradinę mokyklą: mokinių buvo daug – ir mažų, ir didelių. Vėliau lankė mokyklą Kuršėnuose. Ji buvo įkurta privačiuose namuose, klasės buvo labai didelės, atskiros berniukams ir mergaitėms. Mokykla dirbdavo netgi trimis pamainomis, kartu su vaikais mokėsi ir suaugę žmonės. Gerai mokytis buvo didžiulis prestižas.

Šiurpius prisiminimus buvusiai mokyklos direktorei kelia ir pokario metai. Netoli mokyklos stovėjo daržinė, kurioje buvo primesta egliaiškų. Iš jų mokiniai pindavo vainikus ir lydėdavo į kapines nužudytus savo kaimo žmones. Neretai atsitikdavo taip, kad į klasę neateina tai vienas, tai kitas vaikas – jie arba nužudyti, arba ištremti. Savo klasės draugams į tremtį rašydavo laiškus, gaudavo iš ten ir jie laišku, kuriuos skaitydavo klasėje.

Mokytis buvo visos galimybės: trūko specialistų, juos ruošė įvairaus lygio mokyklos: profesinės mokyklos, technikumai, aukštosios mokyklos. Kad pradėjo studijuoti lietuvių kalbą, lėmė tai, kad jos mokytojas buvo poetas, mokytojas Stasys Anglickis. Aldona baigė Šiaulių mokytojų institutą, Vilniaus

pedagoginį institutą. 39 metus dirbo mokykloje. Kai dar mokėsi Darbo jaunimo mokykloje, jos pirmoji darbovietė buvo Kuršėnų rajkooperatyvas, kuriame ėjo sąskaitybos-buhalterijos pareigas. Įstojusi į institutą, ėmė dirbti Darbo jaunimo mokykloje mokytoja, paskui – Kuršėnų vidurinėje mokykloje, dirbo įvairiose įstaigose, bet antraeilėse pareigose vis dėlto mokykloje. Galų gale persikėlė į vyro tėviškę – Gordus – ir iš ten 1976 m. – į Bubių. Taip beveik du dešimtmečius tvarkė, plėtė mokyklą, puoselėjo mokyklos tradicijas.

2013 m. sausio 15 d. Bubių kaimo bendruomenė sveikino 100 metų jubiliejų švenčiantį kaimo senolį Tomą Staradomskį. Kaip minėjo Bubių seniūnijos seniūnas V. Slabys, per 12 jo darbo metų tai tik antrasis šimtmetis Bubių seniūnijoje. Tomas Staradomskis gimė Michailovkoje, netoli Dzidų kaimo, Pakapės link. Šeimoje augo 4 broliai ir 2 seserys. Tėvai savo žemės neturėjo, dirbo pas ūkininkus nuomininkais. Tėvas, gelbėdamasis nuo tarnybos carinėje armijoje, kurį laiką buvo pabėgęs į Ameriką, iš kur grįžo 1918 m. atkūrus Nepriklausomybę. Grįžus tėvui, iš Jono Laucevičiaus nusipirko žemės Lukšiuose, pasistatė namus ir ten gyveno. Iš Lukšių kulniavo į Bubių pradinę mokyklą, kur baigė 4 klases. 1933 m. Tomas buvo pašauktas į tarnybą kariuomenėje, tarnavo Panemunės husarų pulke, ten jam buvo suteiktas jaunesniojo puskarininkio

Bubių kryžkelėje, 1978 m. Iš Petro Kaminsko archyvo

laipsnis. Po tarnybos kariuomenėje, praėjus kuriam laikui, tėvų noru vėl išvyko į Kauną ir 1937 m. baigė Aleksandro Jasmolskio vairuotojų kursų. Padirbėjęs vairuotoju pas daktarą Joną Laucevičių, 1938 m. pradėjo dirbti Kurtuvėnų dvaro savininko grafo S. Pliaterio vairuotoju. Grafas turėjo keletą automobilių, tai naujasis vairuotojas važinėdavo ne tik po dvaro žemes, bet tekdavo nuvažiuoti ir į Kauną bei kitus Lietuvos miestus. Antrojo pasaulinio karo metais, kaip sakė pats senolis, kariauti nebeteko, nes buvo jau per senas. Dėl viso pikto, kad išvengtų karinės prievolės, įsidarbino Šiauliuose, Ch. Frenkelio fabrike. Po karo pasiliko gimtosiose apylinkėse: apsigyveno Mirskiškės dvare, vėliau pradėjo statyti namą Bubiuose. Vairuotoju Bubiuose dirbo 50 metų, o savo nuosavą žigulį vairavo iki 75 metų. Buvo aistringas medžiotojas – medžiojo iki 90 metų. Senolis didžiavosi savo, kaip jis sako, „stipriųjų žmonių veisle“: tėvas sulaukė 89, sesuo – 102, brolis – 86 metų. Gal ir kiti artimieji būtų gyvenę ilgiau, jei jų gyvenimo nebūtų nutraukę nelaimingi atsitikimai.

Bubių mokyklos mokytojos Onos Briedytės mama Ona Vengrytė (gimusi 1920 m.) pateikė įdo-

mių žinių apie Bubių žiemos žemės ūkio mokyklą 17–19 metų mergaitėms. Pasak O. Vengrytės, apie žemės ūkio kursus ji perskaitė 1938 m. „Ūkininko patarėjui“. Į šią mokyklą iš visos Lietuvos susirinko apie 40 mergaičių. Mokykla įsikūrė prie Bubių kryžkelės, netoli įžymiosios gegužinių vietos. Pirmajame pastato aukšte mergaitės mokėsi, antrajame gyveno. Mokomąją praktiką atlikdavo J. Fledžinskio dvare Ginkūnuose, Bubiuose, lankėsi Šiaulių „Rūtos“ fabrike, bendrovėje „Pieno centras“, kai kuriuose Kauno fabrikuose. Mergaičių mokymusi nuolat domėjosi mokyklos įkūrėjas Česlovas Liutikas.

Ekspedicijos metu aplankėme 17 senųjų kaimo gyventojų. Tai paprasti, niekuo neišsiskiriantys iš visos bendruomenės kaimo žmonės. Tačiau kalbant su jais išryškėja šviesi ir aiški jų pasaulėžiūra, vertybinės nuostatos, pasitikėjimas šiuolaikiniu jaunimu. Pokalbiai su senaisiais Bubių kaimo žmonėmis buvo puikios pilietiškumo ugdymo pamokos – mokiniai pajuto, kad kiekvienas dorai gyvenimą nugyvenęs turtingos patirties žmogus yra įdomus pašnekovas, gyvai atskleidžiantis įvairius istorinius momentus ir jų svarbą visos Lietuvos raidai.

Bazilionų saviveiklininkų atminimui

P. 82–83. Žuvusių saviveiklininkų laidojimo eiseną Bazilionų miestelyje 1959 m. Iš autorės archyvo

*Tragiška mirtis nutraukė juoką,
Skambėjusį laukuos.
Liko prisiminimui
Nebaigtas posmas dainos...
(užrašas ant laidotuvių nuotraukos)*

Jeį važiuosite senuoju Rygos–Karaliaučiaus keliu, ties Pageluviu pasukite į Bazilionus – reto jaukumo miestelį, išsidėsčiusį ant vos regimos pakilumėlės, tarsi žemės pasikuprojimo, šiuo metų laiku skendintį šalnos nuspaltvintų medžių apsuptyje. Jame rymo senoji vienuolių bazilijonų rūpesčiu XVIII a. statyta medinė bažnytelė, abipus Vytauto gatvės sutūpę namai – Bazilionų senamiestis. Jos gale – Bazilionų mokykla. Važiuojant ar einant Pageluvio gatve, dešinėje stūkso dabartinio Kultūros centro pastatas – didelis, ištaigus. Prieš 55 metus Bazilionų saviveiklininkai vaidino, šoko ir dainavo dabar jau nykstančiame mediniame pastate, Dru-paitės namu vadinamame, taip pat Vytauto gatvėje.

Tai mažas pasakojimas apie didelį tragišką įvykį, prieš 55 metus nusinešusį vienuolika Bazilionų saviveiklininkų gyvybių (dvyliktas nuo patirtų sužalojimų mirė po metų). Tą 1959 m. sausio 11-osios vėlų vakarą, grįžtant iš koncerto Gorduose (dabar – Vijurkai, Kelmės r.), slidžiame kelyje apvirtus mašinai, žuvo šio miestelio aktyviausieji, troškę ilgai

degti ir laimingai gyventi. Baisi tragedija, daugeliui metų prislėgusi miestelį, iki šiol gyva senųjų bazilioniečių atmintyje. Tačiau taip ir liko neparašytos žmonių biografijos, nes, tikriausiai, jie, tie dvylika, neatliko jokių didelių žygių. O neišsipildžiusių svajonių, tyrų ir kilnių troškimų, gilios ir nesuvaidintos kančios biografijos nerašomos. Tai vis dalykai, palikti užmarščiui kaip paprasčiausias nelaimingas atsitikimas. O vis dėlto tai – mūsų krašto ir visos Lietuvos skausmingo istorinio konteksto dalis.

Kas parašys tuometės Bazilionų kultūros namų direktorės Zosės Klenauskaitės, Emeritos Čibiraitės, Olgos Voluntaitės, Onos Šimkutės, Zosės Košaitės, Marijos Kontaraitės, Kazio Misiūno, Eduardo Butvilo, Zigmo Butkaus, Alekso Gorio, Stepo Lukiansko, Danutės Bartašiūtės biografijas? Šio straipsnelio intencija nedidelė – priminti apie žmones, kurių bendros lemties – žūties – atminimas iki šių dienų nėra įamžintas. Norisi neužmiršti ir tuomet gyvų likusių jaunuolių, kurių didžioji dalis jau iškeliavo Amžinybėn. Jie taip pat visą gyvenimą nešiojosi (ar tebesinešioja) šurprios tragedijos akmenį, tyliai ir kantriai gyvendami savus gyvenimus ir lydimi žuvusių draugų atminimo. Lėmtis tą žiemos vakarą buvo maloninga meno vadovei Genovaitei Borsaitėi, pakeleiviams broliams Petruičiams, Irinijui Pusčiui, Reginai Košaitėi (Pažarauskienei), Elenai Puidokaitei (Smilgevičienei),

Bazilionų saviveiklininkai. Autorės nuotrauka

Stepas Lukiauskas – antras iš dešinės. Autorės nuotrauka

Adolfui Pažarauskui, Janinai Lapinskaitei (Gasperavičienei), mano mamai. Kai kartą jos paklausiau apie svarbiausią dovaną, kurią yra gavusi, mama atsakė: „Gyvenimas.“

Šis straipsnelis – paveikslas apie vieną puikų vaikiną, tuomet tragiškai žuvusį, dvidešimtmetį Steponą Lukianską. Kad paveikslas išryškėtų, jį reikia tinkamai įrėminti ir apšviesti. Tai padaryti padėjo žuvusiojo sesuo Sofija Lukianskaitė-Ambrzevičienė. Tai nebus biografija, veikiau jos štrichai, papildyti sudėtingo ir dramatiško istorinio laikotarpio, kuriame žmogaus gyvenimas ir likimas priklausė nuo daugelio aplinkybių.

*Ak, mano broli, kai mes buvome maži,
kokių nuostabių legendų man pripasakodavai! - -
Apie baltas vienišas pilis tolimų kalnų
viršūnėse - -
Ir apie dangišką šviesias simfonijas,
sklidusias iš jų į mūsų slėnį - -*

*Dabar aš jau užaugau. Ir tavęs
nebėr - -
Aš viską pamiršau - -
Tiktai ilgom rudens naktim dar
kartais užgirstu baltų pilių
simfonijas kalnų viršūnėse - -
Ir atsibudusi drebu dėl savo keisto
sapno - -
(P. Aukštikalnytė)*

Iš žuvusiojo Stepo Lukiansko sesers Sofijos Lukianskaitės-Ambrzevičienės (g. 1936), gyvenusios Vilniuje, prisiminimų:

„Mūsų šeima – tikri senieji bazilioniečiai. Čia – mūsų šaknys, protėvių žemė.

1950-aisias, baigusi Bazilionų septynmetę mokyklą, išvažiavau mokytis į Šiaulius. Baigiau 2-ąją vidurinę mokyklą. Vėliau sekė bibliotekininkystės studijos Vilniaus universitete. Visas mano gyvenimas susietas su knygomis ne tik profesine prasme, bet ir gyvenime knygos teikia didelį malonumą ir neišsenkantį dvasios peną. Beje, skaityti labai mėgo ir brolis Stepas.

Sudėtingas ir nenusipėjamas žmogaus gyvenimas, ir likimas visada šalia. Teko gyventi labai sudėtingu metu. Pasitraukus į Vakarus tėvui, Bazilionuose likusi mama su dviem vaikais gyveno nuolatinėje baimėje ir įtampoje. Dažnai tardoma Bazilionų NKVD štabe dėl dingusio vyro, nuolat baiminosi dėl galimų trėmimų į Sibirą. Kai pamatydavo Bazilionuose daugiau kariškių, vaikus išvesdavo pas giminės. Mama buvo nuteikusi mus, kad jei tektų iškelti iš Tėvynės, ji pati pasiimtų siuvimo mašiną – duonai sau ir vaikams uždirbti – ir tiek daiktų, kad būtų galima išgyventi. Tuo metu meldžiausi, taip bandydama išprašyti Dievo malonės. Pavyko...

Tėvas, karo metais dingęs be žinios, atsiliepė iš Prancūzijos. Tai buvo 1958 m. Vėliau gyveno Vokietijoje. Sukūrė kitą šeimą. Susitikti nebebuvo lemta. Mirė 1980 m.

Brolis Stepas Lukianskas tuo metu mokėsi Klaipėdos jūreivystės mokykloje, antrajame kurse, ruošėsi tapti šturmanu. Viliojo jūra ir nepažintas pasaulis. Tačiau tėvo laiškas, parašytas iš užsienio po šitiek nežinios metų, tapo lemtingas visos šeimos gyvenime...

Nors motina, baimindamasi tais visuotinio sekimo laikais pakenkti vaikams, nieko jiems nepasakojo apie šį laišką, jūreivystės mokyklos vadovybė apie tai jau žinojo. Išsikvietė Stepą – mokykloje vietos jam nebeliko, suprantama, dėl Vakaruose gyvenančio tėvo. Teko atsisveikinti su svajone tapti jūrininku. Toks buvo laikas...

Stepas labai išgyveno, tačiau rankų nenuleido. 1958 m. lapkritį grįžo į Bazilionus, rengėsi kitais metais stoti į Politechnikos institutą, lankė kursus, siekė šviesos ir pažinimo. Na, o čia, šalia namų, – Kultūros namai. Stepas įsitraukė į Bazilionų savi-veiklininkų būrį, tapo šokėju. Užsimezgė draugystė su tuometine Bazilionų kultūros namų direktore Z. Klenauskaite.

Tą 1959 m. sausio 11 d. (sekmadienį) buvo prislėgtas, blogos nuotaikos, lyg nujausdamas kažką atsitiksiant. Tačiau turėjo vykti į Gordus koncertuoti. Grįžtant po koncerto slidžiam kelyje įvyko šurpi avarija, kurios metu dvidešimtmetis vaikiną žuvo. Lemties nepakeisi. Jūra – laiškas – grįžimas – žūtis.“

Sofija rengėsi filosofijos egzaminui, kai mama pranešė apie įvykusią nelaimę. Nepasakė, kokią, tačiau liepė grįžti. Stebėtina mamos stiprybė. Tikrą tiesą ji sužinojo iš Česlovo Stankevičiaus, kurį sutiko autobuse.

Visi bazilioniečiai savi-veiklininkai buvo pašarvoti mokyklos salėje (išskyrus K. Misiūną, kuris buvo pašarvotas namuose). Kitus, gyvenusius ne Bazilionuose, išsivežė artimieji.

Siaubinga tragedija prislėgė Bazilionus. Tačiau tuometinė valdžia dirbo savo darbą toliau – ne tik išleido į kelionę techniškai netvarkingą mašiną, vairuojamą ką tik iš kitos kelionės grįžusio,

pervargusio vairuotojo, bet ir žuvusiųjų tėvams pranešė, kad, jei jų žuvę vaikai bus pašarvoti kartu ir laidojami be Bažnyčios, valstybė padengs visas laidotuvių išlaidas ir skirs pinigų paminklams pastatyti. Žuvusiųjų artimieji, prislėgti įvykusios nelaimės, turėjo spręsti – sutikti ar ne su valdžios ultimatumu. O gyventa buvo labai sunkiai. Tačiau palydėti Amžinybėn savo vaikus be maldos ir Bažnyčios apeigų buvo pernelyg sunku.

Tuo metu Bazilionuose kunigavo klebonas Bronislovas Nemeikšis. Buvo nutarta nueiti ir pasitarti su juo. Klebonas patarė elgtis, kaip siūlė valdžia, ir nuramino žuvusiųjų artimuosius, kad atlaikys už mirusiuosius šv. Mišias ir pašventins kapus po laidotuvių.

Laidotuvių dieną – sausio 15 – per Bazilionus nusidriekė didžiulė procesija, žmonių susirinko labai daug. Procesijos metu buvo stojama prie kiekvieno namo, iš kurio Amžinybėn išėjo jaunuolis ar mergina. Bazilionus ilgam prislėgė šurprios tragedijos šešėlis.

Su Stepu seserį siejo ypač stiprus ryšys. Suprato vienas kitą iš pusės žodžio, ilgėjosi, dalijosi duona kasdiene. Taip buvo išmokiusi mama – stipri, šviesi, protinga moteris.

Stepo galvoje kirbėjo daug minčių. Galvojo apie okupuotą tėviškę. Kartą, būdamas septyniolikmetis (1956 m.), vasario 16-osios proga kartu su klasės draugu Romualdu Ozolu sugalvojo virš mokyklos pastato iškelti trispalvę. Tačiau, išgirdusi apie šiuos draugų svarstymus, Sofija įtikino juos, kad toks poelgis pražudytų ne tik pačius, bet ir šeimas. Lietuvybės ir laisvės troškimą teko uždaryti giliai širdyje...

„Visą gyvenimą labai gailėjau brolio. Kad žuvo toks jaunas, kad tiek daug galėjo pasiekti, tapti dideliu žmogumi, mylėti. Likimo ranka atėmė galimybę turėti tėvą, o vėliau ir brolių. Likusiai Bazilionuose mamai rašiau laiškus – kiekvieną savaitę. Ir dabar jau daug metų vasaras praleidžiu gimtinėje – kad būčiau ten, kur gyventa mano artimiausių žmonių. Tvarkau jų amžino poilsio vietą. Likimo neišvengsi. Belieka gyventi“ (iš Sofijos Lukianskaitės-Ambrazevičienės (g. 1936) prisiminimų).

Marijona ČILVINAITĖ

Iš Gudaičių sodžiaus praeities

Parengė Virginija ŠIUKŠČIENĖ

P. 88–89. Gudaičių kaimas 1938 m. Gudaičių kaimo vaizdas nuo Pakapės vieškelio. S. Vaitkaus nuotrauka

Seniausias žmogus, gimęs, augęs ir pasenęs Gudaičių sodžiuje¹, – Antanas Balčiūnas, dabar einąs 83-uosius metus. Jaunas būdamas blevyzgų², balabaikų³ galvon nesidėdavęs, šokti nemėgdavęs. Susijėjimuose jis dainuodavęs su mergikėmis, nes labai mėgęs dainuoti. A. Balčiūno tėvas – Kazimieras Balčiūnas – ėjęs baudžiąvą Pašiaušės dvaro ponui Vitkevičiui (žmonės jį Vitkumi ir Vitkevičiumi vadina). Iš savo pono žmonės negalėdavę išeiti. Iš neįtikusio ponui ūkininko viską atimdavę ir išvarydavę iš gyvenimo⁴. Išvarytasis turėdavęs eiti dirbti dvaran ar kitur, kur ponas įsakydavęs. Vitkus savo gončus⁵ išmainęs su šiaulėniškiu dvaro ponu Šemeta į gyvenimą su žmonėmis (vyru, žmona ir vaikais) ir visu gyvenimo inventoriumi. Šemeta buvęs piktas. Nusikaltusį žmogų pririšdavęs tuo tikslu padarytame kambaryuke ir laikydavęs pririštą kaip šunį. Vitkus buvęs geras žmogus, tik jo tarnai – urėdas⁶ ir kiti – buvę šuniški. Prieš saulės tekėjimą urėdas su bizūnu rankoje pasitikdavęs dvaran ateinančius baudžiauninkus, nes prieš saulės tekėjimą visi turėdavę būti darbe; vėliau atėjusiuosius apčaižydavęs bizūnu. Dvaran diena

iš dienos eidavę bernas ir merga. Valgyti jiems nešdavę iš namų. Be to, paeiliui reikdavę eiti medžių pusaktainį⁷ supjaustyti, vandens prinesti, virėjui padėti ir šiaip, kur prireikus, čerga (eilė) būdavusi visiems gyvenimams. Bernas ir merga per dieną dirbdavę, naktį kuldavę. Per naktį iškuldavę dvi rati⁸. Vieni darbininkai kuldavę vienus ratus, kiti – kitus. Tījūnas⁹ – pavarinėtojas prie darbo – žadindavęs kulti, varydavęs darban. Pradėję rugius vežti, imdavę kulti ir kuldavę iki Šv. Jurgio dienos. Dvaro javus veždavę parduoti į Rygą ir Mintaują¹⁰. Dvaras duodavęs ratus, o ūkininkai savo arkliais veždavę. Ratus dvaras duodavęs todėl, kad ūkininkų ratai būdavę nekaustyti ir tolimesnėje kelionėje netverdavę. Naujiena buvusi, kai vienas ūkininkas nuvežęs ratus už Tyrulių ir apkaustydavęs. Važiuodami nekaustytais ratais, įsidėdavę tekinių¹¹, kad, užmautam tekiniui subirus, galėtų užsimauti kitą. Baudžiąvą panaikinus, iš Gudaičių sodžiaus iškėlė du gyventojų. Iškėltojo Jono Bernoto vieton parkėlę Pranciškų Mingilą iš Kiaulakių sodžiaus. Dabar Kiaulakių sodžiaus nebėsa. Toje vietoje esą tik du – Giedraičių – gyvenimai, pirkti iš dvaro

¹ Sodžius – kaimas.

² Blevyzga – nepadori kalba, pliauškinimas.

³ Balabaika – niekų kalba.

⁴ Gyvenimas – ūkis.

⁵ Gončai – medžiokliniai šunys.

⁶ Urėdas – dvaro ūkio vedėjas, prievaizdas.

⁷ Aktainis – sieksnis (sieksnis – apie 1,83 m) malkų.

⁸ Dvi rati – du vežimus.

⁹ Tījūnas – dvaro prievaizdas.

¹⁰ Mintauja – Jelgava.

¹¹ Tekinis – važiuoklės ratas.

Prano Balčiūno tvartas Gudaičių kaime. S. Vaitkaus nuotrauka

po karo. Kiaulakių sodžių panaikinęs Vitkevičiaus vieton parėjęs latvis Instiburgas. Jis, neva, gera valia padaręs ūkininkus valnaskačiais¹², davęs jiems pasirašyti kelių metų popierius, o, kai išėję metai, išmetęs ūkininkus lauk ir prijungęs žemę prie dvaro. Vienam tik ūkininkui Bernotui į mainą davęs gyvenimą Pikužių sodžiuje. Išvartiesiems ūkininkams leidęs pasiimti gyvulius ir kitą savo turtą. Nežinodami žmonės pasirašę ir užsinėrę sau grandines ant kaklo. Kai kuriems Gudaičių ir kitų sodžių ūkininkams ponai per apgaulę vietoje gyvenimų, kuriuose jie gyveno, davę po kelias dešimtines žemės. Nuo seniau Gudaičių sodžiuje buvę penki gyvenimai po 32 dešimtines žemės. Juose gyvenę Benediktas, Pranciškus ir Kazimieras Balčiūnai, Pranciškus Mingilas ir Antanas Marcišauskis.

Bandos ganymas, piemenavimas

Bendrų, vienoje vietoje, ganyklų dabar sodžius turįs apie 50 ha. Ganyklų niekas nenorįs imti, nes jose esą daug pelkių, balų ir jose būsią sunku įsikurti.

Sodžiaus bandai ganyti kiekvienas leisdavęs savo piemenį. Bandą ganydavę penki piemenys. Tie patys piemenys ganydavę ir kiaules. Per darbyme-

čius jie paganydavę ir arklius. Šeimininkai nustatydavę ganymo tvarką. Trys piemenys ganydavę bandą, du – kiaules. Per darbymečius vieną paimdavę nuo bandos prie arklių. Tuomet du ganydavę bandą, du – kiaules ir vienas – arklius. Bandos, kiaulių ir arklių ganyti piemenukai eidavę iš eilės: dieną ganydavę bandą, antrą ganydavę kiaules, trečią – arklius. Arklius daugiausia laikydavę aptvertame tabūne¹³. Tabūną aptverdavę ganykloje, netoli kelio, prie miško, ir visuomet jis būdavęs vienoje vietoje. Nakčiai kiekvienas savo arklius jodavęs ganyti į beržynus ir skynimus¹⁴. Ganydavę bernai, panorėjęs, išjodavęs ir piemuo arba mergaitė. Naktimis ganyti ūkininkai savo samdinių neversdavę, tai buvęs valios¹⁵ darbas. Jei nebūdavę kam naktį arklių paganyti, jodavęs patsai šeimininkas.

Per Šeštines¹⁶ bandos piemenys keldavę pokylį. Eidami per sodžių pasirinkdavę vaišių. Šeimininkės duodavusios piemenukams lašinių gabaliuką, miltų ir po vieną kiaušinį. Per penkis gyvenimus kiekvienas piemuo gaudavęs penkis kiaušinius. Piemenų paprašyta, šeimininkė išvirdavusi jiems piragiukų¹⁷

¹³ Tabūnas – aptverta ganykla gyvuliams.

¹⁴ Skynimas – iškiršta miško vieta.

¹⁵ Valios – laisvai pasirenkamas.

¹⁶ Šeštinės – Kristaus žengimo į dangų šventė, kilnojama pagal Velykų laiką, tarp gegužės 4 ir birželio 2 d., būna šeštosios savaitės po Velykų ketvirtadienį.

¹⁷ Piragiukai – virtiniai.

¹² Valnaskačkis – laisvas, nepriklausomas.

Voj vaikeliai mano, gana jau jums, gana,
Toj nelaimėj būti, be duonelės žūti.
Sargas dangaus dvaro duosiu rodą gerą,
Tik klausykit meiliai, o gyvensit dailiai.
Tegul ūkininkai visi jaučius kinko,
Eikit kuo greičiausiai, arkit kuo giliausiai.
Tuos jūsų keliukus, kur ved pas Mašuką,
Arkit ir akėkit, rugeliais užsėkit.
Kai užaugs rugeliais karčemos takeliai,
Užderės dirvelė, švies laimės saulelė.

Nepaklausiau, ar tas dainas piemenys dainuoja,
ar jas žmonės piemenų dainomis vadina.

Retai, kartą per kelis metus, per Sekmines²⁵, rinkdavęsi salyklą²⁶ ir darydavę alų arklininkai (kurie ganė arklius naktimis). Susirinkę ką gaudavo, pasidėdavę pas vieną ūkininkę, kuri taisydavo jiems vaišes. Į arklininkų pokylį ateidavę ūkininkai, ūkininkės, atsinešdavę savo vaišių ir paduodavę jas vaišių šeimininkei. Šeimininkė sudėdavusi vaišes ant stalo ir visi valgydavę, gerdavę. Pakviesti griežikai grieždavę. Berniukai, mergikės šokdavę; pašokdavę ir ūkininkai, ir ūkininkės.

Pirmą kartą išgindami bandą kieme rūkydavę, ir dabar parūką švęstomis žolėmis. Tvirtuose rūkyti esą brangu, kad nenukristų ugnis ir neužsidegtų.

Arklius, jei turį pašaro, į ganyklą vėlai teleidžią. Mat arklys turįs dirbti, jį reikią turėti namuose ir geriau šerti. Susirgusius gyvulius žmonės mažai tegyda.

Šiaip žmonės vertęsi (gyvenę) sunkokai. Mokesčiams sumokėti parduodavę javų, avinuką, veršiuką ar ką kitą iš smulkmės. Karvė ar arklys ne greit tepriaugą, o skylių (reikalų) esą galybės.

Vestuvių papročiai

Petronėlė Bandžiukaitė-Balčiūnienė, 22 metų atitekėjusi iš Šedbarų sodžiaus nuo Tytuvėnų ir jau 50 metų gyvenanti Gudaičiuose, pasakojo, kad čipčių²⁷ (kepurikę, maunamą ant viršugalvio ir prisegamą, kad nenukristų) jaunajai uždedanti svočia jaunojo pusėje keltuvių rytą²⁸. Svirne, prikėlus

jaunuosius, jaunosios sesuo ir pamergės žiūrindamos, kuomet svočia dės čipčių jaunajai, ir stengiasi jį numesti. Kelis kartus numetus, čipčių uždedas vyras ir tuomet nebegalima, esą, jo numesti. Uždėjęs čipčių, vyras pabučiuojąs žmoną ir jaunamartė dažniausiai ten pat svirne duodanti dovanas jaunojo tėvams, broliams, seserims ir nuodaliai²⁹ visiems brolaičiams³⁰. Turtinga marti aptaisanti uošvę, kaip sakoma, nuo galvos iki kojų – apvelkanti sijoną, prijuosianti prijuostę, apsiaučianti bliūze³¹, apgobianti skarike ir uždedanti skarą ant pečių; uošviui duodanti stuomenį arba du³², kartais visus viršutinius rūbus, kaip ir uošvei; jaunojo broliams dovanojanti po stuomenį, seserims – po skarikę arba po stuomenį, visiems brolaičiams – po stuomenį arba po rankšluostį. Dovanas jaunoji duodanti ne visiems svečiams matant. Išdalijus dovanas, jaunieji, už rankų susikabinę, jaunojo tėvų ir visų vestuvinių lydimi einą į trobą. Pirmąjį sekmadienį po sutuoktinių, eidama bažnyčion įsivesdinti, jaunamartė užsidedanti čipčių po šilkinę skarikę. Čipčiaus kaspinų galiukai matosi po skarikę, paausiais. Čipčius esąs padarytas iš muslionio³³ (tankios plonos pirktinės medžiagos). Iki pusės galvos, per momuonį (momuonė – galvos dalis, kuri mažiems vaikams ilgai minkšta būna. Žmonės sako: „Kol vaiko momuonikė minkšta, vaikas nešneka“) čipčius esąs apdėtas pirktinėmis rausvomis ir baltomis gėlėmis (bukietais). Baltų gėlių esą daugiau nei rausvų. Puošią čipčių ir kitokių spalvų gėlėmis, tačiau per daug spalvų nemaišą. Prie gėlių, ant viršugalvio, prisegą rausvą ir kitokios spalvos – daugiausia baltos arba mėlynos – dvilinkai³⁴ sulenktą kaspina, nutįsusį iki kaklo.

Maisto gaminimas

Žiemos ir pasninko valgiai buvę šie.

Šutinti rauginti kopūstai. Sušutinę raugintų kopūstų, įdėdavę smulkiai arba plonais griežinėliais supjaustytų žalių svogūnų. Užpildavę kelis šaukštus su svogūnais ir druska suspirgintos alyvos³⁵, įbars-

²⁵ Sekminės – Šventosios Dvasios nužengimo į žemę šventė, švenčiama sekmą (septintą) sekmadienį po Velykų. Jos metu garbinama gamta – augalija ir naminiai gyvuliai.

²⁶ Salyklas – daiginti grūdai arba jų miltai alui daryti.

²⁷ Čipčius, čepčius – ištekęsusių moterų kepurė.

²⁸ Keltuvių rytas – rytas po tuoktinių pirmosios nakties, kuomet jaunieji keliama su muzika ir kitais papročiais.

²⁹ Nuodalai – iš eilės ir po lygiai.

³⁰ Brolaičiai – pabroliai.

³¹ Bliūzė – palaidinė.

³² Stuomuo – drobės gabalas marškiniams.

³³ Muslionis – muslinas – minkštas plonas medvilninis arba šilkinis drobinio pynimo audinys.

³⁴ Dvilinkai – dvigubai.

³⁵ Alyva – aliejus.

tydavę druskos ir sumaišę valgydavę su virintomis bulvėmis.

Silkių skystimas. Nuplovę silkę ir išvalę vidurius, pavolioldavę kvietiniuose miltuose ir abi pusi apkepėdavę ant anglių. Sudėję dubenėlin apkeptąsias silkes (didesniam dubenėliui dėdavę dvi silkes, mažesniam – vieną), smulkiai supjaustyti žalių svogūnų ir grūstų pipirų, šaukštu patrynę, užpildavę raugintų burokų skysčiais, išmaišydavę. Jei per rūgšti, įpildavę vandens ir valgydavę šaukštais pasisėmdami su virtomis bulvėmis.

Kanapių varškė. Šaukote buvusi kanapių grūstuvė, ten žmonės veždavę kanapes bei sėmenis ir grūsdavę alyvą. Kanapių išspaudas (spaudimus) užpildavę pakaitintu vandeniu, ištrindavę, išspaudydavę ir iškošdavę per tankų rėtį. Skysčius kildydavę ant mažos ugnelės, kol viršun pakildavusi varškė. Paskui, supylę ant rėčio, nuvarvindavę, įdėdavę svogūnų, pipirų, druskos ir suminkydavę. Į pikliavotų³⁶ miltų tešlos vidų dėdavę tos varškės ir dirbdavę pyragiukus.

Kanapinė. Sumaišę varškę su keliais šaukštais alyvos, valgydavę ant virtų bulvių užsitepdami.

Aguonų pyragiukai. Į pikliavotų miltų tešlos vidų tirštai dėdavę maltų, cukrumi pasaldytų aguonų ir dirbdavę pyragiukus.

Aguonų pienas. Praskiestas sumaltas aguonas iškošdavę ir tuo pienu baltindavę verėnus³⁷. Pienui labai sumaldavę aguonas, dažymui (mirkymui) maldavę mažiau ir tirščiau dėdavę aguonų. Į aguonų padažą dėdavę cukraus ir dažydavę jame aguonų pyragiukus, duoną ir kitką.

Alų darydavę šventėms, susiejimams, laidotuvėms ir pakastynių³⁸ pietums vasarą ir šiaip, kuomet pamanę. Seniau, pasidarę alų, siūsdavę geriesiems artimiesiems kaimynams. Kiekvienam po ąsotį, kibirėlį ar kitą indelį nunešdavęs paaugęs vaikas. Alų iš miežių arba rugių darydavę vyrai. Dabar alų darą iš cukrinių burokų.

³⁶ Pikliavoti – pikliuoti miltai, smulkiai sumalti, be sėlenų.

³⁷ Verėnas – viralas, sriuba.

³⁸ Pakastynios – pakasynos – laidotuvių pietūs.

Ištakos

1955–1957 METŲ DIENORAŠTIS

P. 96–97. Ozolų sodyba Melių kaime, 1957 m.

Tai mano mokyklinių metų dienoraštis, rašytas 1955–1957 m., kai mokiausi Bazilionų vidurinės mokyklos devintoje–vienuoliktoje klasėse. Devintoje tik pradėta, didžiuma užrašų – iš dešimtos ir vienuoliktos klasių, kai ėjo septynioliktieji. Dabar eina septyniasdešimt šeštieji, o aš vis teberašau, ką tada, prieš šešiasdešimt metų, pradėjau.

Na tai kas, pasakysit – rašyk sau. Negi būtina leisti viešumon! Tuo labiau – keistus jaunuolio savivokos paliudijimus, rašytus tikrai sau pačiam ir tarpais nė nesuvokiant, ką daro ir kodėl daro.

Ką dabar rašau – niekam ir nesiūlau. Išleidau porą dienoraštinių užrašų knygų, liudijančių mano darbus įkuriant Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdį ir atkuriant Lietuvos valstybę – įsteigiant Antrąją Lietuvos Respubliką, ir, manau, savo pareigą atlikęs: kas nori, turi galimybę sužinoti, ką iš tiesų darė vienas iš aktyviausių to meto politikų. Kaip jis vertina valstybės vairus šiandien sukiojančiųjų veiklą, bus rankraščiuose palikta anūkams.

O štai ką rašiau, kai tą savo gyvenimo katorgą pradėjau, nutariau pasiūlyti viešumai. Taip nusprendžiau iš dalies dėl to, kad apie aną metų autentiškų užrašų Lietuva turi nedaug, ir kiekvienas buvusio laiko paliudijimas sąžiningam istorikui gali būti pravartus. Stipri paskata buvo moksleiviškos sąmonės fiksuoti Stalino demistifikavimo ir „socialistinio lagerio“ neramumų atgarsių

paliudijimai, tai šen, tai ten nukritę į dienoraščio puslapius. Svarbus man rodėsi ir santykio su kolektyvinio ūkininkavimo būdu Lietuvoje faktų konstatavimas. Na ir dar vienas motyvas: mano tėvo dėka į mokyklos horizontus įtraukta Bazilionų praeitis: Pašiaušė, Kurtuvėnai, Raudė su jų paslaptimis, prie kurių mūsų būrelis vis bandė prisiliesti. Tai, mano galva, kaip tik „Padubysio kronikoms“.

Dienoraštis gerokai trumpintas. Tai ne tik dėl to, kad visas rankraštis yra beveik 200 kompiuterio puslapių, bet ir todėl, kad kiekvienos dienos didžiąją dalį eilučių sudaro pamokų vertinimų išvardijimai ir mokytojų elgesio komentarai, vakarėlių aprašymai ar pastabos apie simpatijas. Tai kartojasi, visą skaitymą versdami kančia. Norėjosi, kad apie aną metų, jo žmones pasiryžusieji mano siūlomą tekstą perskaityti sužinotų, kaip to ir reikalauja sąžininga žurnalistika: autentiškai, tiksliai ir aiškiai. Dėl teksto autentiškumo priimu visišką atsakomybę: kas palikta, visiškai netaisyta. Dėl tikslumo ir aiškumo problemų gali kilti: užrašai pernelyg fragmentiški, kad be papildomų komentarų būtų visur suprantami. Kai kur pateikiu minimalius teksto paaiškinimus. Deja, kai ko ir pats nebeatsimenu, nebeatkuriu ne tik faktų, bet ir konteksto. Tai ne tik dėl trumpinimų: patys užrašai dažnai yra keistas plikų faktų rinkinys – skubos jau beveik miegant darbas. Kita

vertus, atrodo, dienoraštį rašantis jaunuolis taip pasitiki savo atmintimi, kad mano esant pakan-kama padaryti užuominą apie įvykio smaigali, ir viskas atsikurs senatvėje, kuriai tie užrašai ir rašomi. Deja, senatvė mato tik plūduriuojant užrašų nuolaužas...

Ir vis dėlto tekste esama informacijos apie se-niai praėjusį laiką, kurią galima laikyti patikima tiek, kiek patikimas yra rašiusiojo noras būti ne-savanaudiškam: tegul ir ieškant savo teigiamųjų motyvų, jie bandomi pateikti kaip kitų nuomonės. Tai aš ir šiandien drįstu vertinti teigiamai.

Dėl kalbos. Ji labai prasta. Tėvai buvo iš skir-tingų tarmių, gyvenome žemaičių ir aukštaičių sandūroje, o iš vadovėlių į galvas krito tarybiniai naujažodžiai. Nenuostabu, kad dienoraštis para-šytas mišrainės stilium, tai irgi ano meto doku-mentas. Paskui visą gyvenimą mokiausi lietuvių kalbos ir tebesimokau.

Kiek leido galimybės, naudojuosi savo nuotrau-komis ir kita vizualine medžiaga, nes žurnalas tam suteikia kuo palankiausias galimybes.

Atsiprašau, jei publikacija ką nors palies ne taip, kaip jis norėtų. Skelbiant dienoraščius tai neišvengiama.

Autorius

1955 metai

1955 m. sausio 5 d. <...>

Mano gyvenimo tikslas turi būti toks: puikiai išstudijuoti gamtos mokslus, kad galėčiau būti kuo nors naudingas žmonijai. Tuo pat metu aš turiu išmokti gerai valdyti plunksną. Žinau, tai pasiekti bus nelengva, bet darbas padės. Šiuos uždavinius aš įgyvendinsiu!

1955 m. sausio 8 d. <...>

Mama, parėjusi iš Bilotienės, papasakojo apie kalinių gyvenimą Rusijoje. Bilotienės sesuo Elž-bieta išbuvo ten 7 metus. <...>

Pasakoja, kad kaliniai ten suskirstyti barakais, kurie aptverti spygliuotomis vielomis. Jie varomi dirbti. Ten žmogaus gyvybė mažai vertinama.

Buvo toks atsitikimas. Vieną rytą kaliniai į signalą ruoštis darbui neišėjo. Nepadėjo jokie vyresnybės grasinimai. Buvo iššaukta kariuomenė. Tada visus išrikiavo ir liepė kiekvienam eiti užsirašyti, kuris eis dirbti. Tokių neatsirado. Karininkas išsitraukė revol-verį, priėjo prie vieno ir klausia: „Eisi dirbti?“ „Ne.“

Karininkas jį nušovė. Iš kito jis susilaukė tokio pat atsakymo. Taip tas „pažangiausios pasaulyje“ šalies at-stovas, užkietėjęs kraugerys, nušovė aštuonis žmones, bet savo savivaliavimą buvo priverstas nutraukti, nes kaliniai ėmė bruzdėti. Štai kur pasirodo „tikrosios de-mokratijos“ veidas, kur aiškiai matyti žmonių kultūra!

Arba kitas pavyzdys. Vieno barako gyventojai nutarė neiti į darbą. Jie užsidarė name ir jiems nieko negalėjo padaryti. Tada kariuomenė apipylė tą namą benzinu ir padegė. Išbėgusiuosius pasitik-davo šautuvų ugnimi. Taip žuvo visi streikininkai.

Moterys ten taip pat labai žiaurios. Jos kartais net nužudo viena kitą. Kartą jos užsidarė ir nėjo į darbą ir pasidavė tik tada, kai kareiviai į jų patalpą ėmė pilti iš ugniagesių žarnų vandenį.

Dideli nesutarimai vyksta ir tarp pačių kalinių. Vieni eina į darbą, kiti neina. Tie graso, kad visi neitų. Kartą įvyko skerdynės, kuriose žuvo labai daug žmonių. Atvykusi kariuomenė išblaškė juos, kai tie, kurie ėjo į darbą, buvo prispausti prie vielių ir jų buvo likę visai nedaug.

Štai tikrasis tarybinių žmonių veidas. O kiek gyrimosi, kiek pūtimosi laikraščiuose, knygose ir visur, kur galima, apie TSRS kultūrą! Jeigu jais tikėtum, tai tikrai atrodo – gyvenimas neblogas. Tačiau mes ne tokie mulčiai, avinėliai. Mes mato-me truputį toliau negu Maskvos auksą, pastatytą ten vien dėl tuščių pagyrų. Mes matome Sibirą su visais užkampiais ir kartu matome šalis, kuriose žmogus tikrai laisvai kvėpuoja. Ne, neapmulkins akių išoriniu savo blizgėjimu ši baudžios šalis.

1956 metai

1956 m. sausio 3 d. Šiandien rytą buvau išėjęs į pievą pakirsti žabų žirnių atramoms, nes pavasarį ar vasarą, kada krūmai sulapoja, šakos nebetinka. Tada kiekvieną šakelę reikia nubraukti, kad lapų nebeliktų. O žiemą nukertu krūmo šaką, nusmai-linu – ir šaka paruošta. Pavasarį tik smaigyk. Taigi, norėdamas pavasariui darbo turėti mažiau, nuėjau jų pakirsti. Iškirtau tris krūmus su visom šaknim, kad jie nebeaugtų ir negadintų pievos. Ten netoli vasarą buvo iškastas nusausinimo kanalas. Bet ką aš pamačiau ten nuėjęs! Vanduo išgriaužė krantus, velėnos suvirto į griovį. Išverstos žemės kalnais stovi ant krantų. Nieko sau tvarka!

Norisi kelis žodžius pasakyti apie melioraciją. Pas mus žemės labai nevienodos: kalnai, ant kurių

nuo sausros išdega pasėliai, ir lomos, kuriose ir karščiausią vasarą paviršiuje rasi vandens. Tokioms žemėms reikalinga melioracija: vienoms laistymas, kitoms sausinimas. Apie drėkinimą nėra ko kalbėti, nes jo panaudoti čia neįmanoma, bet sausinimas ne tik įmanomas, bet ir būtinai reikalingas, nes šlapiose vietose auga menkavertės viksvos. Šią vasarą buvo praveistas sausinimo griovys. Atvažiavo traktorius <...>. Išvedė kelis griovius ir nuvažiavo. <...>. Kanalai išėjo kreivi, nevienodo gilumo, nes per kalnelį važiuodami vis tiek leido tokiu pat gyliu. Vandens prisirinko beveik pilnas griovys ir tik tada galėjo tekėti toliau. O rudenį neišsklaidyta ant krantų žemė sudarė lyg ir pylimus, kurie neleido vandeniui nutekėti į griovius. Tuo būdu atsirado lyg ir atskiri ežerėliai ir vietoj nusausinimo išėjo drėkinimas. Pavasarį žolės ten nebebus, nes jau pusę žiemos tie plotai stovi apsemti. O ar negalėjo jų išlyginti? <...> Kaip nuo tokių kalnų pjausi žolę? <...> Nuvažiuodamas namo, traktorius įstrigo ant šlaito. Nei šen, nei ten. Kaip tyčia, užgeso motoras. Teko iškviesti kitą traktorių. O jiems nuvažiavus, per visą pievą paliko neišdildomi traktoriaus ir plūgo pėdsakai. Ant dobilų traktorius apsisuko taip, kad toje vietoje liko tik žemių kalnai. Galinga technika galingai ir veikia.

<...> Bet kam tai rūpi, juk tai ne savo, bet kolūkio, tegul taip būna. Taip galvoja kiekvienas žmogus, o jeigu ir nori sutvarkyti, tai, neradęs pagalbos, nusišpjauna.

1956 m. kovo 21 d. Šiandien jau trečia atostogų diena, o aš dar nieko gero nenuveikiau. Galvoju dienoraštį rašyti reguliariai, tai gal pradėsiu nuo paskutinės mokslo dienos.

Kovo 17 buvo paskutinė trečiojo ketvirčio diena. Šilta, graži. Bet mano reikalai nekokie. Netikėtai buvau priverstas atsakinėti iš lietuvių. Čia aš nesuklysiu, nebijau. Kas kita fizika, matematika. Fizika jau seniau buvo išvesta, bet tik per gerus mokinių liežuvius. Kai vedė ketvirčius, turėjau tik vieną penketą, ir tą patį, atsimenu, silpną. Preidis klausia lyg mokinių, lyg savęs:

– Tai kiekgi tau vesti?

– Penkis! Penkis! Vis tiek negaus kitokio pažymio, – šaukė mokiniai, o man buvo tokia gėda, kad kiaurai žemę smek!

Matematika išėjo blogiau. Geometrijos aš turėjau 5, iš rašomojo – 4, iš namų darbų gavau 5 ir išvedė 5. Trigonometrijos reikėjo atsakinėti. Šiaip taip atsakiau, bet penketui per silpnai. Liepė pakartoti reiškinių keitimą logaritmuotinais ir išvedė 5. Jau iš algebros galvojau neatsakinėti, nes buvo 5 iš atsakomojo, 4 rašomojo ir 4 namų darbų. Bet Vaitiekaitis pasakė, jog Ažubalis mane kvietė atsakinėti. Kai mus suskiepijo (tą dieną skiepijo prieš šiltinę), aš nuėjau. Davė junginių lygčių sistemą. Sprendžiau ilgai, nieko neišėjo, nes, tiesą sakant, aš jos nemokėjau.

Paskui nuėjau į chorą. <...>

Dainavom ilgai. <...> Mes pradėjom iškraipyti dainas, erzindami Valančių. Pavyzdžiui, reikia dainuoti: Liaudies tu protas, liaudies didybė..., o mes traukiam: Liaudis kuprota, liaudis vyžota ir t. t. Kai dainuoją, išeina geras sąskambis. <...>

Po to turėjo įvykti šokiai, fizikų vakaras tema „Katodiniai spinduliai“. Jau buvo žadėta keli šeštadieniai prieš tai, bet tai „perdegdavo“ lempa, tai šis ar tas atsitikdavo ir jo nebūdavo. Šį kartą Preidis užtikrino, kad bus, bet neįvyko, nes susirinko nedaug mokinių. Galvoju, kad įtakos čia padarė gavėnia. Na, žinoma, kadangi susirinkimo neįvyko, buvo šokiai. <...>

Kovo 19. Visą dieną prasidirbau su malkom. Iš ryto pjovėm, paskui skaldžiau. <...> Vakare skaičiau knygą.

Kovo 20. Iš ryto atsikėliau anksti, pasiėmiau slides ir išvažiavau į Pagelavą. Kokie puikūs vaizdai! Ypač kada apšvietė saulė. Kai nuvažiavau į pakrantę, apžiūrėjau krantus. Kažkaip keista, kad ten, kur vasarą, galima sakyti, knibždėjo žmonės, dabar be jokios pėdelės nusitęsia iki miško tik apsnigtas kalniukas. Labai keistas jausmas. Jis dar padidėja nuo to, kad aplink ne vanduo, o sniego lyguma. To jausmo aš nemoku apibūdinti. Tai lyg gaillestis, lyg liūdesys, nežinau.

<...>

Vakare vėl skaičiau „Altorių šešėly“. Kažkaip paklausiau apie kunigus ir ėmėm su tėte šnekėtis. Jis man papasakojo apie liuteronus, kalvinus, katalikus, jų skirtumus. Pasirodo, mūsų apylinkės yra garsios istoriniu atžvilgiu. Pašiaušėje yra jėzuitų vienuolynas (dabar ten mokykla), bažnyčios griuvėsiai. Dvaro rūmai požeminiu tuneliu buvo sujungti su vienuolynu ir bažnyčia. Dar ir dabar tebėra tas

urvas, nes vieną kartą, ardamas lauką, įkrito kažkoks žmogus. Pasakoja, kad ten yra užkastų lobių. O už plento, prie Malakausko ir Leščauskio, yra ežerėlis ir kalnelis, ant kurio statė bažnyčią kalvinai. Jie statė iš savo darbo plytų, nes ant jų žymu pirštai. Kiek per dieną kalvinai pastatydavo, tiek jėzuitai, atėję iš vienuolyno, sugriaudavo, užmušdavo sargybinius ir kartu su plytomis sugrūsdavo į ežerėlį. Nuo tų plytų vanduo pasidarė rausvas. Ežerėlis vadinamas Raude.

Kitą kartą aš svajodavau apie istorines vietas, tyrinėjimus, visai nežinodamas savo apylinkės praeities. O kokie įvykiai vyko čia senovėje! Kiek daug paslapčių slepia griuvėsiai, ežerėliai. Jie reikalauja tyrinėjimų. Kiek daug naudos galima duoti mokslui! Štai ką reiškia pasidomėjimas savo apylinke. Kiek romantikos slypi aplink! Nereikia nei tolimų kraštų, nei kitų istorinių vietų.

Kovo 21. Šiandien buvo rusų kalbos konsultacija. Nuėjau anksti, dar nieko nebuvo. Pasiėmiau laikraščius ir, nuėjęs į klasę, skaičiau. Vienas apsakymas mane gerokai sudomino. Aprašoma apie Šiaulių rajono vykdomojo komiteto pirmininko Gureckio sūnaus paleistuvystę, kaip jis suviliojęs kažkokią Danutę, bet nevedęs ir palikęs, o tėvai tam pritarę. Aprašomas jų didelis poniškumas, tėvai vadinami senais kelmiais. Žodžiu, taip išdirbti, jog Gureckis tikrai žlugs. Na, ką gi, taip ir reikia! Prisiponavo! Štai didžiųjų mūsų vadovų moralė! Tą laikraštį aš pasidėjau kaip liudijimą.

Kai susirinko daugiau mokinių, mes kalbėjomės apie Staliną. Visi sakė, kad mes jį iš mauzoliejaus, nes Chruščiovas padaręs slaptą pranešimą, nepaskelbtą spaudoje, kurį netrukus paskelbs. Aš nuėjau, kad su Stalinu ne viskas tvarkoj jau ir XX partijos suvažiavimo metu, nes ten buvo minimas tik Leninas. Sako, kad jis nužudęs 150 geriausių karvedžių, tarp jų ir Kirovą, ir kažkokį lietuvių Sąjungos aviacijos maršalą. Stalino žmona norėjusi nužudyti ir Žukovą, kai jis pareikalavo, kad po pergalės Stalinas laikytųsi duoto žodžio – panaikintų kolūkius; bet nušauti nepavyko, nes žuvo Žukovo adjutantas. Štai dar vienas pavyzdys komunistų moralės, dargi net paties dievuko. Na ką gi, prisigėrė žmonių kraujo, lai važiuoja iš mauzoliejaus.

Laimingos kelionės, kraugery!

Paskui įvyko konsultacija. Ketvirtyje man iš rusų žodžiu ir raštu išėjo 4. Bet Bukauskienė mane labai išgyrė ir pasakė, kad mano tema ir atpasakojimas parašyti geriausiai. Juos perskaitė ir pasakė, kad visiems reikėtų pasimokyti, nes rašyta pagal planą, į temą ir t. t. Ji tik apgailestavo, kad padariau dvi klaidas ir teko rašyti 4. <...>

Kai buvo pertrauka, aš papasakojau mokiniams apie kalvinus ir jėzuitus. Visi buvo girdėję, bet kai pasakiau, kad mes turėtume ten tyrinėti, daugelis labai apsidžiaugė ir pritarė sumanymui. <...>

Visą dieną skaičiau „Altorių šešėly“. Laima ir Vyda sako irgi perskaičiusios, bet aš nemačiau kada. <...> Man reikia skaityti pamažu, suprantant turinį. <...>

Vis dėlto, nors paskutinės romano scenos ir truputį dirbtinos, neįtikinamos, bet sukrečiančios. Kaip puikiai atvaizduotas visas gyvenimas, Liucės, Vasario pergyvenimai! Vis dėlto ji moko gyventi. Juk tokie jauni, gražūs buvo ir Liudas, ir Liucė, bet štai senatvė pamažu artinasi prie tavęs. Tu prarandi grožį, lieki neįdomus. Aš taip ryškiai vakar pajutau tą senatvės baisumą, jog pasiryžau gyventi pilna to žodžio prasme. Veikti, dirbti, siekti idealo, nestovėti vietoje – štai kur gyvenimas. <...>

1956 m. kovo 22 d. Atsikėlęs, kaip visada, padariau mankštą ir iki pusės nusiprausiau šaltu vandeniu. Man tai virto beveik įpročiu, nes pradėjau nuo pernai metų rugsėjo mėnesio. Prausdavau lauke ir, tik kai jau visai nusistovėjo šaltis, ėmiau praustis kambary. <...>

Tuoju po pusryčių slidėmis važiauvau pažiūrėti kalvinų bažnyčios griuvėsių. <...> Ežerėlis užankantis, bet ant samanų jau auga pušaitės. Jos taip puikiai garbiniuotos, kaskart vis didesnės, saulei šviečiant sudaro gražų vaizdą: iš karto sniego lyguma, paskui mažytės pušaitės juodais kamienais ryškiai skiriasi nuo sniego, po to sniego fonas nyksta vis didesnių pušų garbanų užstojamas, pagaliau išskyla tikras miškas, tolumoje skendintis melsvame rūke. Vaizdas prašyte prašosi dailininko teptuko. <...>

Nenuostabu, kad būtent tą vietą pasirinko vienuoliai: bažnyčia būtų stovėjusi ant aukšto kalno, o aplink puikūs miškai. Jokių žymių neradau, nes viskas apnešta sniegu. Važiuojant namo, mačiau mažiausiai šimtametį kadugį. Jo aukštis – apie 2 metrus, krūmo skersmuo – apie 3 metrus. <...>

Parvažiavau nuvargęs. Perskaičiau Vygodskajos knygą „Rūstybės liepsna“. <...> Po to ėmiau skaityti P. Cvirkos publicistiką. Na ir velnias padlaižys! Šlykštu ir skaityti. Visokie rinkimai tarybiški, „laisvi“, kolūkiai ir t. t. Skaitau tik todėl, kad reikia žinoti mokykloje. <...> Vakare ėjau į kiną „Pavasario šalnų“, pagal R. Blaumanį. Filmą neblogas. Tik per daug tuos ūkininkus bjauria. Ką gi, kitaip ir nerodytų.

1956 m. kovo 23 d. Iš ryto mama supyko, kam aš rašau dienoraštį, „užsiiminėju bereikalingais dalykais“. Bet aš nenusileidau. <...> Baigiau skaityti Cvirkos publicistinius straipsnius. Šlykštinė! Jau ir jis matė, kad tarybų valdžia neideali („Svieto lyginiojai“, „Kas kenkia Kauno grožiui“), bet bando kaltę suversti atskiriems asmenims. Kelio jam atgal nebebuvo. Kai kas man sakė, kad Cvirka nunuodytas, nes pas jį rasta antitarybiškų raštų. Ką gi, gali būti.

Nešdamas malkas galvojau, kad reiktų parašyti apsakymą „Tiesos“ konkursui. Po pietų sutraukiau trumpą „Altorių šešėlių“ turinį, apie 5 lapus. To reikalauja mokytoja. <...>

1956 m. kovo 24 d. Šiandien buvau konsultacijoje. Mano temą pripažino geriausia <...>. Bukauskienė sakė, kad reikia daugiau kaupti dėmesį į stilių, nes aš „galiu išeiti į medalininkus“. Tuo aš <...> abejoju. Mokykloje kalbėjome apie Staliną. Visi juokėmės, kalbėjome visokias nešvankyles ir norėjome nukabinti nuo sienos, bet Jonis nesutiko. <...>

Po konsultacijos ėjau pas kirpėją. Mes kaip visa da ėmėm politikuoti. Ji labai jaudinosi, pasakodama apie Staliną, koks jis buvęs niekšas, žudikas. Aš irgi papasakojau visas žinomas istorijas. Bendrai, mes su ja labai atvirai pasikalbėjome. Jis tokia maloni senutė. Tik labai garbina vokiečius.

Eidamas namo, sutikau Puščenę. Ji išbėgo pasipasaoti apie Stasiuką. Jis iš Kazachstano persikėlė prie Murmansko. Dabar gauda silkes. Sako, kad valgo ką nori. Gyvena neblogai. Tik važiuojant iš Kazachstano jį apvogė. Puščenė nerimauja, bet ir didžiujasi. <...>

Namie skaičiau Cvirkos eilėraščius ir Turgenevo apsakymus. Iš Šiaulių parvažiavęs tėvas vėl pasakojo apie Staliną, kad jį jau meta lauk. Buvo fabrikuose susirinkimai, kur „išrinktiems“ parteinams Stalinas buvo paskelbtas žmogžudžiu. „Stalinecas“

nugriovė Staliną, visur beveik bruzdėjimai. Vakare rašiau apsakymą. <...>

1956 m. kovo 25 d. Važiavome į Kelmę. Aš dar pirmą kartą. Ant plento laukėm ilgai, apie valandą. Tėtis su Preidžiu kalbėjosi apie Stalino žlugimą, apie mokyklų lygio atsilikimą nuo užsienio. Sako, kad netgi didins, o ne mažins mokslą. Važiavom su kažkokia kursuojančia mašina, bet be konduktoriaus, matyt, spekulianto. Vietovės kalnuotos, apaugusios pušynais, eglynais. Kai kur vyksta šokia tokia statyba. Netoli Kelmės statosi nauja gyvenvietė. Namai mūriniai, pagal vieną standartą, bet pirmininko išsiskiria – mat, pono. Štai tau ir lygybė. Kelmė – menkas miestelis. Namai mediniai, tik keli dviaukščiai mūriniai. Bet turgus – didesnis negu Šiauliuose. Žmonės beveik nepertraukiamai plaukia gatve. Ten galima daugiau ko ir nusipirkti. Yra šautuvų, slidžių, gerų batų, ko Šiauliuose nėra. Iš viso, prekybinis gyvenimas ten aktyvesnis. Važiavome namo kažkokioje dengtoje mašinoje, ant dėžių, kartu su Preidžiu ir jo žmona. <...> Parvažiavęs skaičiau Turgenevo apsakymus, sutvarkiau knygas, o vakare pabaigiau apsakymą. <...>

1956 m. kovo 26 d. Pradėjau rašyti temą „Buržuazinės žemės reformos kritika P. Cvirkos romane „Žemė maitintoja“. Sunku prisiversti rašyti, bet ką darysi! <...> Kur nebus šlykštu, jeigu visa, ką rašai, meluoji. Grynas melas. Juk aš nesu matęs nei tos reformos, tik vadovaujuosi kitų, tarybinių kritikų, nuomone. O kokie jie „teisingi“, tai nė kalbėti nėra ko. Niekšai, tegu duoda dabar kolūkiečiui tiek žemės, kiek davė tiems naujakuriams – visus ant rankų nešios. Jeigu dabar žmogus sugeba šiaip taip pragyventi iš 60 arų, tai ką šnekėti apie kokius 3 ha. O gal ir nesugebėtų, nes dabar visi iš kolūkių vagia kaip velniai. Ką čia kalbėti! Viskas supuvo. Na, žiūrėsim, po Stalino išginimo iš mauzoliejaus reikia tikėtis didelių reformų.

1956 m. kovo 27 d. Iš ryto buvau bažnyčioje. Nebenorėjau ginčytis su tėvais, nes jau žadėjo ir iš namų išginti. Niekas nematė, nors buvo jau šviesu. Kai parėjau, tėvų nuotaika iš karto pasikeitė – geri, švelnūs. Norėjau rašyti temą, bet paėmiau slides ir išvažiavau. Susitikau Ernestuką. Tas paprašė, kad atsineščiau aparatą. <...> Diena buvo saulėta, o sniegas labai blizga, todėl nežinau, ar kas išeis. <...>

1956 m. kovo 28 d. Šiandien jau į mokyklą. <...> Ir vėl kalbos apie Staliną. Devintokų klasėje buvo paveikslas, tai jie nukabino ir išnešė ant laiptelių. Žmonės važiuoja ir juokiasi. Paskui vienas devintokas priėjo ir spyrė, tik nesudužo. Ėjo pro šalį Masytė, pamatė, tai atėjo Bukauskienė ir ėmė šaukti, kad „bėgam įvykiams už akių“. Vėl liepė pakabinti. O per istoriją vienas paklausė: „Kada numesim tą šarlą lauk?..“ Šarlis – tai pas mus toks paniekinimo žodis. Mokytoja barasi, bet šypsosi. Visi žino! Ką čia kalbėti!

Mokykloje vėl tie patys įvykiai: atnešti makulatūrą, pirkti knygas, rinkti metalo laužą. O iš kur? Jiems nesvarbu. <...>

1956 m. kovo 29 d. Atsikėliau, kaip visada, 7 valandą ir išvažiavau apžiūrėti kolūkio sodo, kurį, kaip sakė tėtis, nugraužė kiškiai. Tikrai, visos obelaitės baltavo be žievės. Mat rudenį čia talkininkavo pionieriai, tai uždėjo porą eglių šakų, apraizgė kažkokiu siūlu ir paliko. <...> Gaila žiūrėti. Parašysiu į laikraštį! O žmonių soduose nė kiek nenugraužta, nors ir neaprišta. Kitur ant ilgų karčių parištos barškančios blėkos, jos atbaido, dar kitur baidyklės pastatytos. Štai ką reiškia savo ir kolūkio.

Parvažiavęs rašiau rusų temą apie Tolstojų, nes buvo užduota „Moi liubimyj pisatel“. Ne tai, kad jis būtų mėgiamiausias, bet jį pasirinkau dėl to, kad jis sugebėjo dirbti. Štai kas mane žavi – jo darbas.

Temos parašiau nedaug, rodos, tris puslapius, bet perrašinėju tris kartus, ir tai dar sąsiuvinyje pribraukiau užtektinai. Tai man užėmė visą priešpietį, kol ėjau į mokyklą. <...>

1956 m. kovo 30 d. <...>

Per lietuvių rašėmės apie Vienuolį. Ten mokytoja sakė, kad Vienuolis neteisingai darė, kad pripažino „apsišvietusio karaliaus“ teoriją. Aš pasakiau: „O dabar rafinuoto galvažudžio?!“ Ji pažiūrėjo į mane ir, matyt, suprato, nes nuraudo. Iš viso, su ja mes kalbamės gana atvirai.

1956 m. kovo 31 d. <...> Vakare atėjo Martynas ir mes susitarėm eiti į bažnyčią. Nuėjau visai naktį, kai jau giedojo kryžiaus kelius. Daugybė pažįstamų, komjaunuolių, ką ir besakyti!

1956 m. balandžio 1 d. Velykos!

Jau iš vakaro buvau nusprendęs eiti į bažnyčią. Kai atsibudau, laikrodis buvo sustojęs. Jau švito ir aš galvojau, kad jau vėlu. Bet kai mama paragino, greitai susitaisiau ir išbėgau. Keliu traukė būreliai žmonių. Taip dar neidavo nė vienais metais. Ir bažnyčia pilna žmonių. Tiesiog nėra vietos nė kur atsistoti, o atsiklaupiti – tai nė kalbos nėra. Kiek komjaunuolių, ir dar „veikėjų“. Ką reiškia tas komjaunimas...

Bažnyčia buvo papuošta nuostabiai. Paveikslą piešė vietinis žmogus, bet taip puikiai, jog tikrai atrodė kaip numirėlis. Aš nelabai tikiu tomis dogmomis, bet bažnyčia geras dalykas. Ji įkvepia, pakelia ūpą, sukaupia. Tą teigia visi.

Namo parėjau gerai nusiteikęs. <...>

1956 m. balandžio 2 d. <...>

1956 m. balandžio 3 d. Eidamas mokyklon, susitikau Vaičiulį su Norvila ir jis pasakė, kad eitume į naują mokyklą. Ten jau buvo daug mokinių. Mes užsiėmėm klasę. Šone – abitūra, kitame – IX ir VII klasės. Paskui mes šešiese išvažiavom su mašina suolų. Prie Karpavičienės mašina užbuksavo ir aš nuėjau atgal, kad pasaugočiau draugų suolus. <...> Kažkaip jaučiau naujojoje klasėje. Paskui mokytojai liepė persukti suolus. Mergaitės norėjo prie lango, o mes neleidom. Na ir vėl susipykom! Vadinamės „azijatais“. <...> Šeštą pamoką Olga skaitė mano lietuvių temą. <...> Auklėtoja nurodė, kad reikia pabrėžti Taručio sąmonėjimo kelią ir papildyti iki pilno sąsiuvinio – tada siųs į konkursą. Apsiėmiau. Pareidamas sušlapau kojas – visur jau vanduo, migla. <...>

1956 m. balandžio 4 d. Pamokų atsakinėti niekas neklausė. Parėjęs namo rašiau temą. Atsisėdau rašyti 3 valandą dienos, o pabaigiau beveik 3 valandą nakties. Kai pavargdavau, eidavau pasimankštinti. Nuo 11 iki 12 valandos nebegalėjau – taip norėjau miegoti, bet rašiau, kartais nebesuprasdamas ką. Paskui praėjo, ir perrašyti spėjau laiku. Prirašiau 15 lapų, o su planu – 17 lapų. Perrašiau ant prašyminio popieriaus, vienoje pusėje, bet yra pribraukymų ir įterpimų.

1956 m. balandžio 5 d. Miegojau 4,5 valandos. Kai atsikėliau, dar norėjau miego, bet paskui praėjo. Daviau Laimai skaityti temą. Atrado kelias klaidas, kaip vietoj „pamatė“ aš parašiau „papatė“. <...>

Per istoriją kalbėjomės apie Lietuvos užgrobimą 1940 m. Masytė mėgina „išaiškinti“ pagal „mūsų dvasią“, bet tiek daug neaiškumų daro, jog net juokinga. Temą atidaviau auklėtojai, bet ji neskaitė.

<...> Vakare, kaiėjau pas Martyną, parvažiudamas tėtis pasakė, kad eičiau į susirinkimą, kuriame skaitė CK laišką dėl Stalino. Aš tuoju nulėkiau klausytis, nes tėtis turėjo išvažiuoti – versliavosi karvė. Atėjau į koridorių – žmonių daugybė, kai kada vienas kitas pakelia balsą. Koridoriuje stovėjo Bukauskienė, tai aš netrukus išėjau, nes mokiniams neleido. Vis dėlto girdėjau kai ką. Tiesiog siaubas!

Vakare vėl dirbau pamokas iki 1 valandos, beveik miegodamas. 2 valandą parvažiavo tėtis, tai mes kalbėjomės apie to niekšo piktadarybes. Kai pagalvoju, nors ir duok į snukį jo buvusiems padlaižiams.

1956 m. balandžio 6 d. Rytais šala labai smarkiai, nes vėjas vėl iš rytų, bet aš einu tik su švarku. Mokykloje per pertraukas sportuojame ant lygiagrečių ir palube vaikštom sija. Per istoriją kalbėjom apie Staliną. Siaubas! Ir jis buvo „demokratiškiausios“ pasaulyje valstybės galva! Per psichologiją Šerys pasakojo apie pastovius jausmus. Kaip pavyzdį nurodė mus su Prunce: va, Bilotas jau kelinti metai kaip dirba radijas, Ozolas vėl seniai jau ruošiasi sumušti Mičiurinę.

Ne, nesiruošiu. Dabar man agronomija liko antraeilium dalyku. Aš svajoju apie rašytojo darbą. Tik jį, manau, galėsiu tinkamai dirbti.

Namuose skaičiau laikraščius, antrą kartą parašiau žinutę į laikraštį, pjočiau ir nešiau malkas, o vakare mokiausi. Galvoju daugiau rašyti į laikraštį: apie Pagelavą, apie mašinų kursavimo tvarkaraštį, apie kolūkio sodo žuvimą, apie medelius, apie miestelio šaligatvius ir kt. Reikia tvarkos, nors abejoju, ar mano kritika ką nors padės...

1956 m. balandžio 7 d. Šeštadienis. Buvo Janonio 60-ųjų gimimo metinių minėjimas. S. Norkutė skaitė pranešimą, mokiniai pasakė kelis eilėraščius ir ... blanku. Po pamokų žadėjo būti šokiai, bet muzikantai atėjo pas mus į namus ir mes padarėm repeticiją. Neblogai išėjo. Dalyvauja du smuikai, du akordeonai, būgnas, gitara ir mandolina. Martynas paliko savo akordeoną, tai aš mokiausi groti. Kad aš tokį turėčiau...

1956 m. balandžio 8 d. <...>

1956 m. balandžio 9 d. Šiandieną jau atodrėkis. Bet per tas dvi dienas tiek užpustė, kad plentu nebėra judėjimo. Sunešti pusnynai. Preidis aiškino, kad toks nepastovus oras kilo dėl Saulės dėmių. Baikis dėl ko. Svarbu tai, kad visur sniegas, baigiasi visi pašarų ištekliai.

<...>

1956 m. balandžio 10 d. <...>

1956 m. balandžio 11 d. <...>

1956 m. balandžio 12 d. <...>

1956 m. balandžio 13 d. <...>

1956 m. balandžio 14 d. Atidavė vokiečių rašomuosius. Na, aš tai paskutinis asilas. Vietoj „die Schulerinnen“ parašiau „die Schulerin“ ir gavau 4. <...> Daugiau tėra tik keli trejetai, kiti dvejetai. Bet tokios žioplystės sau atleisti negaliu. <...>

Po pamokų buvo choro repeticija. Atvažiavo Vasauskas ir klausėsi. <...> Po choro mes dar kartą pergriežėm ir išsiskirstėm, susitarę ateiti 7 valandą. <...> Kai atėjo Vaitiekaitis, Parakininkas, susistygavome instrumentus ir nulipome į salę. <...> Susitvarkėm, sustojom ir trenkėme „Gaspadinę“ (man atrodo, neblogai išėjo). Visi žiūrėjo, klausėsi, šypsojosi. Kai pabaigėm, net plojo. Kitus šokius griežiant, jauėjo šokti ir šoko beveik visi. O susirinkusių buvo daug ir šokiai buvo linksmi. Paskui griežė vien Feiferis, o mes šokom. Mergaitės sakė, kad muzika žavinga. Po to prasidėjo geografų susirinkimas, kurio proga ir įvyko šokiai. Laima iškviatė į prezidiumą Bukauskienė, Šerienė, Lastauskį, Masytę, Reginą Margenytę, Špokauską ir mane. Man Šerienė davė pranešinėti, kas ką skaitys. Pirmiausia skaitė Lastauskas apie Arktikos atradimą ir tyrinėjimus. Iš jo pasakojimo išeina, kad čia vien rusų nuopelnai. Po jo buvo pasisakymai. Kalbėjo IV klasės mokinė Paulauskaitė, labai išsigandus, tik atgaudama kvapą. Po to aš. Iš karto bijojau, bet paskui įsivažiavau, ėmiau galvoti šaltai, kaip per pamoką. Išėjo gerai. Paskui man sakė, kad mano buvo įdomiausia, nes buvo pasakota apie 170 cm ir 350 cm diametro gaublius, apie jų reikšmę. Po to išstojo Parakininkas. Pasakojo apie Uralo „geležies kalnus“: Palaimos, Aukštąjį ir Magnetinį. Pradžioje truputį šlubavo,

po to gerai. Ona pasakojo apie mamuto iltis ir apie perlus, Špokauskas – apie aksomo medį, Rodnochorušas – apie saldinių medį. Vaičiulis pasakojo apie Beringo sąsiaurio atradimą <...>. Dar Karžauskaitė Marytė pasakojo apie pirmąjį geografijos vadovėlį. Po to, nebedemonstruojant diafilmų, buvo apdovanooti olimpiados nugalėtojai. Buvo kelios pirmos, antros, trečios ir ketvirta vietos. Pirmas premijas gavom trys: Špokauskas, Kabaila ir aš (atsižvelgiant į klasę). Man įteikė knygą „Pikčiurnienė“. <...> Ne veltui sugaišau du vakarus, nes atsakiau smulkiai, kiek galėjau. Antrą premiją gavo Laima, Regina Margenytė ir dar nežinau kas. Trečią – Karžauskaitė, Mikulskytė.

<...>

1956 m. balandžio 15 d. <...>

1956 m. balandžio 16 d. <...> Per fiziką Preidis pagyrė mūsų kapelą, sako, nesitikėjo tokių dalykų. Man sakė, kad aš buvau lyg tikras smuikininkas. Ir Masytė netgi pagyrė. Stebėjosi, kad taip greitai ir gerai. O man pasakė, kad nesitikėjo, jog aš groju smuiku. Sako, kiek aš čia mokinuosi, o to nežinojo nė vienas mokytojas. Ką ji tuo norėjo pasakyti, nežinau. Pasirodo, vienas tipas, žiūrėjęs, kaip mes grojame, buvo naujas muzikos mokytojas. <...>

<...> Gulu dabar anksčiau, kad galėčiau keltis saulei tekant. Dienoraštį rašyti tampa beveik įpročiu. Gerai. Reikia rinkti faktus. <...>

1956 m. balandžio 17 d. Eidamas į mokyklą, purve palikau bato kulnį, ot tarybinė gamyba, nei metų neišlaikė. Negalėjau nei ant lygiagrečių pasirodyti. <...> Per lietuvių užvažiavau dėl Vienuolio prisilaižėliškos kūrybos, bet mokytoja nieko nesakė.

<...> Lauke kaip vasarą. Deglė net iš čia girdisi. Nuėjau. Pilnas griovys vandens. <...>

1956 m. balandžio 18 d. <...>

1956 m. balandžio 19 d. Pirmąsias pamokas rašėm lietuvių kalbos rašomąjį tema „Dubysoje išplaukė ižas“. Iš pradžių juokavom apie kolūkį, visi kalbėjo, ką norėjo, bet paskui ėmėm rašyti. Aš įdėjau į rėminę kompoziciją savo pasakojimą, gamtą palyginau su savimi, išėjo kažkokia apybraiža ar kas. Na, žiūrėsime, kaip įvertins mokytoja.

<...>

1956 m. balandžio 20 d. Urbelis atsinešė į mokyklą akordeoną, tai aš griežiau, nes jau truputį susigraibiau. <...> geometrijos rašomojo gavau 2 – tai pirmasis šiemetinis dvejetas – nes nebuvau teisingai išsprendęs nei vieno, nei antro uždavinio. Per karinį Lastauskis agitavo, kad baigę stotumėm į karines mokyklas; sako, kad devintokams vėl reikės mokytis 11 klasėje. <...>

1956 m. balandžio 21 d. Kaip kelias dienas man buvo pakili nuotaika, taip šiandien – nekokia. <...> „Skūčna“, kaip sako liaudis. <...> Užtat perskaičiau M. Sluckio „Gerus namus“ ir dar skaičiau Vienuolio legendas. <...> Tiesa, šiandien daug kalbėjomės apie mūsų vadovų kelionę į Angliją. Ką tas Nikita, giriasi ar grasina?

1956 m. balandžio 22 d. Truputį nervinausi dėl vakarykščio, bet nieko. Iš ryto turėjau karščio, sutino visa dešinė veido pusė, tai gėriau vaistus, gydžiausi. <...> Pavakare nukirpau karpą, tai pirštas labai skaudėjo ir bėgo kraujas; tai buvo mano tvirtumo išbandymas. Po to sutraukiau Cvirkos apybraižas. Reikia su juo baigti. <...>

1956 m. balandžio 23 d. Akis ir žandas sutinęs, tai užklįjavau marlės ir ėjau. Mokykloje juokiasi iš manęs, o Preidis paklausė, kas atsitiko. Aš atsakiau: „Gavau fanarą.“ <...>

Lastauskio paprašiau rutulio, tai einant namo padavė. Kai ėjau pro Ažubalį ir kitus mokytojus, jis paklausė Lastauskio, ką aš nešu. Kai anas sakė, jis nusistebėjo: „O, žiūrėk! O jis meta?“ <...>

Parėjęs namo, mėčiau. 5 kg rutulį nustumiu apie 9 m. Tikslas – 12 m. <...>

1956 m. balandžio 24 d. Ėjau mokyklon pro Deglę. Akis dar sutinusi. <...> Lietuvių kalba tampa man įdomiausiu dalyku, o kitų nemėgstu. Be to, nemoku tvarkyti laiko. <...>

1956 m. balandžio 25 d. Iš ryto ėjau vėl Padeliais. Dar kai kur šlapia, bet pakrantė jau sausa. Nauja vieta; ji mane kažkaip veikia.

<...>

Bazilionų vidurinės mokyklos vienuoliktokai su mokytojais 1957 m. Nuotrauka iš autoriaus archyvo

Klausė iš istorijos. Nors gavau 5, bet jaučiu, nesklandžiai atsakinėjau. Dambrauskis dėsto mintis sklandžiau, tiesiog į tikslą. Kai per lietuvių mokytoja pasakė, kad „Puodžiūnkiemyje“ darbininkų kalba sausa, dirbtina, aš pasakiau, kad ji visiškai padirbta, tokių kalbų nėra buvę. Mokytoja nutylėjo. <...>

Po pamokų buvo choras. Padainavom iš visos gerklės, „sukėlėm pilve audrą“. Po to Valančius pašaukė Parakinį ir paprašė, kad sutiktumėm su choru akompanuoti „kolektyvinės kūrybos dainai“. Mes sutikom. Kažin, ar nesusimausim. Juk ten bus aukštų kritikų. <...>

1956 m. balandžio 26 d. <...> Buvo politinformacija. Kaip ir visada, aš siuntinėčiau replikas, bet mokytoja nepyko. Paskui per lietuvių atidavė rašomuosius darbus tema „Dubysoje išplaukė izaras“. Mokytoja pasakė, kad visi rašo labai publicistiškai, nėra jokios poezijos. Bet paskui nurodė, kad mano darbas geriausias. Ji paklausė, ar galima perskaityti garsiai. Kai aš sutikau, ji norėjo, kad aš ir skaityčiau, bet to tai jau nesutikau ir ji perskaitė pati. Ir man atrodo – tema nebloga, o jau visi, neperdedant pasakius, buvo nustebinti. Parakinis pasakė: „Ė, Cvirka prieš tave nublanko“, o Olga pareiškė, kad aš būsiąs rašytoju. Visi gyrė mane, o man tik sarmata. Ona ir Olga paėmė temą nusirašyti. Juokai! O per pertrauką visiems devintokams išgarsino.

Po pamokų pasilikom groti. <...> Mokymuisi parsinešiau Šerio smuiką. Namuose ir tėtis pagyrė už temą, jam, matyt, malonu. Pavakare išėjau pasivaikščioti. Oras puikus, drėgnas, ūkanotas, nuotaika puiki, tai aš gerai pailsėjau. <...>

1956 m. balandžio 27 d. Smuiką nusinešiau į mokyklą. Susitikau kelis žmones, kurie labai nužiūrėjo: „Smuikorius“. Mokykloje vėl replikos: „Mocartas“, „Atlik solo“ ir t. t. <...>

Per lietuvių vėl trenkėm šposus. Buvo ir karinis. Mokino su šautuvais: šaudyti, suktis, išardyti spyną, užtaisyti. Vadinasi, moko žudyti.

<...>

1956 m. balandžio 28 d. Atsikėliau anksti, bet, kol susitvarkiau, buvo jau pusė devynių. Apsivilkau tėtės žaliąjį kostiumą, pilkąjį ploščių, dar plius smuikas su futliaru – tikras frantas, kaip išsireiškė mama. <...> Atvažiavę į Bubius, išlipome su Rimu kryžkelėje ir nuėjom pas jį. <...> Kai nuėjom, jau buvo nemaža dalyvių, bet prasidėję nebuvo. Mes pavaikščiojom ir išėjom apsižvalgyti po apylinkes. Perėjom per seną dvaro sodą, dabartinį sodelį, nusiėjom į Dubysos pakrantes ir nuėjom prie piliakalnio. Puikus piliakalnis – status, aukštas. O peizažas! Priekyje miškai, šone Dubysa, dar maža, siaura, leidžiasi tolyn, kur melsvame rūke paskendusi miš-

ko siena. Dešiniam krante dar plytinė, statūs molio šlaitai, viskas tinka peizažui. Einant namo Nojikas juokais sakė, kad čia įsirengsiąs savo rezidenciją. Aš irgi sutikčiau. Iš tikro. Kai parėjom, jau buvo prasidėjus apžiūra. Šoniniam kambarių repeticijos, grūstis didžiausia, tai apie repeticiją nei kalbos. Netrukus turėjom išstoti ir mes. Šokiai pavyko neblogai, bet su choru susimovėm. Kūrybinei dainai Valančius neišlaikė ir mes turėjom nuvoginėti natas, kad išlaikytume ritmą. Po choro mes grojome ant scenos. Pavyko pusėtinai. Plojo daug, reikėjo antrą kartą groti. <...> Man atrodo, kad pasirodėm nekaip.

Vėliau išstojo dar daug chorų, šokių ratelių, kapelių, kurios sugriežė daug geriau, bet, žinoma, jos ne vidurinių mokyklų. Vis dėlto reikia pasimokyti ir būtinai gauti klarnetą ir bosą. <...>

1956 m. balandžio 29 d. Nors ir sekmadienis, bet ėjom į mokyklą. <...> Po pamokų buvo gegužės pirmosios minėjimas. Ta proga po paskaitos buvo pareikštas pagyrimas daugeliui gerų mokinių, tarp jų ir man, be to, Parakininkui už dalyvavimą saviveikloje, o Adai už darbą komjaunime. Po viso to pionieriai davė programą – visokių niekniekių, bet pagal juos neblogų. Programai pasibaigus, buvo suruošti žaidimai – prilipdyti seniui nosį, apnešti lazdele, pripilti su šaukštu stiklinę vandens. Kaziuks lipdė nosį ir pataikė. Gavo samtį. Tai buvo juoko. Sakėm, bus Genikei. O vaikai irgi daug kas gavo niekniekių, betgi smagu. <...>

1956 m. balandžio 30 d. Iš ryto nunešiau korespondenciją ir išsiunčiau. Tikriausiai išspausdins. <...> Parėjęs išėjau į mišką. Toks puikus oras, saulė taip šildo, kad aš nusivilkau bliuzę ir miške atsigulęs rašiau. <...>

1956 m. gegužės 1 d. <...> Po pietų oras pagerėjo, nors iš ryto buvo visai bjauru. Aš išėjau pasivaikščioti. Apėjau miškelius, galvodamas apie feljetoną. <...> Be to, apie Pagelavą ne šiaip sau publicistinį straipsnį sugalvojau parašyti, bet satyrinį apsakymą. <...>

1956 m. gegužės 2 d. Šiandien įvyko nelaimė. Sapnavau kažkokias baisybes, staiga girdžiu – mane šaukia labai smarkiai. Puoliau iš lovos, nubėgau į miegamąjį. Ten vienmarškinė, atmetusi galvą, ant grindų gulėjo mama. Tėtis darė dirbtinį kvėpavimą.

Aš irgi tuoj padėjau. Pamažu ėmė atsigauti, bet paskui dar ilgai negalėjo nė kalbėti. <...> Vaikščiodamas po laukus, garsiai skaičiau aplinkybių šalutinius sakinius. Persodinau erškėtrožę ir bijūną. Mane vėl apima noras tvarkytis, nors žinau, kad tai neilgam – ateis naujas [veterinarijos apylinkės vedėjas], mausim lauk. Tiek to! Dirbsiu, nors ir ne sau. Vakare ėmiau sutraukinėti Vienuolio raštų I t. ir Cvirkos „sukonspektavau“ V t. <...>

1956 m. gegužės 3 d. Šiandien mokykloje visi silpni – neišmiegoję. Ona, Olga, Rimas, Regina visas tas tris dienas ėjo į šokius. <...>

Ruošiame šeštadieniui vakarą, tai šiandien pasiskirstėme pareigomis. Mums teks groti su savo džiazu. Ar ne per tankiai? Rimas pasiūlė vasarą šeštadieniais ir sekmadieniais groti Bubių restorane. Jis jau sutiko. Bet aš atsisakysiu. Gėda prekiauti muzika, statyti save lyg parodai. O namie vėl nelaimės. Visą dieną <...> su kiaule. Tokia pasiutus kolūkietė, kad šoko per aukščiausią tvorą. Karvė, veršis daužosi, išvedėm į daržinę, uždarėm ją viena – išlaužė duris ir pabėgo. Tik pavakariu aprimo. Baisiai susitrukdė pamokos. O juk matematikos man reikia stipriai pasispausti. Dabar jau rašau miegodamas ir per pamokas ima snaudulys. <...>

1956 m. gegužės 4 d. Iš geometrijos tik Bolius, Dambrauskis ir aš tepadirbom namų darbus, tai mums parašė po 5. <...>

Po pamokų ruošėmės vakarui. Mūsų kapela nesusirinko, grojom mudu su Rimu. Bet išgirdau gerą dalyką – galbūt gausim bosą. Tada tai sutrenktumėm. Šiandien visi dainavo ir dirbo nekaip – nebuvo „cinko“. <...>

1956 m. gegužės 5 d. Per pamokas viskas kaip visada, tik per geografiją atėjo Ažubalis, tai praplepėjom visą pamoką apie studentavimą. <...>

<...> Vaidinimas praėjo neblogai, tik Dambrauskis buvo pasigėręs, užmiršo žodžius, o kadangi jis neprigirdi, sufleris turėjo labai stengtis. Bendrai, jumoro nemaža, žmonės plojo, tik garsiau artistai turėjo kalbėti.

O mūsų „kapla“ susimovė. Aš „Subatėlės“ visai nemokėjau, džyrinau kažką, kitas tik šiaip sau. Pruncė su gitara visai nesusigaudė. Blankiai išėjo, nors Preidis tvirtina, kad sklandžiai. Po to dar mer-

gaitės padainavo ir programa baigta. Mes išėjom groti. <...>

1956 m. gegužės 6 d. <...>

1956 m. gegužės 7 d. <...> Net neapsirengęs, išėjau lauk. Koks puikus oras, kokia gaivinanti vėsa! Saulė jau dosniai žeria į šylančią žemę savo spindulius, kuriuos tuojau gauda dar gležnučiai ir menkučiai pirmos žolės daigeliai. Jau aiškus pavasaris. Koks negyvas mėlynas pušų žalumas, palyginus su vaikiu laukų žalumu, prasikalančiu pro pilką pernykštės žolės šepetį. Dar labiau pagyvina spalvas saulė ir melsvo rūko aptraukti miškai ir nepaprasta tyla, kurioje skamba plunksnuotųjų giesmininkų balsai, ir vaiskus melsvas dangus – visa tai susijungia į nepaprastai malonų pavasario ryto vaizdą. Kaipgi nesidžiaugsi, nors būtų ir labai dideli rūpesčiai. Prausiuosi, atlieku mankštą, pavalgau ir su puikia nuotaika išeinu į mokyklą. Padegliais eiti taip pat malonu. Upelio vėsa, lengvas čiurlenimas, žali sparčiai augančių vandens žolių prižėlę krantai ir lengvas rūkelis, bekylas iš pelkės, vėl mane jaudina. Kaip malonu tokiu laiku būtų vaikščioti, svajoti, bet reikia į mokyklą. Na, užtenka ir kol nueinu. Per tą laiką aš apgalvoju daugelį apsakymo variantų, matau veikėjus lyg gyvus. Nieko, atsigriebsiu vasarą.

<...>

O vis dėlto aš nekaip darau. Nusirašiau trigonometrijos uždavinį ir sakiau, kad pats padirbęs. Gėda <...>. Juk mokytojas pasitiki. <...>

Namo einu vienas. Žadu daug dirbti, bet parėjęs tuoj skaitau laikraščius (tiesa, mano korespondenciją išspausdino; tai jau aštunta spaudoje pasirodžiusi žinutė), valgau (ot čia tai mano silpnybė), trinuosi be tikslo, kol imuosi pamokų. <...>

Į vakarą oras pabjūra. Pušys ant kalnelių linksta nuo žiauraus vakario, dangų aptraukia pilki, properšose saulės nurausvinti debesų pluoštai. Pro tarpiais prapliumpa trumpas, staigus pavasariškas lietus, kuris mums dar nereikalingas.

Taip, praėjo dar viena diena. O ką aš nuveikiau? Egzaminai čia pat, darbo daug, o aš? <...> O gal pagaliau parodyti, ką aš galiu?

1956 m. gegužės 8 d. Prabundu, kaip ir buvau numatęs, pusę septynių. Visi miega, būtų gera mie-

goti ir man. Aš tik išsilaikau neatsigulęs, bet paimu ir išnešu lovą, pasiimu dubenį su vandeniu ir einu lauk praustis. Dangus aptrauktas tamsios drėgmės, pluoštais lekiančios į rytus nykiu debesų pavidalu. Mane aplyja, bet aš su malonumu, tik atgaudamas kvapą nuo šalto vandens, nusiprausiu ir lekiu vidun. Darau mankštą ir sėdu prie algebras. <...>

Mokykloje padirbau vieną uždavinį su Navicku, perrašiau į sąsiuvinį. Man pasako, kad Dambrauskis pasakęs, jog mes nusirašėm, o Ažubalis jį peikęs už skundimą. Aš užverdu, bet jo nebuvo, susilaikęs nieko nebesakau, o jis, matyt, nujausdamas mano nuotaiką, pataikauja, gerinasi. Labai negražu iš jo pusės, nors ir aš dariau neteisingai. <...>

Praeina triukšmo kupina geografiija, pataikavimo šypsenėlių pasaldinta rusų kalba, praplepėta apie festivalį ir mokyklos daržą lietuvių kalba ir ateina algebra. Čia man prastai: mane, Bolių, Oną ir Olgą pašaukia rašyti rašomąjį. Kad jį kur bala! Nekaip išsprendžiau, bus klaidų. O juk aš vakar taip ir nujaučiau, kad mane klaus. <...>

Vakare per dieną siautęs vėjas nutyla, debesys prasisklaido ir plaukia į pietus balti kaip puta, tik suteptomis apačiomis. Laukai, nuėjus debesims, pagyvėja, bet netrukus iš vakarų kyla drumzlina saulės nuraudoninta vandens garų masė be jokio debesies pavidalo. Ir kalneliai, ir miškeliai, ir laukai įgauna kažkokį keistą tamsumą, bet labiau tinkantį, patrauklų. Tokiu laiku aš svajoju apie vasaros keiliones, apie rašymą.

<...>

1956 m. gegužės 9 d. <...> Nors miegota tik 5,5 valandos, nuotaika nebloga. Lauke labai puiku. Viską gaubia tiršta, bet lengva, pilkšva migla. Tolumoje dūzgia mašinos, miške rėkia volungė, toli loja šuo ir kvaksi kažkokia višta. Tylu, ir visi garsai girdisi labai aiškiai. Puikus rytas. Diena bus gera.

Kartoju geometrijos bilietus ir einu į mokyklą. Rūko nei žymės. Dar anksti, bet saulė baisiai kaitina. Per pamoką Žindulis pareiškia, kad saulė durna, kaitina mus ir nesusipranta, kad mums karšta. O aš susiginčiju su mokytoja dėl Jono Puodžiūno praturtėjimo. Geometriją vėl nusirašau. Kas bus? Kitą pamoką rašomasis, neužilgo egzaminai, o mes neimam į galvą. Blogai. Per karinį dirbam su šautuvais, verkia minama žolė, traiškoma šautuvo kolbos.

Sodyba miglotą dieną. Nuotrauka iš autoriaus archyvo

Mūsų šeimyna prie vaišių stalo. Nuotrauka iš autoriaus archyvo

Per istoriją mes kalbėjom, Masytė pavadino mus žvėrynu, o Žindulis dar pasakė, kad Galifė – išradėjas ... kelnių. Pasijuokėm.

Po pamokų atvykę korespondentai paveikslavo mokinius, važiuojančius ir einančius namo, Stumbrytę, Valančių ir daug kitų. Aš niekur nesipaveikslavau. O vis dėlto neblogo būtų būti žurnalistu. Pasaulio pamatyti.

<...>

<...> Šiandien aš labiau patenkintas savo darbu, nes mokiausi daugiau. Peržiūrėjau savo „kūrinius“. Daug didelių netikslumų, nekokie. Bet per vasarą tyliuose Tautgailiuose žadu parašyti nemaža dalykų.

1956 m. gegužės 10 d. <...> Danguje nė vieno debesėlio, saulė taip kaitina, jog jau iš ryto karšta. Nepaprastai gražiai atrodo miškai, laukai, smulkių rasos lašelių padengti. Iš slėnių dar dvelkia vėsa, bet netrukus ten susikaups tvanka.

Einu į mokyklą ir susitinku kunigą. Mes pasisveikinam, o jis klausia, kodėl aš einu vienas.

Vėl ta pati aplinka, ta pati pieva ir Deglė, bet kiekvieną rytą jos man atrodo nuostabios, naujos, gerai išžiūrėjus pamatau vis naujų dalykų, įdomių, patraukiančių.

<...> Mano mintys skraido toli nuo išskirtinių sakino dalių ar priedėlio skyrybos, sausų trigono-

metrijos formulių eilučių. Jos daug mieliau nuklysta į Dubysos slėnius, eina virš stačių krantų ir lygių pievų, čiuožia ribuliuojančiu ežero paviršiumi, klaidžioja tamsiuose miškuose.

Bet štai Bolių kumščiuoja mane į šoną, klasė žiūri ir juokiasi, ir traukia per dantį. Atsistuju nukaitęs. Vėl klaidos, kableliai, dvitaškiai. Kada tai baigsis!

<...>

1956 m. gegužės 11 d. Dienoraščiui laiko mažai, nes rašiau apsakymą, o pamokas mokiausi tik vakare. <...>

Taigi, šandien aš piktas, net mokykloje pastebėjo. Pirma lietuvių. Kad pašnekėjom! Aš klausiau, kodėl dabar neparašoma nei jokių stambesnių kūrinių, pareiškiau, kad jie visi žemiau kritikos, nes nėra teisybės nei už grašį. Ji tik paraudo, bet nieko nesakė. Rusų rašomasis dvi pamokas. Jau kelintą kartą tą patį atpasakojimą duoda. Supyko, kad mes neturim kėdės, nepadirbam naujos. Pareiškė, kad per apsilaidėlių organizatorių turi kentėti tvarkdariai. Aš pasakiau, kad kėdę sulaužėm ne mes ir įsakinėti neteisingai negalima. Ji užpyko. <...> Kai atsisėda ir suknelė ties krūtine prisiskiria, matosi dorovę ardantys dalykai. O tos suknelės vėl tik kelius dengia. Kai atsisėda, tai viskas ir šviečia. <...>

Šeimynos moteriškės ravi daržq. Nuotrauka iš autoriaus archyvo

Perarinėjama bulvienu. Nuotrauka iš autoriaus archyvo

1956 m. gegužės 12 d. <...> O kaip aš atrodau! Kelnės iš storos kareiviškos milinės, batai kerzavi, sunkūs, švarkelis išaugtinis, nutrintas tarp suolų. Aš kaip karikatūra. Na bet dabar gal kiek geriau bus, nes jau ėmė man pirkti drabužius.

<...>

Po pamokų tvarkėm mokyklos aikštelę. Padarėm tinklinio aikštelę, bet vis dėlto ji labai gumbuota. Kiti sodino eglaites. Kaip sau norit, bet toks ne darbas. Jokio plano, sistemos, pats darbas tik kad atmesti. Eglutes neša išdžiovintom šaknim, palaisto blogai. Nekas teišeis iš to. <...>

1956 m. gegužės 13 d. <...>

1956 m. gegužės 14 d. <...>

1956 m. gegužės 15 d. <...> Prasidėjo tai nuo kėdės, kurią sulaužė septintokai, pirmoji pamaina. Bukauskienė, sužinojusi, kad girtas Lastauskis, šaukdamas ant mūsų, įsakė padaryti naują kėdę, taip pat „parėmė“ jo iniciatyvą. Šeštadienį ji pasakė, kad pirmadienį kėdė būtų. Iš ko gi aš padarysiu (pagal jos žodžius, aš, kaip seniūnas, privalau), jeigu nėra nei varstoto, nei medžiagos. <...> Pirmadienį nieko nesakė, bet šiandien prasidėjo! Ji pasakė, kad tvarkdariai (Ona ir Olga) lėks iš mokyklos, jeigu nebus kėdės. Paskui užpuolė mane, kad aš nieko

netvarkęs. Aš dar tylėjau, paskui ėmiau ginčytis, kad ne mes sulaužė, o Dambrauskis pasakė, kad greitai ne tik kėdę, bet ir mokyklą naują turėsime statyti. Bukauskienė kad užpyko! Ji man pasiūlė važiuoti į Maskvą, kad čia negerai, o Dambrauskiui – į Ameriką karvių ganyti, nes ten tokie ir ganą. Dambrauskis sako: „Užtektinai priganiau jų ir čia.“ Tada <...> pradėjo: esą mes atskalūnai, dezorganizuoją klasę, niekas nestojas į komjaunimą tik per mus, mes viską ardom, mums visko trūksta, o Parakininkas, štai, suorganizavo kapelą iš niekų! <...> Kai atsikalbėjo, buvo jau pusė pamokos. Paskui Kaziuks pasakė jai, kad pasigėrusio Lastauskio įsakymų mes neklausom. Ji atšovė, kad tai ne jo esąs reikalas. O mudviem su Romuku liepė ateiti į raštinę.

Per lietuvių atsisakiau atsakinėti, kitose pamokose vėl taip sau, o per chemiją važiuom į mišką egliųčių. Parvežėm, pasodinom gyvatvorę, paskui, visai prieš kiną, pasodinom obelaites, ir taip mūsų ruožas sutvarkytas. Bet kas iš to darbo. Pasodinta tik ant juoko, be to, ne dabar laikas sodinti. Vis dėlto įrodėm, kad mes mokam dirbti. <...>

Po pamokų, nuėjus į kambariuką, mus atleido ir liepė ateiti rytoj, kai bus Lastauskis.

<...>

<...> Rutulį nustūmiau 10,5 m (5 kg).

Tėvas po senąja obelimi. Nuotrauka iš autoriaus archyvo

<...> Štai rašau dienoraštį. Jau pirma. Tik čia aš palengvinu savo mintis, o mama atsikėlus šaukia, kad nemiegu.

1956 m. gegužės 16 d. <...> Mendelytės atnešta kėdė graži, kainuoja 15 rub., kuriuos sumokėjau iš vakaro pinigų. Kai pabaigsim mokslo metus, patys ją sulaužysim, atkeršysim.

Šiandien vėl ginčijaus su auklėtoja dėl politinių įvykių pavaizdavimo „Puodžiūnkiemyje“. Aš pasakiau, kad čia ne politinis veikalas ir tų įvykių nereikia. O dėl revoliucinių įvykių menkumo romane pasakiau, kad Vienuolis juos parodė ne meniniais vaizdais, o atskirais sakiniais, kad, atėjus laikui, galėtų juos išmesti. <...>

1956 m. gegužės 17 d. Lietuvių rašomąjį rašiau išsiblaškęs, nes tokios neteisybės, tokių kvailų dogmų, pagal kurias vertinama kūrinio vertė, negaliu pakęsti. Kaipgi aš galiu rašyti, kad prie Smetonos buvo blogai, jeigu aš nežinau, kaip ten buvo iš tikrųjų. O per istoriją kad postringavom su Masyte! Svarbiausia – dėl komunizmo, dėl įvairių šalių parlamentų partijų sudėties. Ji juokiasi, supranta mano mintis. Nieko, aš galvoju, kad reikia imti lavintis politiškai, kad galėčiau atsikirsti. Reikia rašyti kritinius straipsnius.

Kompanija siaučia ant plento. Nuotrauka iš autoriaus archyvo

Po pamokų mudu su Dambrausku pranešėm Bukauskienei, kad kėdė nupirkta. Ji pagyrė, bet kartu su auklėtoja pašaukė į klasę ir ten kalbėjo apie dvi valandas. Norėjo įrodyti, kad ji teisi, mes kalti, bet mes prieštaravom, nebuvo jai ko supykti, nors kalbėjo daug nesąmonių. Po to pradėjo kalbinti dėl komjaunimo. Aš pasakiau, kad dangstyti nenoriu ir nestosiu. Bet ji reiškia viltį. Tegul!

Atsiėmiau drabužius, geriau apsirengsiu, nes tiesiog baisus buvau. Pamokas padirbau visas, nors važinėjau su Martynu dviračiu.

1956 m. gegužės 18 d. Apsirengiau naujai. Man labai nemalonu, kai einu su naujais drabužiais, bet paskui nieko. <...>

Per rusų viskas gerai, manęs neklausė, bet elgiasi švelniai. Mergaitės juokiasi, kad Bukauskienė su-tvarkė man knygas ant suolo. Per lietuvių vėl įterpiau replikas. Kada sakė, kad Dičius, iškilęs iš valstietijos, atitrūko nuo liaudies, aš garsiai pasakiau: „Kaip Stalinas.“ Visi nusijuokė. Iš viso, aš nebegaliu ištverti nepasakęs ko nors aštraus. Visi mokytojai sako, kad aš per daug kimbu. O man tai į naudą. Ginčiuose aš stiprėju. Matematika neblogai, mokėjau. Fizinio lavinimo pamokoje mėtėm diską, rutulį, ietį, šokinėjom, viskas išeina neblogai. Po pamokų ėjau apžiūrėti sklypo daržui. Aš reikalavau, kad duotų [prižiūrėti] pupeles, o nori duoti agurkus ir pomidorus. Nesutiksim.

<...>

1956 m. gegužės 21 d. <...>

1956 m. gegužės 22 d. <...> Po pamokų buvo kinas „Pedagoginė poema“. Vietomis daugiau negu neįtikinamas. O po kino vaikai, apsvaiginti įspūdžių, primušo Šilerį, kad būk jis pavogęs parkerį, nors tas genasi. <...>

1956 m. gegužės 23 d. <...>

1956 m. gegužės 24 d. <...>

Šiandien politinformacija, pasiruošiau aš. Seniau visi skaitydavo, o aš papasakojau apie nusi-ginklavimo pasiūlymus ir Gi Mole ir Pino buvimą Maskvoje. Mokytoja nieko nesakė. Draugai įvertino. <...> O laikraščius pati užsakė, su daugeliu susipykdama. Štai tau ir laisvė. Velniop! Nežinau, negaliu išreikšti žodžiais tos neapykantos mūsų „auksinei“ tvarkai. Tik antrą pamoką truputį užsirašėm – ir viskas. Bet ir tai, kur tik galiu prikibti, reiškiu savo pastabas. Po velnių, negaliu iškentėti, nors vietomis mokytoja pyksta, tik laikosi.

<...>

Šaudėm. Iš 100 išmušiau 40, nes stovint prapyliau visus, tik vieną į 9. Atsitiktinai. <...>

1956 m. gegužės 25 d. <...>

Šiandieną abitūra laikė lietuvių egzaminą – pirmąjį. Aš juos atjaučiu – jaudintis yra ko. Prieš egzaminą pasikalbėjau su Janike, palinkėjau parašyti gerai, sumečiau žodeliu su vyrukais ir netrukus į jų klasę suvirto pasipuošę visi mokytojai. O mums vėl tos pačios pamokos, tie atsibodę klausinėjimai. O juk ir aš būčiau jau laikęs abitūrą, jeigu ne kvailumas. Paklausiau, perėjau vėl iš antro į pirmą [skyrų], o juk man ten nebuvo kas veikti – ir štai, dabar kentėk ištisis metus. Ką gi, graužtis jau po laiko.

O dabar atsakinėsiu dar daug kartų. Štai šiaudien fizikos gavau 5, nors to tikrai nevertas, nes daug ko nežinau. <...>

Namie nieko konkretaus nedarėm: nei pamokų, nei darbo. Tik sportavau. Į tolį nušoku jau 5 m, į aukštį – 1,30 m gana sunkiai. Rutulį jau beveik pastoviai nustumiu 10 m. Na, žiūrėsim, kaip bus

per festivalį. O tada darysim išvadas spartakiadai. Šiandien plentų važiavo dviratininkai. Puikiai nėrė. Pavakariu važiavau pas Malakauską. Koks gamtos, paplentės grožis. Stebuklai. <...>

1956 m. gegužės 26 d. Mokykloje pavyko neblogai – trigę išsprendžiau. Todėl ir namoėjau patenkintas. Jau baigta geografija, psichologija, netrukus baigsis viskas – puiku.

Namie buvo 8 arkliai ir keli žmonės – ruošėsi sodinti bulves. Padėjau ir aš – nusirengiau marškinius, basas nulėkiau pas Puščių plūgo, pavalgiau, kol tie mužikai prisiplepėjo, ir išėjom į lauką. Sunku sodinti. Saulė kepina, prieš kalną, vagos ilgos, toli nešioti maišus, o dar visą laiką artojičiai keikiasi, kybina bobas, – tai pavakare buvau nuvargęs labai. Jau baigiant sodinti atvažiavo kauniečiai. Išsibūčiavom. Bet pas juos nelaimė: Juozas persiskėlė galvą, krisdamas nuo 6 m aukščio, kada dažė bažnyčią. Guli be sąmonės. Vytas liko antrus metus 10 klasėje. Žodžiu, nuotaika nekokia. Bet Živilė išėjo bažnyčion, Vytas kažkur dingo, tai aš, pabaigęs sodinti, apsiprausiau, apsirengiau ir, kai Živilė parėjo ir pavalgė, išėjom pasivaikščioti.

Oras nepaprastai puikus, šiltas. Nuėjom prie tvenkinio. Ten labai poetiška. <...>

Buvo jau vėlu, kai mes, pavargę, atsikalbėję, atsigulėme, bet miegojau prastai, nes beveik ant grindų.

1956 m. gegužės 27 d. <...>

1956 m. gegužės 28 d. <...> Aš visada į mokyklą lekiu anksčiau negu reikia. <...> Dabar kiek apri-mau, o pirma – kad tik greičiau, kad greičiau. Dabar jau laukiu, kol duos valgyti, nebelekiu, o eidamas Padegliu vis svajoju apie rašymą.

Mokykloj su mergaitėm mano santykiai pakitę, ypač su Ona. Mes kertamės, nenusileidžiam. <...> Aš pasakiau labai riebų posakį, tai berniokai net sustaugė, tuo supykindami mokytoją. Iš viso, mes per daug siuntam.

Iš trigės ir algebros gavau po 4, tai reikės atsakinėti, o už astroliabiją man ir Pruncei parašė po 5. Silpnai atsakinėjau iš lietuvių, nors gavau 5. Po pamokų buvo sportininkų susirinkimas, pasiskirstėme rungtis. Man tik šuoliai.

<...>

Tarpukario spaudos puslapius beverčiant

Parengė Giedrius GAIDAMAVIČIUS, Žydrūnas GULBINAS,
Kamilė LABANAUSKAITĖ, Dovydas MALINAUSKAS,
Kęstas NORVILIS, Artūras ŠINKEVIČIUS

Bubiai: istorinės gegužinės pėdsakais¹

„1934 m. gegužės 30 d. sukanka 35 metai nuo pirmosios lietuviškos gegužinės, kuri buvo Aleksandrijoje (Šiaulių vlsč.). Ta proga „Putpelės“ draugija rengiasi suorganizuoti Bubiuose nepaprastą gegužinę, į kurią bus kviečiami visos apskrities chorai ir numatoma įvairi programa. Tam reikalui numatomas sukviesti visuomenės pasitarimas. Gegužinę norima užfiksuoti garsiniame filme.“²

„Prieš 35 metus, 1899 m. birželio 12 d. (senuoju stilium gegužės 30 d.), Šiauliuose, Aleksandrijos dvare, pirmą kartą susirinko būrelis lietuvių, kurie rusų ir sulenkėjusių miesčionių tarpe drįso pasirodyti kaip lietuviai, moką mylėti savo papročius, dainas. Toji jų pramoga – gegužinė – buvo ne tik paprastas pasilinksminimas, bet kartu ir mažytis lietuvių dvasios išsiveržimas viešumon. <...> Reikšmingai suaktyvinti š. m. birželio mėn. 17 d. buvo numatyta suruošti iškilmės – gegužinę Bubiuose. Paaiškėjus, kad tą dieną ir šiaip birželio mėnesį įvyksta įvairių kitų visuomeninių iškilmių, kuriose turės dalyvauti ano laiko darbuotojai,

tūliams jų ir visuomenei pageidaujant, Jubiliejinė gegužinė nukeliama į liepos mėn. 15 d. <...>“³

„35 metų jubiliejinės gegužinės paruošiamieji darbai eina pilnu tempu. Nuo liepos 1 d. artistai Jurašiūnas su dail. Palaima vyksta į ruošiamos gegužinės vietą – Bubius ir tenai visą laiką dirbs technišką-dekoratyvinį darbą. Gegužinę norima surengti tokią, kokios niekada nėra matę Bubiai.“⁴

„Bubiuose grafas Zubovas atsidėjęs ruošia ir puošia jubiliejinę gegužinę aikštę tarp Dubysos ir kanalo. Aikštė nusausta, išvalyta. Iškasta kūdra, kurios viduryje palikta graži sala. Saloje bus pastatytas aukuras, ant kurio gegužinės metu visą laiką degs ugnis. Bus paruoštos žaidimams aikštelės, laiveliams prieplauka ir kita. Jurašiūnas su dail. Palaima dažnai aikštę lanko ir daro įvairiausius projektus.“⁵

„Liepos 15 d. Bubiuose rengiama jubiliejinė gegužinė, kuriai labai smarkiai ruošiamasi. Paruošiamajam darbui atlikti nuo liepos 9 d. rengiama skautų darbų stovykla, kuriai vadovauti numatoma sk. vytis K. Jurašiūnas. Stovykla apie 20 skautų ir dirbs visą savaitę. Menišką įrengimų dalį prižiūrės

¹ Kalba netaisyta.

² Pirmoji gegužinė prieš 35 metus, *Mūsų kraštas*, 1934-03-04, p. 12.

³ Jubiliejinė Gegužinė Rengti Komitetas, Dėl jubiliejinės gegužinės, *Mūsų kraštas*, 1934-06-17, p. 4.

⁴ Gyvai ruošiamasi gegužinei, *Šiaulių žinios*, 1934-07-01, p. 1.

⁵ Tvarkoma aikštė jubiliejinę gegužinę, *Mūsų kraštas*, 1934-06-03, p. 12.

Jurašiūnas ir dail. Palaima. Manoma, kad įrengs, kaip niekad dar nebuvo įrengta. Bendrai, šia gegužine susidomėję ir visi pirmosios gegužinės dalyviai, kurie pasižada gausiai dalyvauti. Kaip žinoma, šiemet numatyta pagaminti lietuvių tautos atgimimo veteranų filmą, kurį filmuoja p. Lukšys. Taip pat ir šioje gegužinėje Lukšys filmuos veteranus ir bendrai visą gegužinę. Gegužinėj grieš 7 orkestrai. Vienas dūdų ir 6 kaimo, labai artimi pirmai gegužinei orkestrai. Be to, be kitų chorų, jau pažadėjo dalyvauti ir Tauragės vyrų choras.⁶

„Pirmosios gegužinės, kuri prieš 35 m. buvo Aleksandrijos dvare, paminėjimo iškilmingai gegužinei Bubiuose jau nustatyta programa. Gegužinė bus liepos 15 d. ir prasidės Šiaulių mieste. Laukiama į gegužinę aukštų svečių iš Kauno ir kitur. Iš Liepos atvyksta 20 žmonių ekskursija. Dabar gegužinei visu tempu rengiamasi.

PROGRAMA

Oficialioji dalis.

9 val. – Šiaulių Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje pamaldos.

10.20 – Aleksandrijos dvare gėlių uždėjimas mirusiems <...>.

12 val. – vykstama į Bubius.

12.30 – Bubių poilsio namo atidarymas ir pašventinimas.

13 val. – Liaudies meno ir namų pram. parodos atidarymas.

13.30 – Poilsis ir pietūs.

15 val. – Jubiliejinės gegužinės atidarymas ir iškilmingas posėdis atvirame ore.

16 val. – Jubiliejinės gegužinės vietos apžiūrėjimas ir programa:

Piemenėlių dainos, mūsų liaudies papročiai ir gyvi paveikslai, chorai, klumpakojis (sportiškas), sportiški pratimai ir žaidimai, tautiški žaidimai, Dubysos kranto iliuminavimas, Skautų laužas. Šokių ir programos metu gros 8 p. K. K. Vaidoto pulko dūdų ir 6 kaimo orkestrai.

Programą išpildys šauliai, skautai, jaunalietai, pavasarininkai ir „Putpelės“ draugijos nariai.

Pramogos: pasaka, baravykas, žuvininkų kampeilis, dviratininkų lieptas, jomarkas, sporto aikštelės ir kt. Baigiama vėliavos nuleidimu.

⁶ Jubiliejinė gegužinė bus labai puiki, *Mūsų kraštas*, 1934-07-01, p. 12.

<...> Susisiekimas iš Šiaulių automobiliais ir autobusais. Geležinkeliais pravažiavimas papigintas.

Miškų darželiuose, laukuose ir pievose auga gražios gėlės. Vykdami į iškilmes, atsineškime jų. Iš jų lietuvaits, dainai skambant, pins vainikus prie visiems brangios mūsų tautinės vėliavos.⁷

„Visi šiauliečiai jau žino, kad liepos 15 d. bus didelė, nepaprasta gegužinė. Tai gegužinei uoliai ruošiamasi. Bubiuose nuolat dirba 18 skautų, kurie stato palapines, paviljonus, dengia šiaudais stogus, vartus, lipdo aukurą. Darbams vadovauja ir prižiūri dail. Palaima ir artistas Jurašiūnas. <...> Gegužinėj dalyvaus daug veteranų ir aukštų svečių, kuriems visiems išsiuntinėti kvietimai. Gegužinės dieną į Bubius kursuos 6 autobusai, o geležinkeliu vykstantieji gaus 50 % nuolaidos.

Visi šiauliečiai į Bubius! Viskas nepaprastai įdomu ir gražu!⁸

„Kad paroda būtų turtingesnė ir įdomesnė eksponatų įvairumu, kreipiamės į Tamstą prašydami dalyvauti su eksponatais, taip pat kitus paraginti dalyvauti. Parodos tikslas – parodyti mūsų audinių, drožinių ir kitokių dirbinių raštų įvairumą, jų gražų technišką atlikimą. Pagaliau parodyti visuomenei, kad jau esame išmokę pasigaminti reikalingus tos rūšies dirbinius savo krašte, taikant gražius senoviškus raštus, spalvas mūsų dabartinio amžiaus reikalavimams, kad tuo būdu užkirsti kelią gabeniui iš užsienio. Už geresnius darbus bus duodamos piniginės dovanos ir raštiški pagyrimai.

Parodon pageidaujami šie eksponatai:

1) Audiniai – <...>

2) Mezginiai – <...>

3) Molio dirbiniai – <...>

4) Pintiniai baldai ir namų apyvokos daiktai – <...>

5) Įvairūs vaikų žaislai ir šiaudų dirbiniai – <...>

Eksponatus priiminėja <...> apskrities agronomo raštinėj ir parodos vietoj Bubiuose <...> (pradžios mokykloj).⁹

„Gegužinės išvakarėse, liepos 14 d., įvyko Liepojaus gimnaziją lankiusiųjų susirinkimas – arbatėlė,

⁷ Jubiliejinė gegužinė jau visai arti, *Mūsų kraštas*, 1934-07-08, p. 2.

⁸ Visi į Bubius! Tradicinei gegužinei gražiai pasiruošė, *Mūsų kraštas*, 1934-07-15, p. 2.

⁹ Parodos Komitetas, Dalyvaukime parodoje. 1934 m. liepos mėn. 15 d. Bubiuose rengiama Namų Pramonės ir Liaudies Meno PARODA, *Mūsų kraštas*, 1934-07-08, p. 3.

1934 m. liepos 15 d. jubiliejinė gegužinė Bubių miške.
Iš Petro Kaminsko archyvo

1934 m. liepos 15 d. jubiliejinės gegužinės muzikantai Bubių miške.
Iš Petro Kaminsko archyvo

kurioje dalyvavo 17 asmenų. Šis susirinkimas gegužinės proga buvo sušauktas dr. Garmaus, Purėno ir kitų iniciatyva. Širdingai pasikalbėta, prisiminta seni laikai. Ypač įdomių prisiminimų pasakė Šidlauskas-Visuomis, kurs anais laikais vedė smulkų dienoraštį, inž. Trečiokas ir kt.

Rytojaus dieną, 9 val., Šv. Petro ir Povilo bažnyčioj buvo atlaikytos pamaldos, po kurių automobiliais vyкта į Aleksandrijos dvarą. Čia ant a. a. Janavičių ir prof. Matuliono kapų pagerbta jų atmintis ir uždėta gyvų gėlių. <...>

Po trumpų užkandžių iš Aleksandrijos dvaro vyкта tiesiog į Bubių, kur įvyko Bubių žemės ūkio kooperatyvo „Vienybės“ poilsio namų (kurhauso) pašventinimas ir liaudies meno ir namų pramonės parodos atidarymas.

Poilsio namai labai gražūs su didele veranda, sale, skaitykla, 12 gyvenamųjų kambarių, kanalizacija, vandentiekiu, elektra ir kitais patogumais. Poilsio namams pavesta 2 ha pušyno ir 1 ha prie Dubysos. Namų pastatymas kooperatyvui kaštavo apie 18 000 Lt. Šiauliečiai iš tikrųjų turės visai netoli gražią ir patogią poilsio vietą.

Pašventinus namus, kalbėjo kunigas ir Kurkauskas. Namų atidengimo akte pasirašė visi pirmųjų gegužinių dalyviai ir žymesnieji svečiai.

Atidarant parodą, gražią kalbą pasakė žemės ūkio rūmų atstovas dail. Tamošaitis. Parodoje da-

lyvavo 65 eksponentai su 600 eksponatų, jų tarpe ir žemės ūkio rūmų Rietavo rankdarbių kursų eksponentai. Parodos eksponatai – daugiausia įvairūs audiniai, mezginiai. Premijoms ž. ūk. rūmai buvo paskyrę 300 Lt, kurie išdalyti 2 pirmos rūšies premijom (po 15 Lt), 9 antros rūšies (po 10 Lt) ir 36 trečios rūšies premijom (po 5 Lt). <...> Visos premijos buvo skiriama už praktiškus dirbinius. Parodą aplankė per 1 000 žmonių (tačiau gegužinėj dalyvavo per 5 000 žmonių).

Centrinis tos dienos iškilmų dalykas buvo pati jubiliejinė gegužinė taip gražioje vietoje, tarp Dubysos ir kanalo, kurioj paruošta nuostabių pastatų, įstaigų: kaip „pasaka“, žuvininkų kampelis, aukuras saloje ir kt. Viskas buvo sukombinuota dail. Palaimos ir padaryta iš paprasčiausios medžiagos: šiaudų ir statinukų, bet su tikru menišku skoniu. Tokie, pavyzdžiui, buvo gegužinės vartai.

Atidarius gegužinę pro vartus gegužinės aikštėn suėjo pirmųjų gegužinių veteranai ir visi programos dalyviai: būrys šienpjoivių, vestuvinkai, būriai tautiškais rūbais lietuvaičių.

Pakeliant aikštės viduryje tautinę vėliavą, Šiaulių ir Tauragės šaulių chorai dainavo tautiškas dainas, o lietuvaitės prie vėliavos stiebo suklojo atsineštas gėles.

Po to prasidėjo iškilingas posėdis.

Gegužinės veteranai susėdo į skautų padirbtą ilgą šiaudinį „fotelį“, o publika – ant medžio kadalčių.

Bugailiškis, atidarydamas posėdį, nupasakojo pirmųjų lietuviškų gegužinių reikšmę mūsų tautiniame atgijime, paprašė atsistojimu pagerbti mirusius veteranus ir garbės prezidiuman buvo pakviesta profesoriai Janulaitis, Avižonis ir M. Biržiška, rašytojas A. Vienuolis-Žukauskas, F. Bortkevičienė, kan. Jarulaitis, Venclauskienė, Daugėla, Blinstrubas ir Povylis.

Prasidėjo ilgos pirmųjų gegužinių dalyvių kalbos – atsiminimai. <...>

Bugailiškis perskaitė, kas pasiuntė šia progą sveikinimų. Jų gauta J. E. Tautos Vado vardu iš prezidentūros, švietimo ministerio, J. Vileišio, prof. Leono, prof. Čepinskio, kan. Karoso iš Šeduvos, dr. K. Griniaus, G. Petkevičaitės, burmistro J. Valančiaus, Mošinskienės, Putvinskienės ir Ginkūnų apylinkės gyventojų.

Po to prasidėjo kaimo orkestrų paradas. Čia pagriežė Jonelaičių, Viekviedžių, Sauginių ir kiti kaimų orkestrai. Veteranai pagauti ūpo pradėjo trypti senoviškas polkutes.

Su trumpomis pertraukomis šokiais ir gegužinės pramogų apžiūrėjimui programa buvo tęsiama toliau. Ilgai ir gražiai koncertavo Šiaulių ir Tauragės šaulių chorai. Kai kurias dainas reikėjo pakartoti.

Aukštelkių jaunimas suvaidino rugiapjūtę ir jos baigtuves. Skambėjo jų gražios sutartinės ir buvo krečiami šposai. Publikai šis numeris labiausiai patiko.

Šapnagiškiai suvaidino vestuvių apeigas su dainom, prakalbom ir šokiais. Vaidinime dalyvavo ir jų papuošti žirgai ir vežimai.

Toliau mok. Trinka demonstravo su savo komandom tautiškus žaidimus ir jau sutemus buvo sukurtas skautų laužas su įvairia programa, kuriam vadovavo mokyt. psknt. Strikauskas.

Visą laiką degė aukuras, prie kurio gegužinės dalyviai pasirašinėjo į tam tikrą knygą.

Visą gegužinės laiką oras buvo labai gražus ir visų nuotaika puikusia.

Nors gal ir ne viskas taip tvarkingai praėjo, kaip rengėjai buvo planavę, tačiau gegužinę reikia laikyti visais atžvilgiais pavykusia ir rengėjų, ypač artisto Jurašiūno pastangas ir triūsą, tikru pasisekimu apvainikuotas.¹⁰

„Liepos 15 d. Bubiuose įvyko 35 metų jubiliejinė gegužinė. Oficiali dalis prasidėjo taip: 9 val. – Šiaulių Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje buvo atlaikytos pamaldos. 10.20 – Aleksandrijos dvare uždėta gėlių mirusiems. Vietos pagerbimui atidarytas darželis „Skruzdėlynas“, kaip simbolis bendro darbo. Vėliau

¹⁰ Š-nis R., Gražiai praėjo jubiliejinė gegužinė, *Mūsų kraštas*, 1934-07-22, p. 3-4.

aplankyta daržinė, kurioje buvo suruošta pirmoji gegužinė 1899 m. <...> 12.30 – Bubiuose įvyko Bubių poilsio samų atidarymas ir jų pašventinimas. <...> Namai būsią miesto inteligentui darbe pavarčiusiam ir ūkininkui poilsiui. Po to įvyko liaudies meno ir namų pramonės parodos atidarymas.<...> 15 – prasidėjo plačios jubiliejinės gegužinės atidarymas ir iškilmingas posėdis atvirame ore. <...> Gegužinėj dalyvavo: prof. Janulaitis, prof. M. Biržiška, F. Bortkevičienė, Venclauskienė, prof. Avizonis, rašytojas A. Vienuolis, rašyt. Visuomis, A. Žmuidzinavičius, Povylis, Zigelis, prof. Šalkauskas, P. Bugailišks, kan. Jarulaitis, Bacanskis ir kt. Filmuotojas Lukšys kai kurias įdomesnes gegužinės programos dalis nufilmavo. Pažymėtina, kad gegužinė, nors buvo įvairi ir įdomi, bet trumpa, nes vėlai prasidėjo, o anksti pasibaigė. Oras buvo gražus, todėl ir publikos atsilankė daug. Pavyzdingas buvo „Rūtos“ paviljonas su ledais po egle.“¹¹

„VII. 15 d., sekmadienį, laike jubiliejinės gegužinės Bubiuose, Ventos ir Dubysos perkase buvo nuskendęs būdamas neblaivam stovy šiaulietis, mechanikas Lipnevičius. Jį išgelbėjo artistas p. Laucius.“¹²

„Praeitą vasarą, liepos mėnesio vidury, Bubiuose buvo suruoštas iškilmingas pirmos lietuviškos gegužinės minėjimas – jubiliejinė gegužinė. Tą gegužinę ruošė sudarytas komitetas, kuriam vadovavo ir darbus vykdė „Putpelės“ draugija. Iš tos gegužinės gautas nemažas pelnas, tačiau, kur jis dėtas, lig šiol niekur negirdėti. Gegužinę ruošiant, buvo kalbėta jį skirti vienam ar kitam kultūriniam tikslui arba pasidalyti tarp gegužinę ruošusių organizacijų. Taip kalba ir patys to komiteto nariai ir nežino, koks gegužinės pelnas ir kur jis padėtas.“¹³

„Neseniai spaudoje buvo pasigirdę balsų, kodėl nėra visuomenei paskelbta praeitą metų suruoštos jubiliejinės gegužinės (vykusios Bubiuose) apyskaita. Šiuo laiku apyskaitas komitetas yra paruošęs. Gegužinėje gauta 3 616 Lt 71 ct pajamų ir išleista 3 067 Lt 46 ct. Gryno pelno liko 549 Lt 25 ct. Iš šių pinigų 100 Lt paskirta šaulių namų statybai, o kiti lieka „Putpelės“ draugijai.“¹⁴

Bubiai – Šiaulių kurortas

„Bubių dv. (Kurtavėnų vlsč.) yra pr. m-la, pašto įst. ir inteligentijos (o nei vienam inteligentui akių nebado jaunimo apsileidimas). Per dvarą eina plentas, teka Dubysa (su dideliu, aukštu tiltu, ant

¹¹ Jubiliejinė gegužinė Bubiuose nusisekė, *Šiaulių žinios*, 1934-07-22, p. 1.

¹² Skendo perkase, *Šiaulių žinios*, 1934-07-22, p. 1.

¹³ Kas padaryta su jubiliejinės gegužinės pelnu?, *Mūsų kraštas*, 1934-12-16, p. 3.

¹⁴ Jubiliejinės gegužinės pelnas, *Mūsų kraštas*, 1935-02-17, p. 6.

kurio jauties tiesiog kurorte esąs); toliau eina perkakas – taipgi su tokiu tiltu – žodžiu, maža vietų, taip gamtos apdovanotų. Tik visą tą gražybę ardo jaunimo apsileidimas. Neturi ir nekuria jokių dr-jų, neskaityto knygų bei laikraščių, pasitenkina vien tik „večiorais“ (žinoma, ir degtinės „nezgordija“). „Večiorai“ ne iš paprastųjų, nes čia, be plačiosios programos, veikia dar „pašaranga“, susidariusi iš „prakalbingesniųjų“: paims kokią Mortelę, tars kiekvienas tik po žodelį, tai ir – išeis „puikių puikiausia“ „biografija“ lyg kad nupiešta, atspausdinta ir parodyta... Pasirodo, kad čia jaunimas dar nenori atskirti balto nuo juodo.¹⁵

„Bubiai – vienintelė šiauliečių iškylų vieta, šioks toks kurortėlis. Iki šiol ten nebuvo jokios vilos, jokios pastogės atsilankantiems prisiglausti. Dabar grupė asmenų pradėjo statyti patogią vilą. Joje bus apie 20 kambarių bufetas ir ten pat pasilinksminiui vietelė. Tai bus lyg Bubių kurorto kurhauzas. Be to, šią vasarą Bubiuose rengiamasi suruošti kilnojamąją žemės ūkio parodą plačiu mastu. Dėl parodos eina pasitarimai.“¹⁶

„Anksčiau niekas netikėjo, kad Bubiai galės kada nors būti poilsio ir malonumų vieta. <...> Bet dabar <...> verda didelis darbas, Bubių žemės ūkio bendrovės draugija stato didelę vilą 27 × 14 m, su verandomis ir kitais priestatais. <...> Be kurhauzo, grafas p. Zubovas taip pat rengia didelį maudyklių ir kanalo saulės atokaitoj išvalomas perkakas. Be to, prie maudyklių bus įrengta šokiams aikštelė ir vaidinimams estrados. Vakaraus degs elektros šviesa. <...> Kaip matyti, laikui bėgant Bubiai bus viena gražiausių Šiaulių apylinkės poilsio ir pasilinksminimų vieta.“¹⁷

„Šiauliečiai išgirdę, kad Bubiuose statomas kurhauzas – vila atostogaujantiems, tikėjosi, kad tai bus maloni poilsio vieta, norintiems netoli nuo Šiaulių ramiai, gamtos prieglobsty, praleisti vasarą. Tuo tarpu pasirodė, kad tariamasis kurhauzas statomas prie pat plento, kas nepateisinama jokiais poilsio, sveikatos, atseit, sanatoriniais sumetimais, o rodo, kad čia bus tik paprastas biznio šaltinėlis.

Prie pat plentų, kur didelis judėjimas, statomos karčiamėlės, o ne poilsio vietos.“¹⁸

„Šis klausimas yra svarbus ir pribrendęs. Deja, šiuo klausimu buvo visai nesirūpinta. Todėl truputį apie Šiaulių kurorto bei vasarojimo vietų steigimo reikalingumą ir pakalbėsime. Šiauliai diena iš dienos vis auga ir kultūrėja. <...> Šiauliai kaip didmiestis turi rimtai susirūpinti įsteigti kurorto pavidalę vasarojimo vietą, kur miesto gausingi gyventojai, apylinkiečiai galėtų vasaras praleisti, nepasitraukę iš savo gyvenamųjų vietų, o laisvesni turėtų galimybių persikelti vasaros gyvenimui.

Gražiausia ir patogiausia tam būtų vieta Bubiuose, Dubysos upės pakrantyse. Iki tai vietai atstumas nuo Šiaulių 14 km plentu (Šiauliai–Kelmė). <...> Reikalinga pastebėti, kad Bubių apylinkės palei Dubysos krantus yra žavėtinai gražios ir sausos: apaugusios pušų miškeliais, kurie kaip tik kurorto ar vasarnamių zonos steigimui yra pilnai atitinkamos. Tose apylinkėse ir prieš karą buvo pastatyta keli vasarnamiai, kurie turėdavo gausingą skaičių vasarotojų.

Be to, turiu pastebėti, kad projektuojama vasarnamiams statyti vieta yra Ž. Ū. m-jos Miškų departamento žinioje. Todėl tenka manyti, kad minėtam tikslui paskyrimas atitinkamo žemės ploto nesudarytų jokių sunkumų, o, priešingai, reikia tikėti, kad valdžia šiam rimtam sumanymui pritartų ir suteiktų lengvatų. Steigti Bubiuose Šiaulių miesto vasarojimo vietų yra labai palankios statybos sąlygos:

1) nes toje apylinkėje miškuota vieta, todėl patogus miško medžiagos įgijimas ir jos apdirbimas, nes pačiame Bubių dv. yra lentpjūvė;

2) nes Bubių dv. yra plytinė, kurioje galima pirkti plytų.“¹⁹

„Miesto savivaldybė raštu kreipėsi į Miškų departamentą prašydama Bubių miškuose, prie Dubysos, iškirsti gražesnę ir patogesnę vietą kurortui steigti. Toje vietoje šiauliečiai galės vasarnamių pristatyti ir vasarą gryname ore gyventi. Manoma, kad miesto savivaldybės prašymas bus patenkintas.“²⁰

„Paskutinėmis žiniomis, miškų žinyba su Šiaulių savivaldybės atstovais šiomis dienomis apžiūrėjo

¹⁵ Bubių dv., *Šiaulių naujienos*, 1924-08-15, p. 2.

¹⁶ Bubiai – Šiaulių kurortas, *Šiaulių žinios*, 1934-04-22, p. 1

¹⁷ Bubiai bus puikus kurortas, *Šiaulių žinios*, 1934-05-13, p. 4.

¹⁸ Bubių kurhauzas – biznio šaltinėlis, *Šiaulių žinios*, 1934-06-03, p. 1.

¹⁹ B. V., Šiaulių kurorto ir vasarojimo vietų steigimo reikalu, *Momentas*, 1929-06-15, p. 1.

²⁰ Bubiuose bus kurortas, *Momentas*, 1929-07-13, p. 4.

Bubių apylinkės, Pagelavą ir nustatė, kad Šiaulių kurorto steigimo reikalas tvarkyti bus pavestas miesto savivaldybei. Manoma, kad kitų metų pavasarį Bubiuose šiauliečiai jau galės vasaroti Šiaulių kurorte.“²¹

„Iš rimtų šaltinių teko patirti, kad Bubiuose miškų žinyba jau davė kurortui steigti žemės plotą su mišku. Bubių miške jau išduodami vasarnamių statymui 50 sklypų. Vadinasi, Bubių kurortas jau įsteigtas bent formaliai.“²²

„Šiaulių miesto plati apylinkė yra skurdi gamtos grožio atžvilgiu. Apylinkė lygi, be medžių ir gausi durpynais. Tik už 15 km nuo miesto gamta pradeda gražėti ir įvairėti. Arčiausia Šiaulių miesto graži vieta yra Bubiai, prie Šiaulių–Tauragės plento ir Dubysos. Ši vieta kalnuota ir gražiais miškais apaugusi. Gražios ir plačiosios Bubių apylinkės. Ten yra įvairiausio miško, lygumų, vandens: Dubysa ir jos ir Ventos perkass. Miškai įvairūs: pušynai, eglynai, lapuočiai ir mišrus miškas.

Be to, netoliese yra ir įdomus piliakalnis. Jis yra pailgas, gana aukštas, labai stačiais krantais. Vienas piliakalnio galas daug aukštesnis už antrąjį. Piliakalnis iš dalies apaugęs dideliais medžiais, daugiausia pušimis. Jis yra Dubysos slėnyje, bet aukštesnis už apylinkės kalnelius ir tos pačios Dubysos gana aukštus krantus. Smulkioji piliakalnio augmenija labai gausi. Daugiausia ten auga storos ir aukštos viksvos. Reginiai iš piliakalnio matosi labai tolimi ir žavingi, žinoma, nežiūrint į pačią piliakalnio viršūnę. O kada į ją pasižiūri, tai pasipiktinimas kyla, nes piliakalnio viršūnė kaž kokio „archeologo“ yra gerokai paknaisiota. Tai vienur, tai kitur yra išrausta gilios duobės, kitur vingiuotas griovys ir taip palikta. Amžius stovėjęs piliakalnis dabar, kada turėtų būti apsaugotas, visiems matant jis nyksta. Tekėdamas lietaus vanduo skalauja tą, atsiprašant, knisyklių šonus ir griauina deformuodamas piliakalnį. Visoje apylinkėje tik šitas vienas piliakalnis ir yra.

Šios puikios vietos vertybės padidina jos sukurortinimas. Ten yra pastatytas puikus Žemės ūkio draugijos vasarnamis. Jame yra apie 15 kambarių ir reikalingiausi vasarotojams patogumai, be kita ko, elektros šviesa ir telefonas. Tokia gera poilsiui vieta, kaip Bubiai, retai kur yra, ypač šiauliškiams. Nors, tiesą pasakius, retas kas jų ją žino. Tai matyti ir iš

to, kad ir ten vasarojančių vos keli yra šiauliškiai, o kiti – iš toliau atvykę: yra keletas net iš Latvijos.

Vasarnamyje galima gauti puikų išlaikymą. Užlaikymas nebrangus. Pvz., maistas ir gyvenimas atskirame kambaryje vienam kainuoja 4 Lt per dieną. Valgis puikiausias ir duodamas 4 kartus per dieną.

Gyvenant keliems viename kambaryje arba visai šeimynai, ten vasarojimas dar pigiau atsieis.

Vasarnamio vedėja yra labai simpatinga panelė Rutkauskaitė. Ji yra ir namų ruošos mokyklos vedėja. Vasaros mėnesiais minėtieji namai naudojami vasarnamiui, o kitu metu juose būna minėtoji mokykla.

Nors vasarnamis yra netoli plento, pačiame kelio išsišakojime, bet vasarotojų judėjimo triukšmas nekamuoja. Pasirodo, pats didžiausias judėjimas būna dienos metu, kada ir vasarotojai juda. <...> Apylinkės miškai pilni įvairių uogų. Ypač daug yra žemuogių. <...>

Uogautojų ten ne per daugiausia, nes apylinkėje vis dvarai ir dvarai. Be to, dabar yra pats darbmetis, todėl vietiniams gyventojams nėra kada laikas gaišina uogavimui.

Autobusų judėjimas plentu pro vasarnamį yra nemažas ir visi autobusai ten stoja. Nors ties sustojimo vieta yra didelis kelio vingis ir greta vartotojų bendrovė, į kurią daugelis atvažiuoja ko reikia pasipirkti ir savo vežimus palieka prie plento, bet automobiliai ir motociklai mauna pro ten, kiek tik gali.

Todėl toje vietoje nelaimė labai greit gali įvykti. Tiesa, neseniai ten buvo suvažinėtas kumeliukas. Žemės ūkio draugija, įdėjusi tiek gerų norų ir kapitalo šiai vietai sukurortinti, galėtų dar iš plentų valdybos išrūpinti vieną mažmožį, tai tą, kad abiejose posūkio vietose būtų pastatyta minimalaus važiavimo greitumo ženklai ir kad vingio ženklas iš Šiaulių pusės būtų iškeltas į matomesnę aikštę, nes jį dabar uždengia tankus šalikelės medelis. <...> O šiuo plentu kaip tik smarkiai ir važiuojama, nes kelias yra tiesus kaip styga ir puikus. Todėl kas nedažnai juo važinėja, negali net ir pamanyti, kad Bubiuose yra toks didelis kelio vingis.“²³

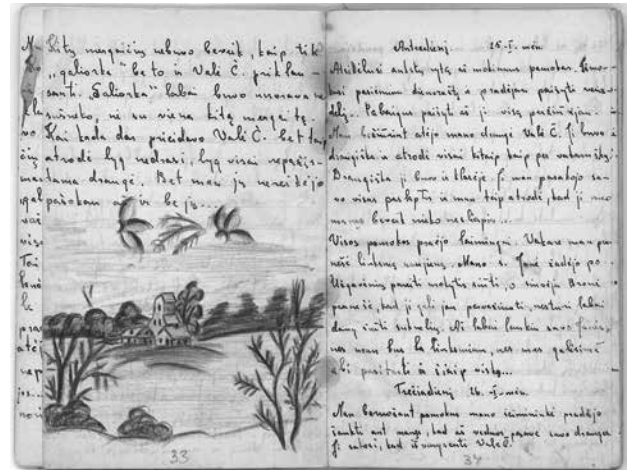
²¹ Šiaulių kurortas bus steigiamas, *Momentas*, 1929-09-21, p. 2.

²² Bubiuose kurortas įsteigtas, *Momentas*, 1929-09-28, p. 2.

²³ Oblius, Retai kame yra tokia vasarvietė, kaip Bubiai, *Mūsų kraštas*, 1935-07-21, p. 8.

Irena VASINAUSKAITĖ

Dukart likimo dovana

Jadvygos Karinauskytės-Kauneckienės dienoraščio fragmentas

Perskaičiau Jadvygos Karinauskytės-Kauneckienės dienoraštį, rašytą 1943–1945 m. Likimo dovana ši unikali rankraštį vadinu todėl, kad jis neeilinės asmenybės, tiek daug davusios gimtajam kraštui. Jautrios, besirūpinančios šeima, Tėvyne paauglės dienoraštyje užfiksuotos baisaus to laikotarpio detalės – akivaizdžiausias liudijimas, kokiomis sąlygomis formavosi moters, vėliau tapusios mano mylimiausiąja mokytoja, reikšmingų knygų leidėja, asmenybė.

„Kaip liūdna man vienai atsiskyrus nuo tėvelių... Nors ir dažnai atvažiuoja, viskuo esu aprūpinta, nieko netrūksta, bet vis tiek ilgu be namų ir gana. Dažnai galvoju apie namus... Tokie laikai. Tokie baisūs laikai, nežinau, kas namuose, o jie nežino, kas čia. Bet viską esu pasiryžusi nugalėti, nes noriu mokytis. Galvoju kartais, kai yra sunkios pamokos: juk daug geriau būtų namuose pas tėvelius be jokių rūpesčių sėdėti ar taip kažką dirbti. O čia galvok, galvok, dirbk, dirbk, bijok tų mokytojų, bijok, o tai gali būti viskas veltui. Bet tai ne, staiga vėl susigriebiu. Juk kai išsimokysiu, kaip bus gera tada, kaip bus naudinga. Man ir mano namiškiams. Dažnai mąstau aš ir apie savo ateitį <...>“, – penkiolikmetė gimnazistė dalijasi su savo dienoraščiu motyvacija, kodėl reikia įveikti visus sunkumus tobulėjimo kelyje, galvodama apie savo ateitį ir tėvų, išleidusių dukrą į mokslus, džiaugsmą. Kokia priešingybė

kai kuriems šių dienų moksleivių poelgiams ir mąstymui... Gal tuometė istorinė Lietuvos situacija formavo brandesnę paauglę nei taikos sąlygomis augantys dvidešimt pirmojo amžiaus vaikai.

„Visi mes laukiame karo pabaigos, kaip saulės užtekant. Visi mes norime būti laisvi, be jokio jungo. Kaip aš noriu, kaip aš trokštu būti, mokytis ir dirbti vien tik Lietuvai, vien tik savo broliams lietuviams ir pasauliui... Dažnai svajoju apie praėjusius laikus, kai buvau dar mažutė, kaiėjau į pradžios mokyklą. Palyginus praeitį su dabartiniu laiku, ypač su šiais metais, kada siaučia iš visų pusių karai ir raudonasis siaubas, man gaila praėjusių laikų. Kaip tada buvo gera gyventi Lietuvoje, bet tada man atrodė, kad taip ir turi būti, nemokėjau įvertinti <...>.“

Jaunystė nugali sunkumus, išsklaido niūrias mintis, kai gimnazistė Jadvyga eina su draugėmis į bažnyčią, sprendžia buitines klausimus, mokosi ar atsakinėja per pamokas. Visa tai kruopščiai užrašyta patikimiausio merginos draugo – dienoraščio – puslapiuose.

„Iki pietų buvo labai sunku, nes penktadienį yra sunkios pamokos. Tiek jos mane nukamavo, kad aš jau nebegalėjau mokytis. Ta lotynų, ta sunkioji, baigia smegenis džiovinti, o ta vokiečių, prakeiktoji, tai visai jau pabaiga. Čia pripuoliau prie tikybos, o galvoj žmogaus kūnas, čia pripuoliau

Karinauskių šeimyna šventadienį, 1935 m. Iš Jadvygos Karinauskytės-Kauneckienės archyvo

prie paišybos, čiumpu ausį aš savo, irgi žiūriu, kad klaidingai mano ausis nupiešta. Čia vėl puolu prie lotynų ir vokiečių kalbos, pasižiūriu – dar nemoku algebros sunkios. O, tu Dieve, Dievulėli, laikas bėga gana greit, ar tom sunkiom valandėlėm galas bus gi kada? Nebetoli... Nebetoli jau Kalėdos... Ateitis gal nebus liūdna...“ – moksleiviškos godos, matyt, visais laikais yra panašios, gal tik leksika skiriasi, Iškiliausios metų šventės pasitinkamos žiemos vaizdų iliustracijomis. Talentinga gimnazistė J. Karinauskytė galėjo tapti dailininke, tačiau vaizdinga dienoraščio kalba tiesė kelius į lituanistiką...

„Dievuli, padėk, neatmesk... padėk valgyti kitamet Kūčias laisvoj Lietuvoj. Neatmesk mūsų maldų, šv. Motinėle, globok <...>“, – pasitikdama 1944-ųjų šv. Kalėdas Kelmės gimnazijos auklėtinė J. Karinauskytė tikisi Dievo pagalbos. O tuo metu už horizonto gaudė patrankos. 1945-uosius mažo Lietuvos bažnytkaimio žmonės pasitiko nerimaudami dėl ateities, o suaugusiųjų kalbos jaudrino bręstančios jaunuolės mintis.

„Visą savaitę prieš Naujus metus praleidom besiklausydami baisių bauginančių kalbų. <...> Ir visa brangioji Tėvynė paplūdusi kraujais... Visa Tėvynė kenčia... brolis brolį šaudo... kankina... Vienas kito neužsikenčia, skundžiasi... Baisi tragedija... O gal bus dar baisesnė... Mūsų namuose nieko blogo neatsitiko lig šiol... O kas bus toliau?..“

Dažnai į dienoraščio puslapius atgula Malda, rūpestis dėl Lietuvos, šeimos.

„Aš rašau su gaudžiom ašarom akyse. Verkiu ir maldauju“, – regis, seni prieškarinės užrašų knygelės lapeliai išsaugojo gimnazistės ašarų pėdsakus, nes tekste susilieja raidės. O koks nuoširdus J. Karinauskytės istorinės aplinkos vertinimas jos gimtajame kaime: „Tuo metu net brandus žmogus nebegalėjo susigaudyti, kas vyksta.“ „Ir „tie“ lietuviai, kurie net neverti rašalu rašyti „lietuviai“, nė žodžiu sakyti, nes jie yra neverti lietuvio vardo. Jie gaudo savo brolius daugiau kaip rusai. Tai išgamos...“ – išliko septyniolikmetės pasipiktinimas siautėjančiais kolaborantais.

Prie Dubysos, net ir atokiame Gailaičių kaime, gyvenusios Karinauskių šeimos neaplenkė NKVD. Atvažiavo ieškodami suaugusio gimnazistės brolio Jono – sodininko, šaunaus muzikanto (dienoraštyje Jasiaus – aut. past.).

„Nors išorėje pasirodžiau visiškai ramiai... Nors broliukas pasakė: „Gal paskutinį kartą matomės“, o aš buvau visai rami. O dabar aš visai kitaip galvoju apie tokį atsisveikinimą, rodos, taip verkčiau, taip verkčiau, kad nežinau... Ir tikrai gali visaip būti, išvežti šeimą ir t. t., ir galiu pareiti namo ir neberasti... <...>“, – tik dienoraštis gali iškęsti nuoširdžią atgailą, kai seseriai nepakeliamai gėda dėl santūraus atsisveikinimo su broliu, atseit, mama ir kiti

namiškiai gali pagalvoti, kad jos širdis akmeninė. Tačiau nuolatinės maldos bei nebylus rūpestis dėl šeimos narių ir Tėvynės nepaliauja lietus iš dienoraščio puslapių. Visa tai byloja apie prieškario Lietuvoje iškiepytas vertybes, kurių nesugebėjo išmušti nei šalia griaudžiantis karas, nei besiformuojantis pokario chaosas, nei gresiantis fizinis ar dvasinis tautos genocidas.

„1945-02-16. Tai vasario 16-oji. Kokia brangi šventė, bet slapta... Negalime mes pasirodyti viešai... Kaip liūdna... Kaip aš norėčiau, kad kitamet vasario 16-oji būtų švenčiama viešai. Koks didelis yra mano troškimas... Bet reikia tikėtis, kad po sunkių gyvenimo valandų vis tik bus džiaugsmo valandos... O tos valandos kada nors ateis... <...> Koks baisus dabar gyvenimas... Žudynės... Aš esu baisioj nevilty ir laukiu... laukiu laisvės... <...> Šiauliuose dabar veža... O gal ir iš mūsų ką išvežė... Baisu... Aš nieko nežinau... Bet gerasis Jėzus ir krikščionių pagalba saugos mus... <...> Kaip būtų gera, kad kitamet mes būtume laisvi...“

Viso J. Karinauskytės dienoraščio svarbiausias leitmotyvas – rūpestis dėl šeimos ir Tėvynės laisvės. Septyniolikmetė nuoširdžiai meldžiasi, prašydama Dievo gelbėti Lietuvą bei artimuosius, ir šventai tiki, kad „jis (Dievas – aut. past.) globos tėvelius, brolių, sesutes, Tėvynę ir Bažnyčią nuo pavojų“.

„Vakar buvo namiškiai. Jie pranešė liūdną žinią, kad mes esame ant išvežimo (įrašyti į tremiamųjų sąrašus – aut. past.), bet dabar, kai karas baigtas, yra džiugiau.“ Šeima išvengė tremtinių dalios, ko gero, todėl, kad kažkas įspėjo. O J. Karinauskytės širdis džiaugėsi pavasariu. Net eilėraštis gimė:

„Myliu aš gamtą, myliu ir pievas,
Myliu aš viską, kas gražu...
Myliu aš baltas, nekaltas rožes
Ir prie širdelės jas glaudžiu...“

Skaitydama gimnazistės Jadvygos dienoraštį, stebėjau, kodėl jame nerašoma apie paauglišką susižavėjimą vaikiniais. Paslaptingas asmeninis gyvenimas liko beveik neįamžintas. Priešingai.

„Kaip gaila, kad mano pašaukimas nėra būti vienuole. Nors, kad ir nebūčiau vienuole, bet norėčiau būti kilnios sielos, pasiaukojusi Dievui, artimui ir Tėvynei. Tad į darbą, kol jauna, nes, kai pasensiu, nebus laikas, nes jaunystė yra svarbiausias gyvenimo laikas, nuo kurio pareina ir amžinybė...“

„Bėga metai po kitų. Slenka pilkos dienos lyg rūkas. Jose beveik nėra vilties. Nematau aš laisvės. Nemato dar visa Lietuva šviesos. Ji apsisiautusi pilku šydu lyg rūku. Kaip seniai aš galvoju apie šviesią laisvą ateitį, o jos dar vis nėra. Aš tikiuosi, kad bus kada, bet kada?“ – klausia J. Karinauskytė per 1945-ųjų Petrines. Ir prisipažįsta: „Aš nebijočiau mirti, oi, nebijočiau, kad tik Tėvynė būtų laisva, kad tik galėtų gerai gyventi broliai ir seserys lietuviai. Negaila man būtų nė truputį savęs, kad aš galėčiau dėl kitų pasiaukoti, negaila man būtų nei savo gyvybės, kad galėčiau išgelbėti vargšę Tėvynę, bet aš esu menka šitokiam dideliame darbu...“

Labai daug laiko ir jėgų jaunutė mergina skiria saviauklai, dvasiniam tobulėjimui, vis pripažindama, kaip mažai tenuveikė. Jai nesvetimas tokio amžiaus žmonėms būdingas jaunatviškas maksimalizmas: „Laikas dabar man stiprinti savo valią, nes aš jauna. Linksma kartu yra man, kad galiu savo būdą lavinti bei tobulinti. Laikas, tik dabar laikas save valdyti, nes, kai pasensiu, sunkūs bus tada vaisiai blogos jaunystės. Mano svajonės būti kuo geriausia, būti kilnia mergaite. Taip, mano svajonės, jūs neturite žūti nuo manęs. Jūs turite būti su manimi amžinai, bet čia kartu jūs turite ir veikti, nes neužtenka žinoti gerą kelią, reikia mokėti juo eiti. Juk kelias yra toks trumpas, kartu jis toks slidus, kad mažas paklydimas gali nuvesti į amžiną pražūtį. <...> Aš privalau būti namų saulute, užjaučianti savo gerus tėvelius, seseris ir brolių. Aš privalau būti mandagi, paklusni ir neužrūstinti jų savo užsispyrimu. Aš galvoju, kad šiomet šios svajonės nors per pusę išsipildys. O pernai juk taip pat buvau pasiryžusi, bet sunku buvo... Sunku buvo nulenkti galvą prieš savo seserį.“

Dienoraščiai – geriausios paslapčių ar labai asmeniškų minčių saugyklos: ir išsikalki, regis, nuoširdžiai, ir, kai pasiseka, niekas nesužino, jei to minčių „seifo“ nesuranda svetimi. Į mano rankas patekusio dienoraščio autorė brendo ne dienomis, o valandomis, nors tuometė visuomeninė aplinka, okupacinės valdžios primesta asmenybės žlugdymo sistema ėmė pagreitį. Jaunas, padorioje katalikiškoje šeimoje auklėtas žmogus susidūrė su melu, vertybių deformacijomis, prievarta. Labai jautriai Jadvyga Karinauskytė dienoraščiui patiki savo pirmąjį kompromisą su sąžine. Mergina pasakoja, kad, nuėjusi į Kelmės gimnaziją laukti geometrijos egza-

mino, sužino, kad visi besimokantieji varu varomi pasirašyti kažkokios „padėkos“ svetimtaučiams.

„<...> mane komjaunimas pašaukė į „raudonąją kampelį“. Mano širdis suvirpėjo. Iš pradžių aš mėginau neiti, bet vėliau pasiryžau viską nugalėti. <...> Pradėjo kalbėti tie niekšai apie pasirašymą. Lyg tai pasakė, kad man reikia pasirašyti. „Nėra prievartos“, – atsakiau kaipmat. Grasino jie man. „Ne, – atsakiau, – aš nesirašysiu.“ Jie sakė, kad raginčiau savo klasę, kad rašytųsi. Tai ne mano pareiga, galvojau, aš raginsiu prieš, kad nesirašytų. <...> To niekada nepadarysiu, kad išduočiau savo Tėvynę. Dar daugiau įgijau stiprybės. Dar daugiau jėgų suteikė man Visagalis. Neapsakomai pasibjaurėjau tais žmonėmis. Ir nusistačiau: geriau mirsiu negu parduosiu parašų savo Tėvynę. „Nesirašykim, mergaitės, jokių būdu“, – pradėjau kalbėti.“

Gimnazistei Jagvygai, gerai besimokančiai klasesniūnei, pavyko sutelkti nepasirašančiuosius. Tačiau parašų rinkikai, kai nepavyko savo kėslų įgyvendinti agitacijomis, ėmė gąsdinti, kad kentės nepasirašiusių gimnazistų tėvai. Išsukinėtomis rankomis ir širdimis Kelmės gimnazijos auklėtiniai dėjo parašus po „padėką“, kuri bene pirmą kartą privertė veidmainiauti. Ilgokai laužė atėjūnai J. Karinauskytės pasipriešinimą. „Aš nesirašysiu. Padėka reiškia laisvu noru“, – tariu aš. „Ir pradėjo ant manęs varyti kalbas, kaip ant kokios didelės priešininkės, nors, tiesa, aš jiems buvau priešė. Jie sakė, kad esu tarybų Lietuvos priešė. <...> Jie pradėjo gąsdinti, kad mums bus uždarytas kelias į universitetus ir kitur. Tie jų žodžiai nė kiek manęs nejaudino, nes žinojau, kad jie čia nepasiliks, o jeigu pasiliktų, tai tada nereikėtų man eiti mokytis, vis tiek nėra gyvenimo, tada geriau mirti. <...> Nepilnamečiai gimnazistai buvo gąsdinami, kad skaudžiai kentės jų tėvai. <...> su ašaromis akyse, drebančia ranka ėmiau kotelį. <...> Oi, Dieve, prievarta, prievarta, grasinimu mane nugalėjo. Aš neišlaikiau... Drebančia ranka pradėjau rašyti savo pavardę. Nesisėka. Nepanašu į raštą. Aš pasirašiau lyg su grėbliu. Mergaitės pasakojo, kad inspektorius, pamatęs mane verkiant, greit atsitraukė nuo staliuko ir jo akyse pasirodė ašaros. Skaudu ir jiems buvo matyti tai. Negaliu... bloga man ant sąžinės. Ką aš padariau, juk savo parašų pardaviau Tėvynę.

Nuo ašarų nieko nemačiau. Pasidarė koku. <...> Stiprybės man būtų užtekę, bet tas grasinimas dėl tėvų mane pavergė... Pirmą klaidą mano gyvenime dėl brangios Tėvynės. <...> Aš silpna, neišlaikiau prieš grasinimus... Pardaviau Tėvynę – visą kelią sielvartas kamuoja mane. Verkdama ėjau keliais stacijas, negalėjau nusiraminti. Norėjau tuojau mirti, mirti. Nemiela gyventi, ne tas pasaulis man, neverta aš gyventi jame, tai atrodo, aš labai didelę nusidėjėlę.“

Prievarta pasirašiusi „padėką“ gimnazistė Jadvyga Karinauskytė gerokai apkartino savo vasaros atostogas. Jos sąjungininkas dienoraštis kantriai kaupė merginos nuoskaudas ir viltis. „Svajoju aš, kaip malonus bus tas laikas laisvės. Ir štai aš, gimnazistė, mokinuos. Visur tik padėka Dievui ir džiaugsmas. Suvalgę lietuviai jau atsigauna ir darbuojasi savo Tėvynei. Niekas čia tavęs nepersekioja, niekas čia tau negrasina, niekas čia tavęs neverčia rašyti „kažkokioms padėkoms“. Čia kiekvienas savo padėką reiškia Visagaliui“, – svajonės apie Laisvą Lietuvą praskaidrino slogią gimnazistės nuotaiką.

„Po sunkių mokslo metų galiu truputį pailsėti. Čia jau ne mokslai galvoje, bet visai kas kita... Čia ir baisus teroras jau primirštas...“

Vasaros atostogos septyniolikmetei J. Karinauskytei atneša kitokių, pirmosios meilės, kančių.

„Sėdžiu. Rankoje laikau dienoraštį. Atsiverčiau pernykštę Šv. Jono dieną. Kaip tada buvo linksma. Jis... ilgiuosi jo... noriu nors pamatyti. Šiandien bažnyčioje, Kiaunoriuose, buvo atlaidai. Tikėjau pamatyti jį... Aš nieko nieko nenoriu, tik pamatyti jį ir nusišypsoti... Jį kankino... baisu... Bet kam... kam man jis... <...> juk aš tokia jauna, dar gali paveikti jis mane... geriau turėti ramią sielą ir pamiršti tai. <...> Kokia aš keista. Dažnai trokštu to, kuris į mane nekreipia dėmesio. <...> Svajoju, svajoju amžinai, kad taip būtų, kad anaip... Bet, kai susipažįstu ir pradeda į mane kreipti daugiau dėmesio, pykstu. Nemalonu tada pasidaro... Nenoriu tada jau svajoti... Tai reiškia, kad aš gyvenu svajonėse tik tada, kai man niekas nedrumsčia ramybės, net tas, apie kurį aš svajoju. <...> Kokia mano ateitis, galvoju... Ar tektų gyventi ir patirti kilnios meilės?.. Ar gyvenimas bus laimingas ar ne?“

Užverčiau paskutinį Jadvygos Karinauskytės-Kauneckienės dienoraščio, rašyto jai besimokant Kelmės gimnazijoje, puslapį. Gavau dvigubą likimo dovaną: susipažinau su slapčiausiomis mintimis žmogaus, vėliau tapusio mano mylimiausia lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja. Dabar suprantu: šios moters kuklumą, jos tylą, kruopštų, nuoseklų darbą įvairiausiuose švietimo ir kultūros baruose lėmė auklėjimas šeimoje ir katalikiškų vertybių puoselėjimas nuo ankstyvos vaikystės. Pareiga bei sąžiningumas ir nė mažiausio pasigyrimo pasiektais rezultatais. Visada kukli, besišypsanti, elegantiška, nepaprastai moteriška mano mokytoja, kažkada, tik prieš kokius septyniasdešimt metų, klaususi dienoraščio, ar teks patirti kilnią meilę ir laimingą gyvenimą. Manau, gyvenimas šiai nuostabiai moteriai atseikėjo su kaupu, nes sulaukė savo išsvajotosios Laisvos Lietuvos, išleido į pasaulį didelį būrį vaikų ir knygų.

Jadvygos Karinauskytės-Kauneckienės gyvenimas ir veikla

Gimė 1928 m. spalio 5 d. žaviame Gailaičių kaime, įsikūrusiame tarp Dubysos ir Šiaušės upių, Padubysio valsčiuje, Šiaulių apskrityje.

1935 m. pradėjo mokytis naujai atidarytoje Darbučių (Grimzių seniūnija) pradinėje mokykloje, vėliau – Bazilionuose, o po to – Kelmės gimnazijoje.

1948 m. įstojo į Šiaulių mokytojų institutą. Baigusi dirbo mokytoja Trakų rajone, Drabužnininkuose (1950–1951), Kužiuose ir Kairiuose (1951–1953).

1953 m. buvo paskirta Bridų mokyklos direktore, o 1961–1986 m. šioje mokykloje mokytojavo – dėstė lietuvių kalbą, literatūrą ir piešimą. Čia dirbdama vadovavo vaikų ir suaugusiųjų mėgėjų teatrui, režisavo 37 spektaklius, kūrė jiems scenografijas. Švietimo ir mokslo ministerijos buvo pripažinta Lietuvos švietimo žymūne (1966). Respublikiniame skaitovų konkurse tapo laureate.

1986–1991 m. dirbo Šiaulių dramos teatre.

1991 m. prie Lietuvos kultūros fondo Šiaulių krašto skyriaus įkūrė ir iki šiol vadovauja šalyje gerai žinomai knygų leidyklai „Saulės delta“, kuri jungia per 230 knygų autorių, sudarytojų, dailininkų, redaktorių bei kt. specialistų ir kuri jau parengė bei išleido 470 pavadinimų kraštui ir Lietuvai reikšmingų leidinių: metraščių, monografijų, grožinės literatūros, istoriografinio ir pažintinio pobūdžio knygų, albumų. Išskirtinis dalykas tai, kad knygos rengtos ir leistos aštuoniolika pasaulio kalbų.

Pati yra parengusi nemažai leidinių: „Šiaulių krašto kultūros kalendorius“, „Antanina Pukėnienė. Eilės ir žiedai“, „Žmogus, akmuo ir laisvė. Nepaprastasis Lietuvos miestelis Pašiaušė“, „Lietuvos Karalienė Morta“ ir kt.

Įvairiuose leidiniuose yra publikavusi nemažai straipsnių.

Jos vadovaujama leidykla nuo 1998 m. aktyviai dalyvauja šalies ir tarptautinėse knygų parodose ir mugėse Šiauliuose, Vilniuje, Frankfurte ir kt., įgyvendina svarbius tarptautinius projektus su Šveicarija, Škotija, Belgija, Latvija ir kt. šalimis.

Yra Šiaulių krašto knygų leidėjų draugijos pirmininkė, LKF Šiaulių krašto tarybos narė. Pirmoji Lietuvos Karalienės Mortos premijos talentingiausiems Lietuvos vaikams mecenatė (nuo 1993 m.).

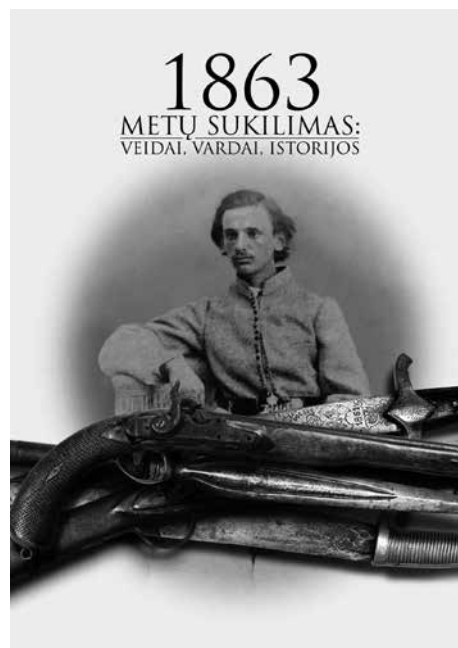
Arūnas GUMULIAUSKAS

1863 metų sukilimo vaizdinė panorama

1923 m. kovo 11 d. įkurtą Šiaulių „Aušros“ muziejų galima drąsiai laikyti vienu svarbiausiu Šiaurės Lietuvos kultūros centru. Saugodamas tautos istorinę atmintį, jis nuėjo sudėtingą kelią labai jau skirtingais mūsų valstybės raidos laikotarpiais. Muziejus ne tik kaupia, saugo, tyrinėja, populiarina Lietuvos istorijos, technikos, kultūros, meno vertybes, bet kartu ugdo visuomenės istorinę ir kultūrinę savimonę, puoselėja nacionalinės kultūros tapatumą. Rengiant nuolatinės ir laikinąsias ekspozicijas, parodas, organizuojant kultūros, edukacinius renginius, taip pat publikuojant rinkinių tyrimų rezultatus praktiškai įgyvendinami muziejaus veiklos tikslai. Leidybinis darbas čia pradėtas dar 1930 m., o 1996 m. buvo įsteigta „Aušros“ muziejaus leidykla, kuri išleido daugiau nei 80 didesnių ar mažesnių leidinių. Paskutinėje leidyklos parengtoje knygoje¹ pristatoma dvidešimt dviejuose Lietuvos ir kaimyninių šalių (Lenkijos ir Baltarusijos) muziejuose saugoma 1863 m. sukilimo medžiaga. Tai – katalogas, skirtas šio svarbaus mūsų tautos istorijos įvykio 150-osioms metinėms paminėti.

1863–1864 m. sukilimas Lietuvoje buvo dalis sukilimo, vykusio Lenkijoje, Baltarusijoje ir dešiniakrantėje Ukrainoje. Sukilimo varomąją jėgą tapo valstiečiai ir miestiečiai. Jame dalyvavo dalis bajorų, smulkiųjų dvarininkų, žemesnio ir vidurinio rango katalikų dvasininkų. Lietuvos teritorijoje sukilimas prasidėjo 1863 m. vasario pradžioje šiaurinėse Augustavo gubernijos apskrityse. Lietuvos provincijos komitetas Vilniaus gubernijoje telkė sukilėlių būrius. Kovo mėnesį sukilimas prasidėjo Kauno gubernijoje².

Sukilimo Lietuvoje metu įvyko 321 mūšis ir susirėmimas su caro kariuomene: Kauno gubernijoje – 178, Vilniaus – 81, Augustavo – 62. Sukilimą

slopino 145 000 rusų karių, 60 kazokų šimtinių. Iki 1865 m. sausio 1 d. už dalyvavimą išsivadujamajame judėjime caro teismas nuteisė 21 712 žmonių. Per sukilimą žuvo apie 6 000 sukilėlių. Be to, 128 žmonės buvo nubausti mirties bausme, 972 – išsiųsti į katorgą, 864 – įkalinti, 345 – atiduoti į kareivius, 1 427 – ištremti į Sibirą, 1 529 – ištremti į artimesnes Rusijos gubernijas, 4 096 – perkelti į Rusiją visam laikui³. Lietuvoje, kaip ir Lenkijoje, sukilimas pralaimėjo. Caro vyriausybė turėjo didelę karinės jėgos persvarą. Tačiau jo reikšmė Lietuvai buvo didelė. Caras turėjo išplėsti valstiečių reformą, sudaryti geresnes sąlygas kapitalizmo raidai. Sukilimas paspartino tautinės savimonės formavimąsi. Tai skatino demokratinės minties, tautinio atgimimo sąjūdžio plėtrą.

Istorinė sukilimo atmintis dažniausiai siejama su muziejais, kuriuose saugomi eksponatai, bylojantys apie to meto įvykius, ir sukaupta archyvinė medžiaga. Viena iš pirmųjų ryškių sukilimo istorinės minties apraiškų Lietuvos muziejuose galima laikyti 1863 m. sukilimo 70-mečiui skirtą Šiaulių „Aušros“ muziejaus parodą, veikusią nuo 1933 m. gruodžio 3 d. iki 1934 m. sausio 15 d.⁴

¹ 1863 metų sukilimas: veidai, vardai, istorijos. Katalogas, sudaryt. R. Balza, V. Šiuksčienė, Šiauliai, 2013.

² Gumuliauskas A., Lietuvos istorija (1795–2009 m.): studijų knyga, Šiauliai, 2010, p. 62.

³ Ten pat, p. 64.

⁴ Šiuksčienė V., 1863 metų sukilimo istorinė atmintis muziejuose, 1863 metų sukilimas: veidai, vardai, istorijos. Katalogas, p. 51–52.

2013 metus Lietuvos Respublikos Seimas paskelbė 1863 m. sukilimo metais. Ta proga šalyje vyko daug įvairiausių renginių. Vienas jų – nuo 2013 m. kovo 11 d. iki spalio 31 d. Šiaulių „Aušros“ muziejuje veikusi paroda, specialiai skirta šiam svarbiam istoriniam įvykiui. Parodai savo saugomus eksponatus pateikė Lietuvos dailės, Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės, Trakų istorijos, Vytauto Didžiojo karo, Biržų krašto muziejus „Sėla“, Kėdainių, Kelmės, Rokiškio krašto, Raseinių krašto istorijos, Kretingos, Nalšios, Žemaičių muziejus „Alka“, Babtų, Marijampolės, Panevėžio, Pasvalio, Ukmergės, Utenos kraštotyros, Augustavo žemės, Suvalkų krašto, Gardino valstybinis istorijos ir archeologijos bei, aišku, Šiaulių „Aušros“ muziejai⁵. Parodos ir edukacinės veiklos koncepciją parengė Deimantė Bačiulė, Vilma Karinauskienė, Birutė Lukošūtė, Audronė Šapaitė, Virginija Šiukščienė, Vilija Ulinskytė-Balzienė, Asta Vaitkienė ir dizainerė Zita Šulcienė⁶. Šio projekto iniciatoriumi buvo „Aušros“ muziejaus direktorius Raimundas Balza.

Išleistame kataloge-albume plačiai istorijos mylėtojų auditorijai pristatomi Lietuvos ir minėtuose Lenkijos bei Baltarusijos muziejuose saugomi eksponatai sukilimo tematika. Tiesa, į knygą nepateko Lietuvos nacionalinio muziejaus medžiaga rūpima tema. Jis išleido savo katalogą kartu su Lietuvos valstybės istorijos archyvu. Reikia pažymėti, kad šiauliečių išleista knyga nėra vien katalogas-albumas. Čia publikuojami keli moksliniai straipsniai. Antai karo istorikas, Vytauto Didžiojo universiteto profesorius Jonas Vaičenonis savo publikacijoje⁷ analizavo karinį sukilimo aspektą. Straipsnyje autorius pabandė artimiau supažindinti skaitytoją su sukilėlių būrių vadais: Zigmantu Sierakausku, Boleslovu Dluskiu, Liudviku Narbutu, Boleslovu Koliška, Antanu Mackevičiumi. J. Vaičenonis taip pat išsamiau nagrinėjo sukilėlių ginkluotės, organizacijos, strategijos, taktikos problematiką. Jis teigė, kad 1794 m. sukilėlių žiniomis bei gebėjimais buvo remtasi ir per 1830–1831 m., 1863–1864 m. sukilimus⁸. Norėdamas patvirtinti šį teiginį, autorius pateikė 1794 m. Raclavicių mūšio sukilėlių

rikiuotės aprašymą. Pasirodo, kad pirmoji kovotojų eilė buvo ginkluota šaunamaisiais ginklais, o kitos dvi – pikėmis (ilgomis ietimis) ir dalgiais⁹. Beje, per 1863–1864 m. sukilimą buvo organizuoti specialūs dalgininkų mokymai, kuriems vadovavo Povilas Vivulskis¹⁰. Be to, J. Vaičenonis analizavo sukilėlių pergales 1863 m. balandžio 21 d. prie Genėtinų kaimo (Raguvos miške), gegužės 7–9 d. Medeikių mūšyje (Biržų girioje), birželio 22 d. ties Papile prieš caro kariuomenę. Kita vertus, autorius konstatavo, kad sukilimo karinis aspektas mokslinėje literatūroje mažai nagrinėtas. Tad nearti tyrimo dirvonai, anot jo, laukia naujų istorikų kartų.

Kitas karo istorikas, Šiaulių universiteto docentas Simonas Strelcovas savo straipsnyje¹¹ dėmesį sutelkė į sukilimo kasdienybę. Autorius publikacijoje sukilėlių kasdienybę išskaidė į esmines kategorijas: laiką, erdvę, asmenį, buitį, sukilimą. Laiko ir erdvės kategorijos, anot autoriaus, atlieka daugiau informacinę funkciją. Jos tarsi nukelia į sukilimo įvykių sūkurį. O kitos kategorijos (asmuo, buitis, sukilimas) padeda dėmesį sutelkti į paties sukilėlio kasdienybę¹².

Muziejininkės V. Šiukščienės publikacijoje¹³ pateikiama sukilimo istorinės atminties raida muziejuose. Aišku, kad autorė, analizuodama šią problemą, didžiausią dėmesį skyrė savam „Aušros“ muziejui. Ji apžvelgė Šiaulių muziejininkų surengtas parodas ir muziejų ekspozicijas rūpima tema nuo pat 1933 m. iki šių dienų. Kita vertus, autorė neapeina sukilimo istorinės atminties išraiškų Šiaulių mieste ir šalyje.

Tad katalogas-albumas padeda suvokti sukilimo reikšmę, aktualizuoja jo istorinę atmintį ir turėtų būti įdomus ne tik muziejininkams, mokslininkams, kolekcininkams, bet ir plačiai visuomenei. Beje, visi knygoje publikuoti moksliniai straipsniai išversti į anglų kalbą.

⁵ 1863 metų sukilimas: veidai, vardai, istorijos. Katalogas, p. 7.

⁶ Ten pat, p. 8.

⁷ Vaičenonis J., 1863–1864 m. sukilimas: karinis aspektas, 1863 metų sukilimas: veidai, vardai, istorijos. Katalogas, p. 11–23.

⁸ Ten pat, p. 19.

⁹ Ten pat, p. 18.

¹⁰ Ten pat, p. 19.

¹¹ Strelcovas S. 1863 m. sukilimas kasdienybės tyrimų kontekste, 1863 metų sukilimas: veidai, vardai, istorijos. Katalogas, p. 32–42.

¹² Ten pat, p. 38.

¹³ Šiukščienė V., 1863 metų sukilimo istorinė atmintis muziejuose, 1863 metų sukilimas: veidai, vardai, istorijos. Katalogas, p. 51–68.

„Taigos“ sugrįžimas

Tik ką išleista profesoriaus, habilituoto daktaro, politinio kalinio, šviesuolio Vytenio Rimkaus knyga „Taiga“ taigoje“, kupina skaudžių likimo smūgių, pakeitusi Vytenio Rimkaus ir dar kelių šeimų likimus. Pakeitusi likimus, bet ne meilę Tėvynei, ne šviesuolių siekius, ne tvirtą tikėjimą ir viltį.

Ši knyga kiek kitokia, nei įprastai leidžiamos knygos. Ji yra fotografuotinis leidimas to, kas buvo išleista ranka prirašyta ir nupiešta daugiau nei prieš šešiasdešimt metų tremtyje, Irkutsko srities Alzamaus rajone, dviejų jaunuolių, dar nė dvidešimties nesulaukusių, – Vytenio Rimkaus ir Juozo Balčiūno. Iš esmės knygos pagrindą sudaro penki „Taigos“ neperiodiniai lietuvių laikraščiai, leisti dviejų jaunuolių tremtinių barake po sunkaus darbo kertant taigą.

Skaudus smūgis didelei Rimkų šeimai kirto 1949 m. kovo 25 d. Tremtis.

Išsilavinimas, šeimos tradicijos, šviesūs protai neleidžia akiai susitaikyti su beprotiška neteisybe. Vytenis ir Juozas sutaria pasikalbėję, pasitarę leisti neperiodinį lietuvių laikraštį „Taiga“. Eilėraščiai, vaizdeliai, juokai, karikatūros. Išeina penki „Taigos“ numeriai. Darbų begalės, vargas po taigą. Draugai net pamiršo tuos savo laikraštėlius, bet buvo, kam jie labai rūpėjo. Vieną 1951 m. pavasario naktį baraką, kur gyveno Rimkai, užgriuvo būrys milicijos ir saugumiečių. Kratos. Surinko laikraštėlius, eilėraščius, laiškus. Vytenis Rimkus, jo sesuo Elytė (buvusi Šiaulių mergaičių gimnazijos šeštokė), V. Rimkaus tėvas Jaroslavas Rimkus, Juozas Balčiūnas ir Verutė Vilkauskaitė buvo areštuoti.

Suskaičiuoti laikraštėliai, eilėraščiai, laiškai, išbraukti raudonu pieštuku ten, kur valdžiai atrodė, kad tai yra didžiulis nusikaltimas ir įkalčiai.

Kalėjimas. Vytenis ir Juozas – kaltinamieji, Elytė su Verute – skaitytojos ir platintojos.

Nuosprendis buvo žiaurus: V. Rimkus ir J. Balčiūnas nuteisti aukščiausia – mirties – bausme. Tik remiantis įsaku dėl mirties bausmės panaikinimo, ji buvo pakeista į 25 metus darbų lageryje, dar 10 metų tremties ir 5 metams atimtos teisės. Iš viso 40 metų absurdiško, žiauraus nuosprendžio.

Už ką gi taip žiauriai nubausti?

Eilėraščiai, pilni romantiškos meilės Tėvynei, jaunatviško polėkio, nesusitaikymo su neteisybe, vilties, kad tas košmaras baigsis ir lietuviai galės sugrįžti į savo Tėvynę. Apsakymėliai. Juokai.

„Koks buvo tos „grandiozinės“ bylos ir operacijos tikslas? – knygos pratarinėje klausia V. Rimkus. – Man atrodo, tai plataus masto vajaus detalė, lietuvių (ir ne tik lietuvių) tremtinių gąsdinimas, nes jau buvo pradėjęs reikštis nepasitenkinimas, protestas prieš administracijos neteisybes ir skriaudas. O gal dar svarbesnė priežastis – išpuoselėto didelio prievartos aparato noras parodyti savo reikalingumą, žūtbut sukurti, sulipdyti priešų paveikslą, demonstruoti „audringą“ savo veiklą valstybės ir liaudies gerovei.“

Vytenis Rimkus mano, kad specialiai niekas jų, jaunuolių, neskundė. Gal tiesiog užkibo ant provokatoriaus kabliuko.

Baigėsi košmarai, šeima grįžo į Lietuvą, o laikraštukai „Taiga“ liko dulkėti kažkur Irkutsko archyvuose.

Ir štai 2012 m. Jauniausioji V. Rimkaus sesuo Elžbieta Rimkutė-Bagdonienė su savo dukra Aurelija Bagdonaite-Jočiene nutarė aplankyti šeimos tremties vietas. Padedant Irkutsko lietuvių bendruomenei, pasiteiravo, ar galima būtų gauti iš teismų archyvo baudžiamosios bylos medžiagą. 2013 m. paketėlis iš Irkutsko pasiekė Šiaulius. Taip „Taiga“ sugrįžo pas savo kūrėją.

Paketėlyje – originalūs penki „Taigos“ numeriai, du V. Rimkaus sąsiuviniai ir vienas J. Balčiūno – su judviejų eilėraščiais.

Visa tai ir sugulė į naująją knygą.

Vartai tas pageltusių sąsiuvinukų kopijas ir matai šviesą. Jaunų žmonių godas, romantizmą, puikų humoro jausmą, naivias, bet šiltas iliustracijas ir šviesią dvasią, kurios nesutrypė niekas. Tai dar vienas įrodymas, kad rankraščiai nedega. Jie lieka, kad mes pamatytume tų žmonių šviesą ir viltį beprasmybės okeane, kuris nugarmėjo į praeitį, o štai mažyčiai laikraštėliai liko.